

VÁLTOZÓ IDŐBEN

Szabó Á. Töhötöm – Markó Bálint – Hartel Tibor

Tradicionális és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben¹

Bevezető: rurális térségek, mezőgazdaság és szerkezetváltás

A rurális térségeknek időről időre olyan mélyreható változásokkal kell megküzdeniük, amelyek nagy kihívások elé állítják az ott lakókat. Történeszek és etnográfusok egyetértenek abban, hogy a parasztság átalakulásának legnagyobb hatású folyamatai valamilyen módon kívülről gyakoroltak nyomást az egyes közösségekre. Elég, ha a jobbágyfelszabadítás hosszan elnyúló folyamataira gondolunk – hisz ide tartozik a 18. század parasztvédelmi politikája, az úrbérrendezés sikeres vagy kevésbé sikeres formái –, de a 19. századi modernizáció rendkívül összetett folyamatai a vagyoni tagolódással és a társadalmi egységesüléssel, a folyószabályozások, az út- és vasútépítések, a mezőgazdaság gépesítésének a megindulása is mind ide tartozik.² De szintén ide tartozik a kollektivizálás, majd a néhány évtizedre rá bekövetkezett föld-visszaszolgáltatás is.

Kétségtelen, hogy ezeken a folyamatokon belül a föld társadalmi eloszlásának, jelentőségének a változása rendkívül nagy szerepet játszott.³ Mint ahogy jelentős szerepet játszott a mezőgazdaságnak a parasztság életében betöltött szerepe is, illetve ennek változása, és ezzel együtt a mezőgazdaság

---

1 A kutatást és a tanulmány megírását a *Tájhasználat és természetkép: gazdasági gyakorlat és ökológiai tudás a hagyomány és a modernitás határán* c. Domus csoportos pályázat (4815/13/2015/HTMT) tette lehetővé. A kutatócsoport tagjai: Hartel Tibor, Markó Bálint és Szabó Á. Töhötöm. Az adatok felvételében részt vett Nagy Ákos és Horváth Beatrix. Az interjúkat Vas Réka jegyezte le. Segítségüket itt is köszönjük!

2 Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

3 Szabó Á. Töhötöm: A föld társadalmi jelentései. Globális kontextusok és helyi perspektívák. In Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2017, 237–249.

gépesítettségének a változása. Az új és új politikai, gazdasági és technikai rezsimek a rurális térségeket folyamatosan nagy kihívások elé állították. Ezeknek a kihívásoknak a sora ugyanakkor még nem zárult le: az EU-s csatlakozás,⁴ valamint a mezőgazdaság globális trendjeinek az átalakulása⁵ olyan új kihívásokat jelent, amelyekre az erdélyi, tradicionális mintákat egyféle párhuzamos különidejűségként⁶ fenntartó mezőgazdaságnak is válaszolnia kell. Ezen belül pedig nagy kihívások érik azt az önfenntartó mintákat is ismerő paraszti gazdálkodást, amely egyaránt illeszkedett egy ökológiai, egy társadalmi és egy gazdasági rendszerbe. Az EU-s csatlakozás utáni új rezsimek ennek az illeszkedésnek az érvényességét kérdőjelezik meg.

A fentebbiekből kiindulva talán nem túlzás azt állítani, hogy a természet-ember kapcsolat az utóbbi időkben radikálisan megváltozott, és hogy a kihívások nyomán ennek a kapcsolatnak sok eleme gyökeres átalakuláson megy keresztül vagy fog keresztülmenni. Egy ilyen, változás alatt és előtt álló elem a hagyományos tájhasználat és gazdálkodási formák, minek során megkérdőjeleződnek a hagyományos ökológiai tudások, illetve szerepük megváltozik. Ha nem lenne bizonyos szempontból szomorú a hagyományos tudások és technikák háttérbe szorulása, akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a társadalomtudós és az ökológus számára igen izgalmas időket élünk, amikor a tájhasználat és az ahhoz kapcsolódó tudás, az állattartás és az ahhoz kapcsolódó tudás változik meg, régi technikák tűnnek el és újak épülnek be.

Ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy Európának ebben a térségében még mindig fellelhetők azok a tudások, gyakorlatok és tájhasználati formák, amelyek a mezőgazdasági szerkezetváltás hatására Nyugat-Európából szinte teljes mértékben eltűntek. S noha Erdélyben készültek erre fókuszáló kutatások, ezek jobbára Dél-Erdélyre, a valamikor szászok által (is) lakott

---

4 Fox, Katy: *Peasants into European Farmers? EU Integration in the Carpathian Mountains of Romania*. LIT Verlag, Berlin-Zürich, 2011.

5 Van der Ploeg, Jan Douwe: *The New Peasantries. Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. Earthscan, London, 2008.

6 Bausinger, Hermann: *Párhuzamos különidejűségek. A néprajztól az empirikus kultúratudományig*. Ethnographia, 1989. 100. évf. 1-4.sz., 24-37.

térségekre,⁷ Gyimesre és Kalotaszegre,⁸ illetve Máramarosra szorítottak,⁹ miközben a Dél-Erdélyben és a többi felsorolt tájegységen található mozaikos tájszerkezettel, sajátos tudásokkal Erdély-szerte máshol is találkozni lehet.

Kutatásunkat ezen az alapvetésen építettük fel. Egyrészt tehát fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy Erdélyben, illetve egyes régiókban mind a mai napig olyan egyedi kulturális értékeket és biodiverzitást megőrző gazdálkodási gyakorlat és tájszerkezet maradt fenn, amelynek a kutatása és dokumentálása a gyorsan változó gazdasági körülmények között egyre sürgetőbbé válik. A kutatás tehát, a téma interdiszciplinaritásában rejlő vonzerőn túl – amelyről a következőkben még szót ejtünk –, a Szilágyságra fókuszál, amelyet az eddigi kutatások jobbra elkerültek.

A kutatott terület a Szilágynagyfalutól Lelesméreg lenyúló löszös dombhát és ennek környéke, vagyis Bürgezd, Szilágynagyfalu, Zovány, Ipp és Lelesmér falvak és azoknak a határa. Ez a terület a hegyvidék és az alföld, a hagyományos és a modernizált területek találkozásánál fekszik, ahol egy időben lehet megtalálni a még hagyományosan gazdálkodó háztartásokat és a modern, gépesített mezőgazdasági üzemeket, ugyanakkor az ipari tevékenységek hatása is már jelentősnek mondható. Mindezek mellett a térséget románok, magyarok és romák is lakják, tehát a kutatás erre vonatkozóan is releváns kérdéseket tud feltenni.

A kutatásban célul tűztük ki, hogy a néprajz és kulturális antropológia és az ökológia megközelítéseit ötvözve egy még mindig nagyfokú biodiverzitással rendelkező, de gyorsan változó térségben, Szilágynagyfaluban és környékén vizsgáljuk meg a természet és a kultúra kölcsönhatását, a helyi embereknek a természeti környezetükkel való kapcsolatát és ennek változását. A fenti célból fakadóan a kutatásnak értelemszerűen része volt,

---

7 Hanspach, Jan et. al.: A holistic approach to studying social-ecological systems and its application to Southern Transylvania. *Ecology and Society*, 2014. Vol. 19. 4 sz. 32. cikk. <https://www.ecologyandsociety.org/vol19/iss4/art32/> [Letöltve: 2018. dec. 28.]

8 Babai Dániel – Molnár Ábel – Molnár Zsolt: „*Ahogy gondolzza, úgy veszi hasznát*” – *Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben*. MTA Bölcsész tudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet – MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, Vácrátót, 2014.; Molnár Krisztina – Molnár Zsolt (szerk.): *Etnoökológiai kutatótábor Kalotaszegen*. Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2015. [Sztánai Füzetek 19. sz.]

9 Ivaşcu, Cosmin Marius – Kinga Öllerer – László Rákósy: The Traditional Perceptions of Hay and Hay-Meadow Management in a Historical Village from Maramureş County, Romania. *Martor*, 2016 21. sz., 39–51; Iuga, Anamaria: Intangible Hay Heritage in Şurdeşti. *Martor*, 2016. 21. sz., 67–84.

hogy a fenntarthatóságot és a hasznosíthatóságot is szem előtt tartó eredményeket érjen el, és egyrészt illeszkedjen a téma tudományos kutatásának eddigi hazai és nemzetközi eredményeibe, másrészt a helyi modellkeresésben és a reziliens minták kialakításában is irányadó lehessen. A kutatás ezen belül két, a helyi természeti és kulturális értékek és örökség szempontjából – az eddigi kutatások alapján – kiemelkedőnek bizonyult tájhasználati formán és gazdálkodási gyakorlaton keresztül közelítette meg a tárgyat: az egyik a fás legelők, a másik a helyiek identitása szempontjából is fontos szőlőtermesztés és borkészítés területe.

A kutatás célkitűzése volt továbbá, hogy a fenti kérdéseket olyan komplex módszerek segítségével közelítse meg, amelyek ugyan főként a humán vagy a társadalomtudományokban számítanak bevettnek, de ma már az ökológia is egyre többet használ. A kutatásban kérdőíves módszert és interjúzást egyaránt használtunk, illetve ezeket kiegészítettük fókuszcsoporthoz beszélgetésekkel, hogy a generációs, foglalkozásbeli – és feltételezhetően az etnikai vagy vallási – különbségek minél kimerítőbben elemezhetők és a nemzetközi szakirodalommal összevethetők legyenek. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy a természettel szembeni viszonyulások eltérhetnek a foglalkozás, képzettség, kor függvényében, illetve hogy ezeknek a viszonyulásoknak alapvető érzelmi töltetei is vannak, éppen ezért a projektben olyan módszereket is használunk, amelyeken keresztül a fenti kérdések megválaszolhatók.

A tanulmány, a módszertani és a terepmunkát bemutató fejezetet követően négy nagy egységre tagolódik. Az elsőben a kutatott területet mutatjuk be, ezen belül kitérünk a fás legelők, illetve a szőlőművelés és borkultúra kérdésére. A második részben a természet és az emberi kultúra változó viszonyaira, a natúra és a kultúra közötti képlékeny határ problémájára kerdezzünk rá. A harmadik és a negyedik részben pedig, és mintegy a két előző rész szintéziseként, a mezőgazdaság modernizációjának és az eszközváltásoknak a kérdését járjuk körül, illetve a szocializmus és a poszt-szocializmus kontextusában a táj- és földhasználat új rezsimeinek a problémáját emeljük be az elemzésbe.

Módszertan és terepmunka

A 2014 és 2017 között zajlott kutatásban arra törekedtünk, hogy olyan komplex módszerekkel dolgozzunk, amelyek a lehető legtöbb adat összegyűjtését teszik lehetővé, ugyanakkor a kérdés minél több oldalát megvilágítják. Így tehát adottságként kezeltük, hogy egyrészt mennyiségi, más-

részről pedig minőségi adatokra is szükségünk lesz. A kutatásnak már a tervezési fázisában ennek a fényében vázoltuk az elképzeléseinket, és olyan hármaskutatási módszeregyüttest dolgoztunk ki, amely magában foglalt kérdőívezést, a fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat és az interjúkat is.

A kérdőívezés során a kérdezőbiztosok a kutatás első fázisában megállapított ütemterv szerint kiválasztott háztartásokat járták végig, és töltötték ki velük a kérdőíveket, háztartásonként egyet. A kérdőívet úgy állítottuk össze, hogy az adatai alapján egyrészt elemezhetőek legyenek a generációs, foglalkozásbeli, gazdasági különbségek, illetve képet kapjunk a családi helyzetekről, a földbirtoklásról, földbirtokszerkezetről, a földhasználat dinamikájáról, az állattartásról és annak változásáról, a gazdasági gyakorlatokról (több lábbon állás, első és második gazdaság viszonya, munkamigráció stb.), az eszközellátottságról és végül arról, hogy miként gondolkodnak a megkérdezettek a környezetükről, az épp zajló változásokról. A kérdőívet két nyelven, magyarul és románul készítettük el, a válaszadókat minden esetben megkérdeztük, hogy milyen nyelven szeretnének válaszolni a kérdésekre. A kérdőívet 110 háztartásban sikerült kitölteni Szilágynagyfalú községben. Ezek között értelemszerűen van magyar, román és roma háztartás is, pontosabban 84 magyar, 11 román és 15 roma háztartás.¹⁰ A nyelvválasztás fontossága a roma háztartások esetén volt megfigyelhető. Előzetesen annyi megjegyzést teszünk, hogy földbirtoklásban és eszközellátottságban nincs különbség a magyar és a román háztartások között (a roma háztartások különbözőségét értelemszerű okok magyarázzák), illetve értékpreferenciákban nincs különbség az egyes etnikai csoportok között (és ahol van, azt külön magyarázzuk).

A fókuszcsoporthoz tartozó különböző gazdasági, társadalmi és kulturális tőkével rendelkező helyeket – például vállalkozókat, értelmiségieket, gazdákat – kérdeztünk meg a kutatás fő kérdéseiről, és így láthatóvá vált, hogy az egyes tevékenységektől függően az értékpreferenciák hogyan változnak a táj kulturális és a biodiverzitás értékeire vonatkozóan. Fontos kérdés volt, hogy kik a véleményformálók, kik azok, akik a helyi irányvonalakat megszabják, hogy például a lelkészek mennyiben befolyásolják a helyiek viszonyulását a vizsgált jelenségekhez, vagy a vállalkozói látásmód mennyiben jelenik meg egy ilyen beszélgetés során. Fókuszcsoporthoz tartozó interjú készült Szilágynagyfaluban és Lecsméren. Érdekes volt látni az egyes települések közti különbségeket: Lecsmér, a főúttól félreeső, de a szocializmus idején elkezdett kőolajkitermelés révén erőteljesen iparosodott település, amely

---

10 Ez többé-kevésbé tükrözi a község etnikai viszonyait. Ugyanakkor tudatában vagyunk annak, hogy a kutatásnak ezt a részét is folytánunk kell.

azonban ma leszakadóban van, és a térség központjának számító Szilágy-nagyfalu között például markáns különbségek vannak (a lecsméri és a nagyfalusi interjúk átiratát enyhén szerkesztett változatban a mellékletben közöljük).

A fókuszcsoportos interjúk során elsősorban arra törekedtünk, hogy véleménynyilvánításra készítsük az embereket, ezért olyan mezőgazdasági szerkezetváltozásra vonatkozó kérdéseket tettünk fel, amelyekről az előzetes beszélgetések, korábbi interjúk alapján tudtuk, hogy a helyieket foglalkoztatják. Így rákérdeztünk a mezőgazdasági kistermelés hanyatlására, illetve a szerkezetváltozásra, a hagyományos és a modern gazdálkodás viszonyára, az eszközváltás jelenleg is zajló folyamatára, a szőlő és a bor szerepére és megítélésére, a vegyszerhasználatra. Végül fontos részét képezte a beszélgetéseknek egyfajta jövőprojekció, amelynek során a Leuphana University kutatócsoportja által kidolgozott módszert használtuk, és a rendelkezésünkre bocsátott képek kivetítésével jártuk körül a témát.¹¹ Végül az utolsó fényképpel a fás legelők kérdését jártuk körül, felhívva a helyiek figyelmét erre a különleges természeti és kulturális értékre.

Az interjúk és informális beszélgetések szervesen egészítették ki a kérdőívezést és a fókuszcsoportos interjúkat. Az interjúk keretében a helyi csoportokból választottunk ki alanyokat, figyelve arra, hogy olyan szereplőkkel készüljenek interjúk, akiknek a mindennapi tevékenysége feltételezi egyrésről az értékpreferenciák alakulásának, másrésről a helyi gazdálkodási gyakorlatok, a natúra és a kultúra találkozási pontjainak ismeretét. Ugyanakkor fontos volt az is, hogy az interjúk során a kérdéseket élettörténeti keretbe ágyazva tegyük fel, így a kérdések személyes vonatkozása is napvilágra került, valamint az emberi életekben bekövetkezett változások is nyomon követhetők voltak. A tanulmány összesen huszonegy, Búrgezen, Szilágy-nagyfaluban, Zoványban, Ippen és Lecsméren vállalkozókkal, gazdálkodókkal, helyi értelmiségiekkel, polgármesterekkel, erdőszel készített interjú vagy beszélgetés anyagát használja, de támaszkodik arra a nyolc köz-

---

11 Ehhez az általuk összeállított kényelvű forgatókönyv-tervezési (*scenario planning*) füzet képanyagát is használtuk. A képekért Andra-Ioana Horcea Milcunak mondunk köszönetet. Fischer, Joern et al.: *Viitorul oamenilor și al naturii în sudul Transilvaniei. O broșură scrisă de Grupul de lucru pentru peisaje sustenabile cu contribuția unor experți locali. / Az emberek és a természet jövője Dél-Erdélyben. A Fenntartható Tájak Munkacsoport kiadványa, helyi szakemberek közreműködésével.* h. n., é.n. https://peisajesustenabile.files.wordpress.com/2014/05/booklet_rohun.pdf [Letöltés: 2018. november 3.]

meghallgatásra is, amelyeket a környék községközpontjaiban szerveztünk 2016 májusában-júniusában.

Falvak, fás legelők, szőlőhegyek: a terepről

Előzmények

Fontos azzal kezdenünk, hogy sem a tágabb Szilágyságról, sem a kutató régióról nem ismerünk nagyobb és rendszeres, néprajzi érdeklődésű munkát. A Szilágysággal kapcsolatos jelentősebb néprajzi szakirodalom felsorolását mindenképp Petri Mór munkájával kell kezdenünk.¹² A 20. században született munkák közül kiemelkedik az erdélyi (és moldvai) tájegységek kultúráját bemutató, ma már klasszikusnak számító, Kós-Szentimrei-Nagy-féle munka,¹³ amely azonban inkább Tövishátra fókuszált, hisz a kutatók itt vélték „megtalálni az egész tágabb vidék magyar népművészetének egykori sajátosságait is leginkább fenntartó tájat”.¹⁴ Nem sokkal e kiemelkedő és máig megkerülhetetlen kötet után jelent meg a szilágysági népzenet bemutató munka.¹⁵ Szintén a Tövishátról született Virág Magdolna munkája, amelyben a temetéshez kapcsolódó szokásokat dolgozta fel.¹⁶ A következő jelentősebb, de már nem feltétlen csak néprajzi vonatkozású munka a szilágysági magyarság kultúráját áttekintő összefoglalás.¹⁷ Már a 2000-es években jelent meg Turai Tünde szilagyborzási öregek életét elemző munkája, amely tematikájában és szemléletében is újító, illetve szorosab-

---

12 Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája* 1-6. (1. Szilágy. Az eltűnt Közép-Szolnok s Kraszna vármegyék; 2. A várak. Birtokosaik és Zilah története; 3. Szilágy vármegye községeinek története. A-K; 4. Szilágy vármegye községeinek története. L-Z; 5. Birtokosok, családok története. A-K; 6. Birtokosok, családok története. L-Z.) Szilágy Vármegye Közönsége [Franklin-Társulat], Budapest, 1901-1904.

13 Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

14 Kós Károly: Lakóház, lakásbelső. In Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974, 9-57, itt 6.

15 Almási István: *Szilágysági magyar népzene*. (A dallamokat átnézte Jagamas János. A kottarajzokat László Attila készítette.) Kriterion Kiadó, Bukarest, 1979.

16 Virág Magdolna: *Temetés a Tövisháton. Haldoklóhoz, halotthoz és temetőhöz fűződő szokások és hiedelmek három szilágysági faluban*. Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen, 1994. [A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 4.]

17 Szabó Zsolt (szerk.): *Szilágysági magyarok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár, 1999.

ban is a vizsgált régióhoz kapcsolódik.¹⁸ Végül a sort egy viszonylag friss, szintén a Tövishátra fókuszáló munkával zárjuk, amelyben a szerzők csoportja egy kiválasztott tövisháti falucsoportot elemez néprajzi, de hangsúlyosan antropológiai eszköztárat is használva.¹⁹

Látható, hogy a felsorolt munkák nagy időbeli ugrásokkal születtek, illetve az, hogy kifejezetten a szűkebb, a kutatási területet képező régiót, a Berettyó és a Kraszna folyók felső folyását szem előtt tartó munka alig akad ezek között. A helyzetet csak némiképp javítja, hogy a *Száz magyar falu* könyvesháza sorozatban Szilágynagyfaluról is jelent meg munka annak a Major Miklósnak a tollából, aki helyi tanárként egyébként is sokat tett a Szilágyság és a szűkebb régió népi kultúrájának ismertté tétele érdekében.²⁰

A vizsgált települések

A fentiekre azért is érdemes kitérni, mert a néprajzi szakirodalomban rögzült képet, miszerint a Szilágyság közvetítő szerepet töltött be az Alföld és Erdély között, a Berettyó mente igen jól példázza. Búrgezd, Szilágynagyfalu, Zovány, Ipp és Lecsmér, a vizsgált falvak is illeszkednek ebbe a képbe. A falvak nyitottak mind az Alföld, mind Erdély felé, legalábbis abban az értelemben, hogy az itt áthaladó utak e két nagyobb tájegységet kötik össze, így népi kultúrájában mindkettőnek az elemei felfedezhetőek. Való igaz, hogy épp e nyitottság miatt népi kultúráját nem sikerült olyan archaikus formájában megőriznie, mint ahogy ezt történt néhány tövisháti falu esetében. Ám pontosan a hagyományosságának és a modernizáció hatásainak a kettőssége teszi érdekessé ezt a régiót, illetve az, hogy egyes településein (leginkább Szilágynagyfaluban) már-már kisvárosias kultúrával találkozunk mind tárgyi-építészeti, mind társadalmi-kulturális értelemben, más települések viszont több hagyományos elemet megőriztek. A kutatott terület ebben az értelemben is visszatükrözi a Szilágyság sok jellegzetességét.

A vizsgált falvak lakossága jobbára magyar, de jelentős román (vallásilag főként ortodox) és roma közösségeket is találni a településeken. Mint már mondtuk, azért esett a választásunk a nagyobb régióból ezekre a tele-

18 Turai Tünde: *Az életút végén. Szilágyborzási öregek társadalmi helyzetének vizsgálata*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2004. [Kriza Könyvek 21.]

19 Biczó Gábor – Kotics József (szerk.): *„Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete, Miskolc, 2013. [A Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete és a Csokonai Kiadó sorozata.]

20 Major Miklós: *Szilágynagyfalu*. Szerk. Botlik József. (Száz magyar falu könyvesháza, 6.) Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, 2002.

pülésekre, mert annak a löszös dombságnak a közvetlen szomszédságában fekszenek, amely lehetővé tette a szőlészet-borászat kialakulását, illetve a löszös falakba vájt homokpincék használatát. Ugyanakkor jelentős különbségek is észlelhetők az egyes települések között: a legmodernizáltabb képet Szilágynagyfaluban kapja a látogató, de hasonlóan fejlett Ipp is. Búrgezd hagyományosabb település, Lecsmér pedig a hagyományosság és a szocialista modernizáció kettősségét hordozza sajátosan.

Szilágynagyfalu

Szilágynagyfalu a térség központja, vásártartó hely is egyben, illetve községközpont. Lakosainak a száma a 2011-es népszámlálás adatai szerint 3214, ebből magyar 2347. A községhez tartozik még Búrgezd falu (bemutatót lásd lentebb). A község etnikai adatai: 3600 lakos, ebből 442 román, 2494 magyar, 596 roma és 13 szlovák (nincs adat 49 esetben). Szilágynagyfaluban jelentős ipari tevékenység is folyik, ugyanis egy mérőműszereket gyártó üzem telephelye is a faluban található. Emellett egy országosan is ismert gombatermesztő gazdaság is működik a faluban. Ez több száz alkalmazottal dolgoztat, de mellette több kisebb cég is tevékenykedik a faluban. A környék egyik legnagyobb mezőgazdája is a faluban él. Mindezt összevetve Szilágynagyfalu a városiasodás jeleit mutató nagyközség, a térség más falvaihoz viszonyítva jelentősen modernizált – és ez például a fókuszcsoportos beszélgetésben is kiderült, hisz a résztvevők pozíciójukat ebből a modernizáló, haladó szemléletből fogalmazták újra, és innen mutattak rá arra, hogy a mezőgazdasági szerkezetváltás a faluban sokkal előrébb tart, mint például Lecsméren.

A falu identitásának – a helyi értelmiségiek tevékenységének is köszönhetően – nagyon fontos része a Bánffy család valamikori jelenléte a településen. A családnak három ága is a faluban élt, a falu különböző pontjain voltak udvarházaik. A legjelentősebb, a klasszicizáló barokk stílusában épült udvarház most is áll a falu központjában. Ennek az identitásnak fontos része továbbá az a helyiek által meggyőződéssel vallott nézet, miszerint Arany János, illetve a családja valójában Nagyfaluból költözött át Nagyszalontára, és hogy a Toldi helyszínei ténylegesen a faluhoz és a falu határához köthetők. Így évente nemcsak Bánffy-megemlékezést (sokszor a család leszármazottainak jelenlétében) szerveznek, hanem Arany János napokat is.

A falu mellett húzódó dombokon mind épített, mind földbe vájt pincéket is találunk. A helyi hagyomány szerint a szőlőművelésben kiemelkedő szerepe volt a Bánffy családnak. A későbbi telepítésű Újhegyen például a földbirtokos család kezdett szőlőtermesztésbe. A faluból az 1750-es évekből

is vannak adataink pincékre, a helyi hagyomány pedig úgy tartja, hogy a Hosszú pince/Fehér pince végighúzódik a Nagycsicsó-hegy alatt (a korábban említett, kelet-nyugati irányban húzódó dombhátnak a délre néző része) és elér egészen a Bánffy család központi, legnagyobb kastélyáig.²¹ A régebbi pincék a délre néző a Nagycsicsó-hegyen találhatóak, de újabbakat építettek a Diós hegyén is.

A szőlőszüret mulatságijellegét a szakirodalom is hangsúlyozza,²² de érdemes kiemelni, hogy a szüretnek mind a mai napig ünnepi jellege van, és az egyes családok – főként, ha vendégeik is vannak – dalolásra, zenélésre is sort kerítenek szüret alkalmával: a szilágynagyfalusi Torkos család, akiknek ezúton is köszönetet mondunk, 2015 őszén például egy hétfős, néprajzos-antropológusokból álló csapatot is vendégül látott és szinte magától értetődő volt, hogy a családfő a munka végeztével a harmonikáját is elővette.

Bürgezd

Szilágynagyfalu községhez tartozik, de lakosai nyomatékosítják, hogy a nagyfalusiakkal ellentétben felmenőik kismemesek voltak, és nem jobbágyok. Magyar falu, lakosainak a száma 386.

Bár a faluban nincsen nagyon sok pince, kétségtelen, hogy látványosságban az egész régió belül kiemelkednek az egyik dűlőút mellett, a Doma-hegy függőleges falába vájt pincék. Ezek tehát lyukpincék, a legtöbb esetben épített rész nélkül a bejáratnál (illetve csak minimális építménnyel, általában ajtóval a gádor előtt). Általában 6–7 méter hosszúak, és a szerszámokat, illetve a bort tárolják bennük. A helybeliek elmondása szerint a legrégebbi pincék a két világháború közötti időkben készültek, azonban a bortárolásnak ennél a formájánál mindenképp figyelembe kell vennünk azt, hogy a nagyon laza szerkezetű talaj nem feltétlen teszi lehetővé az ilyen jellegű építmények hosszú távú fennmaradását. Noha a 19. század végi mező-

21 Keszeg Vilmos hangsúlyozza, hogy a természeti környezet a helyi hiedelemvilágban is tükröződik (Keszeg Vilmos: Tájban élő ember: hiedelem és biográfia. In Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit (szerk.): *Vándorutak – múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor 60. születésnapja alkalmából*. Archaeolingua, Budapest, 2003, 133–150.). Úgy tűnik, a homokos, löszös, laza szerkezetű talaj mint természeti adottság sajátosan tükröződik a helyi folklórhagyományban, hiedelemvilágban: a hosszú, sokszor szövevényes, akár egyik faluból a másikba átvezető föld alatti (menekülő)útról szóló hiedelem többféle is megtalálható a Szilágyságban, és ennek sokszor épp a létező pincék adják az alapját.

22 Major Miklós: „Csupa zaj, csupa ének, csupa zene volt az egész hegy”. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 6.*, Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1998, 133–146.

gazdasági statisztikákban – ellentétben a többi ismertetett faluval – szőlőt sem a „beültetett”, sem a „parlag vagy kiirtott” kategóriában nem találunk,²³ és a száz holdon felüli birtokosoknál sem jelenik meg erre vonatkozó adat,²⁴ kétségtelen, hogy a szőlőtermesztés jelentős szerepet játszik a falu életében. Major Miklós sem ad meg további forrásokat, amikor azt írja: „egykor kiterjedt szőlőseit a 19. század végi filoxeravész tette tönkre, teljesen újjátelepíteni máig sem sikerült”.²⁵

A talaj tehát rendkívül laza szerkezetű, ezért a természeti hatások folyamatosan alakítják, és így az eső, a szél, a fagy meghatározó szerepet játszanak a löszös, homokos falak módosulásában. Az elhagyatott pincékből, a pincegádorok hátrahúzódásából, a bejáratí építmények és a homokfal síkja közötti nemegyszer méteres résekből, a beomlott pincék állapotából következtetni lehet arra, hogy itt a természet és az ember kapcsolatának dinamikájára látunk példát. A helyiek a beszakadó talaj miatt bekövetkezett halálesetről is beszámoltak, és találkoztunk olyannal, aki azt mondta, hogy ő nem szívesen időz ezekben a pincékben. Valóban, az aláboltozatlan pincék mennyezeti része folyamatosan omlik, ennek ellenére sok pincét a mai napig használnak és a pincéknél tartott nagy multságokról is mesélnek az emberek, ezzel újra aláhúzva a szilágysági emberek nótázós kedve és a bornyerés közötti, a szakirodalomban is feltételezett kapcsolatot.

Szilágyszóvány

Ipp községhez tartozik. Lakosainak a száma 962, többségben magyarok által lakott település. Ipp község demográfiai adatai: 3648 lakosból 1348 román, 1716 magyar, 417 roma, 91 szlovák, 76 esetben pedig nem állnak rendelkezésre az adatok. Ezen belül Ipp falunak a lakossága 1626, ebből magyar 1003. Érdekessége a községnek Zoványfürdő, amelynek a lakossága jelenleg is többségében szlováknak vallja magát. A faluban egyébként valóban működött fürdő, erre az interjúalanyok többször is kitértek, és mesélik, hogy például Lecsmérről szekérrel, a hegyen jártak át gyógyfürdőt venni. A községben jelentős roma közösségek élnek Ippen és Alsókaznacson.

---

23 *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája*. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1897, 498. és 502. oldalak.

24 Rubinek Gyula: *Magyarországi gazdaczimtár. Magyarország, Horvát- és Szlavonország 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával*. Kiadja az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadóvállalata, Budapest. 1911, 693.

25 Major Miklós: *Bürgezd*. In Szabó Zsolt (szerk.): *Szilágysági magyarok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999, 353–355, itt 355.

Szilágyzovány mind a borkészítés, mind a pincék, pincesorok szempontjából a vizsgált régió egyik legjelentősebb települése. A faluban három helyen találunk pincesor, és a pincék száma 298. Közben a pincesorok gyakoriak a Szilágyásznak ezen a részén, illetve a szomszédos Érmelléken, a három szinten egymás fölött kialakított pincesor olyan zoványi sajátosság, amely a pincék nagy száma mellett szintén jellegzetessé teszi a települést. Szinte minden háztartáshoz tartozik pince, hisz a faluban mintegy 400 házsám található. A pincéket a helyiek borkészítésre, szerszám- és bortárolásra használják, illetve az ideális hőmérséklet és páratartalom miatt sokan itt tárolják a zöldségeiket, a burgonyát is. Ugyanakkor a pincék egyre jelentősebb szerepet játszanak a szabadidő eltöltésében is: noha a kollektivizálás nagymértékben átalakította a magánjellegű szőlőtermesztést, épp ebben az időben kezdett elharapózni a pincék elé rekreációs céllal felhúzott építményeknek a divatja (a falubeli pincék hagyományosan bejárati épülettel épültek, hisz ezek a bor árusítására is szolgáltak). A pincék elé felhúzott épületek divatja a kollektivizálás után is folytatódott, holott épp ebben a korszakban a szőlőművelés és borkészítés máig tartó hanyatlásnak indult. Ennek eredménye a pincesorok sajátos, mondhatni eklektikus látványa, amelyhez a különféle architektúrájú, különféle anyagokat használó bejárati épületek, a teljesen hagyományos módon, bejárati épület nélkül kialakított, és sokszor elhagyott pincék is szervesen hozzátartoznak. A pincéket a néhol szinte teljesen függőleges falba vájják átlagban 4–6 méter hosszan.²⁶ A bejárati részt gádornak vagy besungnak nevezik, és itt tartják a szerszámokat. De nagyon sok esetben az így kialakított rész elsősorban a pihenést szolgálja, a termelő funkciók háttérbe szorulnak.

A háztáji, kisüzemi szőlőművelést nagyban befolyásolja a megfelelő anyagi alapok hiánya, az ültetvények elöregedése, a lakosság korstruktúrájának a megváltozása, bár épp Zoványban találkozunk a szőlőket és pincéket magában foglaló revitalizációs stratégiával is: a község polgármestere zoványi lakos, és terveiben szerepel a pincesor turisztikai keretekben történő használata. Ehhez például 2017 tavaszán jelentős felújítási munkálatokat végeztek a szőlőbeli úton, illetve meg szeretnék oldani a villanyhálózat kiterjesztését, ennek hiányában ugyanis sokan improvizált felszerelésekkel dolgoznak. Tervben van továbbá eligazító táblák, térképek kihelyezése is.

Mint említettük, a faluban három helyen is van pincesor. A három pincés szőlőhegy pedig a *Vargáné dombja*, *Körtvélyes* („*Körties*”) és a *Hangáshegy* („*Golgota*”). A legrégebbi pincék e két utóbbi hegyen találhatók. A

26 A faluban a legismertebb pinceépítő-mester Bíró Pál, helyi becslés szerint a pincék 95 százalékát ő építette, vagy ő irányította a munkálatokat.

körtvélyesi pincék a főút mellett húzódnak, és elérnek akár a református templom alá is. Ezeknek a helyi folklórhagyományban is fontos szerepük van: azt mesélik, hogy a pincék rejtkehelyként és menekülési útvonalként is szolgáltak.

Lecsmér

A falu lakossága 425 fő, többségében magyarok. A helyiek az interjúk alatt fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy a faluban mindegyik etnikai csoport a magyar nyelvet használja, és emellett azt is elmondták, hogy a községen belül, mivel Lecsmér az egyetlen, többségében magyar falu, érzéseik szerint hátrányt szenvednek. A fókuszcsoportos beszélgetés során például konszenzus alakult ki akörül, hogy a szomszédos Porc falu viszonylagos fejlettsége annak tudható be, hogy lakói románok és a polgármester ezért inkább őket favorizálja. A falu Márkaszék községhez tartozik, ennek összlakossága 2542 fő, ebből 1925 román, 350 magyar, 167 roma és 49 szlovák. A községhez tartozik Márkaszékihuta, régebbi nevén Bulyovszkytelep, többségében szlovák lakossággal, akiket erdőkitermelésre és üveggyártásra telepített ide a 19. század végén Bulyovszky Sándor.

Lecsmér a vizsgált régió szélén található. A löszös, homokos talajú dombhát, amely a vizsgált régióban a legtöbb szőlős területnek és pincének otthont ad, Lecsmér falunál adja át a helyét a síkságnak, és nyílik meg szinte teljesen az alföld és az itt már nagyon kiszélesedő ártere felé a Berettyó folyónak. A lecsméri domboldalokról, szőlőből már szabadon fut a tekintet az Érmellék és Bihar rónái felé.

Major Miklós a falut bemutató írásában említi, hogy már a 14. századi adatokból kiolvasható, hogy a faluban szőlőtermesztés folyt,²⁷ és 1820-ból is említi – noha nem utal rá, itt valószínű, hogy a Cziráky-féle összeírás adatait használja –, hogy a faluban a gabona és a kender mellett borból is tizedet adtak. A 19. század végi adatok szerint viszont jelentős szőlőtermesztés folyt, a szőlős terület meghaladta a falu teljes területének 8 százalékát, és ezzel elérték a legmagasabb arányt a régióon belül. A pincéket itt szintén a löszös talajba ásták, több esetben ezekhez bejárati építmény is csatlakozik. Érdekes, hogy szőlő fele vezető utcákon a lakóházak, de különösen a gazdasági építmények is kihasználják a függőleges, homokos falak adottságait, és ugyanúgy a falban folytatódnak vagy eleve a falba épülnek, mint a szőlőbeli építmények. Ezeket az építményeket főként raktározásra, tárolásra használják.

---

27 Major Miklós: Lecsmér. In Szabó Zsolt (szerk.): *Szilágysági magyarok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999, 413–415, itt 414.

A társadalmi és gazdasági változások ugyanakkor mélyen befolyásolták a helyi gazdasági gyakorlatoknak ezt a részét, és ebben az értelemben mindenképp ki kell emelni a szomszédos Berettyószéplakon található kőolajmezőt. A kőolajkitermelés az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején indult be, tehát nagyjából egyszerre a kollektivizálással. Vagyis a mezőgazdasági szerkezetváltás és a helyi ipari átalakulás egyszerre történt. A kőolajkitermelés egyrészt munkát biztosított a régió férfi lakossága jelentős részének, főként a szocializmus idején. Helyiek szóhasználatát idézve: szokatlan luxust hozott a helyiek életében, egyfajta „mű-Dallast” alakított ki. Azonban a közeli falvakból mind a mai napig sokan dolgoznak a kitermelésen, noha az is igaz, hogy az utóbbi húsz évben a fiataloknak már nem sikerült itt munkát találniuk.

A másik hatás szintén a térbeli közelség következménye: a lecsméri szőlőhegy gyakorlatilag összeér a berettyószéplaki kőolajmezővel, és a szőlőtermesztés körül kialakult kedvezőtlen feltételek miatt a szőlőtulajdosonosok egy része eladta a földjét a kőolajvállalatnak. A minta mai napig érvényes, mivel a vállalat viszonylag jó árat kínál a földekért, és mivel a mezőgazdaság általában, és ezen belül a szőlőtermelés sok szempontból hanyatlóban van, egyre több az eladó föld, eladó pince. Ennek eredménye a kétféle kultúrtájnak a sajátos, mondhatni farkasfogyszerű egymásba épülése. Ugyanakkor azt is ki kell hangsúlyoznunk, hogy a kőolajmezők közelsége abban az értelemben is befolyásolta a helyi kultúrtáját és a gazdálkodási gyakorlatokat, hogy a mezőgazdaságot teljes mértékben kiszorította azokról, a falu közvetlen szomszédságában található lapályos területekről, ahol a kitermelés előtt jó minőségű szántóföldek és kaszálók voltak. A helyiek szerint itt termelt a legjobb széna. Azonban a kitermelés megkezdését követően a kaszáló növényzetének az összetétele is megváltozott, ráadásul az ipari tevékenységek miatt az állatok már nem szívesen fogyasztották az itt megtermelt takarmányt, az emberek tehát még azoknak a területeknek a művelésével is felhagytak, amelyeket a vállalat nem foglalt el közvetlenül. Így ezek a területek elvadultak, ligetesedtek, bokrosodtak és olyan jelentős méretű fácánpopuláció alakult ki rajtuk, amely ma minden helyi növényi kultúrára veszélyt jelent: a helyiek nagyon sokat panaszkodnak arra, hogy a fácánok a friss vetésekből kiszedik a magokat, a szőlőtermést megdézsmálják stb.

Jelenleg mintegy 150 pince van még a faluban a Szakadás, Porostető, Szurduk és Hegyalja dűlőkben. De elmondható, hogy mind a gazdasági gyakorlat, mind a hozzá kapcsolódó népi építészeti megoldások veszélyeztetettek, amit kiegészít a hagyományos, helyi termékek helyett használt mű-

anyag, tömegtermelésből származó tárgyaknak az egyre jellemzőbb – és nem csak Leccsmér faluban megfigyelt – jelenléte.

Fás legelők

A fás legelők az európai gazdálkodás, a történelmi tájhasználat, a természet és a kultúra találkozásának sajátosan fontos elemei, amelyek egyszerre jelenítik meg az ökológiai értékeket és a kulturális identitást.²⁸ Ugyanakkor a helyi, reziliens minták kialakításában is fontos szerepük lehet.²⁹ Fás legelők a Felső-Berettyó mentén több helyen is található. Jelentős kiterjedésű (317 ha) fás legelő található Hosszúaszó határában, illetve szintén jelentős kiterjedésű (558 ha) fás legelő terül el Alsókaznacs és Halmosd között. A helyiek gazdasági gyakorlatát és természetképét ezek az egyszerre természeti, egyszerre kulturális elemek valamilyen módon befolyásolják, noha épp azért esett a választásunk ezeknek a kutatására, mert már az előzetes kutatásainkból is kiderült, hogy a helyiek sokszor nincsenek tudatában a fás legelők fontosságának.

A vizsgált falvak határában Szilágynagyfalu és Szilágyzovány falvak között terül el egy jelentős kiterjedésű (490 ha) fás legelő. A legelő már az első katonai felmérésen is jól kivehető, tehát fáinak egy része legkevesebb 200–250 éves.³⁰ A kutatócsoport ökológus tagjai azonban a kivágott fák gyűrűiből ennél öregebb fák jelentős számban való jelenlétére is rámutattak, mint ahogy arra is, hogy a fás legelő gyors ütemben pusztul. Erre a faluban készített fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés, illetve az erdőszel készített interjú is rávilágított. Az erdőszel készült interjúból ugyanakkor az is kiderült, hogy az utóbbi évek klimatikus változásai, a csapadék egyenlőtlen eloszlása, a nagyobb nyári melegek és a téli csapadék megfogyatkozása nem kedvez az amúgy nagyon előregedett faállomány túlélésének. Éppen ezért is tartottuk fontosnak, hogy ezt a kérdést is szem előtt tartsuk a kutatás során.

A szilágynagyfalusi Lápisi erdő (természetvédelmi terület) szélét kísérő fás legelőn többségében százados tölgyeket lehet találni. A legelő kialakulását és fennmaradását a hagyományos, alacsony intenzitású legeltetés tette lehetővé. A Nagyfaluban készített interjúból kiderült, hogy leginkább szar-

---

28 Hartel, Tibor – Plieninger, Tobias (eds.): *European Wood-pastures in Transition. A Social-ecological Approach*. Earthscan Routledge, London, 2014.

29 Vö. Berkes, Fikret – Colding, Johan – Folke, Carl: *Navigating social-ecological systems. Building resilience for complexity and change*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

30 A térkép jó felbontásban elérhető itt: <https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-transylvania/>

vasmarhákat (bivalyokat is) és sertéseket legeltettek ezen a területen. A nagyfalusi fás legelő értékét növelik azok a még szép számban megtalálható vizes felületek, amelyekben egyrészlől a legeltetett állatok dagonyáznak, másrészlől sajátos élőhelyet biztosítanak több állat- és növényfajnak. A tölgyfák menedéket nyújtottak a napsütés, az eső, de akár az erős szél ellen is, illetve alkalmanként a termés táplálékul is szolgált az itt legeltetett állatoknak. A fás legelők egész Európában veszélyben vannak.³¹

Legkiterjedtebb fás legelők Erdélyben a valamikori Szászföldön maradtak meg, de jelentős fás legelőkkel találkozunk más térségekben, így a Szilágyságban is. A fás legelők fennmaradásának nem kedvez a mezőgazdasági szerkezetváltás, az alacsony intenzitású legeltetésről való áttérés az intenzív termelésre, a közösségi gazdálkodási rend felborulása és a magánlegeltetés előretörése. Sajátos a helyzete a fás legelőknek Romániában abból a szempontból is, hogy sem erdőnek, sem legelőnek nem minősíthető, így a tulajdonosok vagy használók hajlamosak arra, hogy a fákat kivágják és legelőként igényeljék az adott területre a területalapú támogatást. Ugyanakkor nagy veszélynek vannak kitéve ezek a fás legelők azért is, mert az enyhe telek egyre inkább megengedik a folyamatos legeltetést, azonban a pásztorok, juhászok sokszor egy-egy nagyobb fa, az idős fákból kialakuló odú begyűjtésével igyekeznek maguknak megfelelő körülményeket biztosítani. Az akár több napig égő, parázsló fa a pásztoroknak meleget ad ugyan, de elkerülhetetlenül a fa és az azt élőhelyként használó rovarállomány pusztulásával jár. Az évszázadok során kialakult állományszám és fasűrűség radikális felborulása pedig a többi, lábba maradt fára is nagyobb nyomást eredményez, hisz például a szél is könnyebben kárt tesz bennük.

A szilágynagyfalusi fás legelő menedéket nyújt több ritka, védett fajnak is. Ugyan a közelben található Lápisi erdő védettséget élvez, azonban ez nem terjed ki a fás legelőre, sem annak vizes élőhelyeire. A fás legelőn és annak vizes élőhelyein több, Nyugat-Európában már ritkaságnak számító vagy onnan eltűnt fajt is sikerült azonosítanunk, illetve több más olyant is, amely Romániában védettséget élvez.

A szilágynagyfalusi fás legelő - és feltételezhetően más hasonló legelők - helyzetét nagymértékben befolyásolja a már említett mezőgazdasági szerkezetváltás, a hagyományos tájhasználati formák háttérbe szorulása és az ökológiai tudás radikális megváltozása. Mint ahogy az adatok elemzéséből látszani fog (lásd a *Mezőgazdaság és eszközváltások* c. fejezetet), a faluban már több a traktor, mint a ló és a szekérfogat, márpedig a legelőn a vizes élőhe-

31 Hartel - Plieninger: i. m.

lyek egy részének a fennmaradását épp a szekérrel, lóval történő közlekedés tette lehetővé. A legeltetésnek a hagyományos rendje is egyre inkább megváltozik, hisz amíg a hagyományos legeltetési rendet egy közösség koordinálta, és vigyázott a legeltetett területek váltogatására, megújulására, a profitalapú mezőgazdaság ezt már alig teszi lehetővé, ezért kemikáliákkal igyekeznek a legelők termőképességét szinten tartani.

Végül az egyik legnagyobb probléma a pásztorok hozzáállása. A magyar néprajzi szakirodalomban gazdagon adatolt egyrészt arról, hogy a parasztemberek egyik legfontosabb tőkéje az állat, és különösen a számosállat volt, másrészt arról, hogy a legtöbb esetben – és éppen azért, mert az állatok képezte tőke kiemelkedően fontos volt – a pásztorok szintén kiemelkedő szereppel bírtak az egyes közösségekben.³² Nem véletlenül beszél a néprajzi szakirodalom pásztorrendről, de akár pásztorordinasziákról: a megbecsült státust és tudást az apák fiaikra hagyták. Ökológusok és etnográfusok recens kutatásaiból fény derült a pásztorok széles körű, és az adott környezetre vonatkozóan rendkívül szerteágazó, részletekbe menő, mély tudására.³³

A szilágynagyfalusi fás legelőn dolgozó pásztorok közül négyel beszélgettünk. Két nagyon fontos következtetést vonhatunk le a beszélgetések alapján: a mezőgazdasági szerkezetváltásnak nagyon fontos eleme – és máshol is több rendben megfigyelt összetevője – a mezőgazdasági üzemekben, kisüzemekben alkalmazott munkaerő képzetlensége és megbízhatatlansága. A falvak által már kevésbé becsült munkára legtöbbször marginális, a periférián élő személyek jelentkeznek, akik az első adandó lehetőséggel tovább is állnak, így nagy a fluktuáció. Erről nemcsak a pásztorokkal készített interjúk győztek meg, hanem a nagyobb gazdaságok tulajdonosaival készített interjúk is: hosszú távra megbízható munkaerőt találni ma nagyon nehéz. Ugyanakkor, és minden kétséget kizáróan a nagy fluktuációval is összefüggésben, a pásztorok alig tudnak valamit arról a környezetről, ahol az állatokat legeltetik. A pásztorokkal folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy

---

32 Lásd Paládi-Kovács Attila: *A magyarországi állattartó kultúra korszakai*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.

33 Molnár Zsolt: Classification of pasture habitats by Hungarian herders in a steppe landscape (Hungary). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 2012, 8:28. <https://ethnobiomed.biomedcentral.com/articles/10.1186/1746-4269-8-28> [Letöltve: 2018. december 28.]; Molnár Zsolt et. al.: "It does matter who leans on the stick" – Hungarian herders' perspectives on biodiversity, ecosystem services and their drivers. In Roué, Marie – Molnár Zsolt (eds.): *Knowing our Land and Resources: Indigenous and local knowledge of biodiversity and ecosystem services in Europe & Central Asia*. UNESCO, Paris, 2017, 42–56. [Knowledges of Nature 9]

sem az ott található növényfajokról, sem az állatokról vagy a rovarállományról nem rendelkeznek ismeretekkel, ellentmondásos információkat adtak a halastavak kialakulásának a körülményeiről. Ismereteik gyakorlatilag arra szorítkoznak, hogy reggel kihajtsák a csordát és este hiánytalanul és épségben hazahajtsák. Ez a hozzáállás pedig értelemszerűen nem kedvez a fás legelő mint a kultúrtáj kiemelkedő eleme fennmaradásának.

Szőlőhegyek és borospincék

A szőlőművelés a természet és a kultúra közti kölcsönös kapcsolatnak igen jó példája történeti (és történeti néprajzi) és recens értelemben egyaránt. Vagyis mind a ligetes, ártéri szőlőművelés, mind a későbbi, a domboldalak kitisztításával létrehozott szőlősök megmunkálása, mind pedig a mai értelemben vett (háztáji, kisüzemi) szőlőművelés jól mutatja ezeket a kapcsolatokat. Hisz egyrészt a szőlő olyan klimatikus és talajadottságokat igényel, amelyek nem fordulnak elő minden területen, másrészt a szőlő a helyi természeti adottságokra nagyfokú variációval tud válaszolni, amit a borra mint helyi termékre, márkára alapozó stratégiák a legtöbbször ki is használnak.³⁴

A mai Szilágyságnak is több kisebb régiója a szőlőműveléséről is ismert. Szilágysámszonban, Szilagyballán, Kárásztelkén, Szilágysomlyón és több más településen, különösen a régió nyugati felében mind a mai napig jelentős szőlőművelés folyik. De tudunk arról is, hogy több faluban, például Hadadon is folyt szőlőművelés, azonban ennek hagyománya mára már kiveszett. A vizsgált településeken is találunk jelentős szőlőbirtokokat, és ezeket a recens adatokat a 19. századi mezőgazdasági statisztikák is visszaigazolják, de egyes esetekben ennél régebbi történeti adatok is rendelkezésünkre állnak a szőlőművelés jelenlétéről és jelentőségéről (lásd Leicsmér esetében fennebb).

Ezekben a falvakban a szőlőművelés egy jobbra löszös, homokos, néhol nagyon laza szerkezetű, máshol kötöttebb talajú dombháton, domb oldalában zajlik, amely kelet–nyugati irányban egészen az Érmellékig nyúlik le. Nem véletlen, hogy a szőlőművelésben erőteljes érmelléki hatások is érződnek, akár abban az értelemben is, hogy a regionális besorolásnál, a természetett tájfajták sorolásánál, a műveléstechnikák tekintetében a helyiek magukat ehhez a borvidékhez sorolják. Ezt a besorolást az is indokolja,

³⁴ Bakics János: A villányi bor márkásítása. Egy térség borászati hagyományának átalakulása az átmenet éveiben. In Kovács Éva (szerk.): *A gazdasági átmenet etnikai tájképei*. Teleki László Alapítvány – PTE–BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest–Pécs, 2004, 221–254.

hogy az Érmellék borászatára is jellemző a falun kívüli pincesorok jelenléte, ami a vizsgált falvakban is a szőlőművelésnek és a bornyerésnek sajátos arculatot kölcsönöz. A falvak arculatát ebben a kontextusban az is meghatározza, hogy néhány faluban – különösen Búrgezden, Zoványban és Lecsméren – nemcsak a szőlőtermesztéshez és a bornyeréshez, bortároláshoz kapcsolódó építmények, hanem akár gazdasági épületek vagy ritkábban lakóházak is kihasználhatják a homokos talaj és a függőleges vagy meredek falak adottságait.

A pincéket ezekben a falvakban tehát ebbe a löszös, homokos talajba ásták, általában kézi erővel. A talaj kötöttségétől függően egy jellemző méretű, tehát 3–5 méter széles és 6–10 méter hosszú pince kialakítása néhány napba telik: a kötöttebb talajú zoványi szőlőben például egy napot számoltak egy méter mélység kialakítására. A pincék előtt több helyen présházat is találunk, de abból, hogy sok régi pincébe közvetlenül lehet belépni, valószínűsíthető, hogy a pincék egy része hagyományosan présház nélkül épült meg. A helyben készült beszélgetések is azt igazolják, hogy a présházak egy része a 20. századi időhasználati szokások megváltozásával és a szabadidő eltöltésének igényével épült meg. A szőlőbirtokosok ezekben a pincékben tartják a szőlőművelés és a bornyerés eszközeit: a bejárati részben találhatóak a szerszámok, míg a tényleges pincerészben a bornyerés és bortárolás eszközeit helyezik el. Hagyományosan népi mesterek által készített középszerű préseket használtak, de ma már elterjedtek az ipari gyártású, szintén középszerű (de fémből készült) prések, mint ahogy néhány gazdánál már inox tárolóedényeket is látni a hagyományos tölgyfahordók mellett. Sok pince bejárati részében bútorok is helyet kapnak.

A pincéknek a bornyerés és tárolás mellett fontos szerepe volt és van a régió társadalmi és kulturális életében: a kalákához és a különböző közös munkaalkalmakhoz hasonlóan a pincék is fontos társadalmi események helyszínei voltak – és egyes esetekben helyszínei mind a mai napig. A pincesorokon, pincék előtt megrendezett – vagy sokszor spontán kialakult – mulatságok résztvevői általában a férfiak voltak: a helybéli, nem egyszer híres cigányzenészek gyakran kilátogattak a szőlőkbe és ilyenkor a gazdák kihasználták az alkalmat, hogy közösen mulassanak, daloljanak, de akár táncoljanak is. A szőlőműveléshez és a bornyeréshez kapcsolódóan a helyiek amúgy sem győzik hangsúlyozni, hogy ez az a terület, ahol a szilágysági ember híres vendégszeretete leginkább megnyilvánul: a helyi hagyomány úgy tartja, hogyha valaki – akár idegen is – jó szándékkal végigsétál a szőlőhegyen, a pincék előtt, akkor azt egy pohár borra vagy pálinkára (hisz a gyümölcspárlatok készítése is fontos helyi jellegzetesség) kötelező behívni.

De az is tartja a hagyomány, hogy ezt a meghívást nem illik visszautasítani.

Megfogalmazható, hogy a pincék és pincesorok a hagyomány továbbadásában is fontos szerepet játszottak, különösen a népzene és a néptánc vonatkozásában, és ezen belül is az egyik helyi sajátosság, a verbunk áthagyományozódásában. A helybéliek még ma is szívesen felidéznek ezeknek a – ma már egyre ritkább – mulatságoknak az emlékét.

Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a szőlőművelés le hanyatlóban van, és sok pincét bezárnak a gazdáik. Ez annak ellenére történik, hogy szőlőművelés és borkészítés kapcsán Európa szőlőtermesztő területein jó példáit látjuk az örökségesítésnek, az ágazat turisztikai kínálatokba való beemelésének: a helyi jelleg, a helyi sajátosságok a termelésben, a természeti adottságokban, a bor előállításában, a tárolás sajátosságai, az építmények sokféle Európában jó lehetőséget kínálnak a helyi kultúra termelésére és forgalmazására, amiben sokszor a társadalmi tények természetivé tétele, és ekként adottságként való kezelése és megkérdőjelezhetetlensége is benne van.³⁵

A natúra és a kultúra határvonalai

Természet, táj, ember

A természet és az emberi társadalom, kultúra kapcsolata régi kérdése a tudományoknak.³⁶ A kérdés módszeresen ugyanakkor csak a 20. századtól kezdte foglalkoztatni olyan tudományok képviselőit, mint a kulturális antropológia, az etnográfia, az ökológia, a társadalomföldrajz.³⁷ Ezzel kapcsolatosan alapvetően két kérdést kell feltennünk: hogyan alakítja a környezet a kultúrát, és hogyan hatnak az emberi tevékenységek a környezetre? Akár azt a kérdést is fel lehet tenni, hogy az emberi tevékenységek által alakított környezet hogyan befolyásolja a kulturális, társadalmi berendezkedést, és ezzel máris a kölcsönös összefüggések, az interdependencia fontosságára kell felhívni a figyelmet: „Annak ellenére, hogy a környezeti tényezők, mint a föld termőképessége vagy a víz, hatással vannak az emberek gazdasági tevékenységére, arra is rá kell mutatni, hogy az emberek természeti

35 Ulin, Robert C.: Invention and Representation as Cultural Capital. Southwest French Winegrowing History. *American Anthropologist*, 1995. 3 sz., 519–527.

36 Borsos Balázs: *Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról*. L'Harmattan, Budapest, 2004, 27–28.

37 Uo.

környezettel való kapcsolata alakítja át ezeket a tényezőket azzá a gazdaságá, amit az emberek maguknak kialakítanak”.³⁸

Ugyanakkor azt is értelem szerű feltevésként kell kezelnünk, hogy az érintetlen természet elképzelése nagyon sokszor csak az emberi viszonyulások eredménye, és inkább csak elképzelés, mintsem ténylegesen létező valóság. A kutatott térség vonatkozásában ezt az eddigiekben is részletesen tárgyalt két példán keresztül illusztrálhatjuk: a szőlőhegyek nyilvánvalóan a helyi klimatikus viszonyoknak, talajadottságoknak az eredményeként jöttek létre, de amikor a természeti környezet részeként képzeljük el ezeket, akkor hajlamosak vagyunk másodlagosnak tekinteni az emberi tényezőket. Ugyanígy: a fás legelők a természeti környezet részét képezik, noha teljesen nyilvánvaló, hogy az évszázados gyakorlatok megszűnésével a kultúrtájnak ez a formája is gyors változáson menne keresztül. És végül: az erdőket szintén hajlamosak vagyunk érintetleneknek tekinteni, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy az erdőhatárt az emberi közösségek az irtások során éppen hol húzták meg, vagy azt is, hogy a ma erdőként szemlélt területek általában több évszázados gondos vagy kevésbé gondos erdőgazdálkodás eredményeként jöttek létre. Az erdő ebben az értelemben az irtások, szálalások, tilalmasok, sarjerdők, kaszált vagy legeltetett tisztások, a helyiek által gyakrabban vagy ritkábban járt utak és ösvények mozaikja, szövevénye, amely eként hat az adott közösségek életére.

Az interdependencia kérdésénél még egy fontos szempontra hívjuk fel a figyelmet. A globális és a regionális munkamegosztást nyilvánvalóan meghatározzák az ökológiai feltételek, de legalább ilyen fontosak a technológiai feltételek is.³⁹ Maurice Godelier gondolatára is hivatkozhatunk, aki szerint minél kezdetlegesebbek a technológiák, annál inkább ki vannak téve az adott csoportok a közvetlen környezetüknek.⁴⁰ Ebből pedig egyenesen következik, hogy a technológiai fejlődés lehetővé teszi a környezeti tényezőktől való nagyobb függetlenséget, és itt érdemes akár az emberiség történetében nagy szerepet kapó hidraulikus művelésre is gondolni.⁴¹ És ez akár a

---

38 Hirsch, Eric: Environment and economy: mutual connections and diverse perspectives. In Carrier, James G. (ed.): *A handbook of economic anthropology*. Edward Elgar, Cheltenham-Northampton, 2005, 370–386, itt 373.

39 Wallerstein, Immanuel: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Fordította: Bittera Dóra et. al. Gondolat, Budapest, 1983.

40 Godelier, Maurice: *A gazdasági antropológia tárgya és módszerei*. Budapest, 1981. [Documentatio Ethnographica 8. sz.]

41 Wolf, Eric R.: *Parasztok. In Service*, Elman R. – Sahlins, Marshall D. – Wolf, Eric R.: *Vadászok, törzsek, parasztok*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973, 317–448.

globális egyenlőtlenségekre, a centrum és a periféria kérdéseire is felhívhatja a figyelmet.⁴²

De hogy a tanulmányozott térségből hozzunk példát: a szemünk előtt zajló eszközváltások egyik fontos mozzanata a ló és a traktor közötti váltás folyamata, ami talán már le is zárult vagy lezárulófélben van. A kérdőívek adatai alapján a vizsgált háztartásokban több traktor van, mint ló, ráadásul a lovak számát jelentősen növelik két nagygazda által félig-meddig hobbiból tartott nyolc-, illetve tízfős lóállományok (lásd a mellékletben a 6d. és a 7. ábrát). Az interjúkból és a fókuszcsoportokból ugyanakkor kiderült, hogy a ló és a traktor váltásának folyamata nem feszültségmentes, és egy kicsit emlékeztet a főként paraszti visszaemlékezésekből ismert ökor és ló közötti váltás feszültségeire.

A helyieknek részletekbe menő ismereteik vannak a ló viselkedéséről, ennek a viselkedésnek és a lótartásnak az előnyeiről és a hátrányairól, másrésről a traktorról, a traktor fenntartásának költségeiről, előnyeiről és hátrányairól. De arról is, hogy az erdei utakon hol lehet elmenni traktorral, hol csak lóval és szekérrel. Esős időben, nedves talajon például a ló és a szekér megbízhatóbb, ezért azok a gazdák, akiknek a legelőre rendszeresen ki kell járniuk, kifejezetten ezzel a céllal tartanak lovat. Vagy nedves, felázott talaj esetén a fa erdei húzathoz szintén előnyösebb a lovat használni. Ám az erdőkitermelésben használt újabb eszközök megjelenésével (például csőr-lős húzathoz nagy távolságról), vagy a könnyebb terepjárművek bevezetésével a lovak fontossága méginkább csökken. Mindezen tudások ellenére – az általános gazdasági szerkezetváltás következtében is – a ló egyre inkább viszszaeszik és a traktor használatát részesítik előnyben.⁴³

A kulturális ökológia eredeti kérdésfelvetése Julian Steward nyomán az volt, hogy miként hat a környezet egyes kultúrákra.⁴⁴ S noha az elméletnek voltak azóta már meghaladott gondolatai, például a kultúra mag és burok felosztásának elképzelése, illetve a felosztás legtöbbször önkényes volta,⁴⁵ valamint Steward leginkább vadászó-gyűjtögetőkre dolgozta ki elméletét, ezért az emberi tevékenységek környezetre gyakorolt hatását kevésbé vette

---

42 Wallerstein: i. m.

43 Ezt megerősítő eredményekre jutott Pál Norbert is a székelyföldi Gagy mente lótartáshoz kapcsolódó tudását bemutató szakdolgozatában (Pál 2018).

44 Steward, Julian: A kulturális ökológia fogalma és módszerei. In Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem, Budapest, 1997, 439–456.

45 Sárkány Mihály: Kulturális ökológia – távlatok és korlátok. In uő. *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. L'Harmattan, Budapest, 2000, 31–43.

számításba, a módszertannak kétségtelenül megtermékenyítő hatása volt az antropológiai, és később a néprajzi kutatásokra. Egyrészt a módszertan három lépése önmagában felhívta a figyelmet a kutatás szükségességére: Steward elképzelésében vizsgálni kell a természet és a technika kapcsolatát, a technika és a viselkedés, ezen belül kifejezetten a munkaszervezet kapcsolatát, végül a viselkedés (munkaszervezet) és a kultúra egyéb területeinek kapcsolatát.⁴⁶ Másrészt a módszertan inspirálólólag hatott a további kutatásokra, és számtalan olyan esettanulmány született meg, amelyek a környezet és az emberi kultúra kapcsolatának tanulmányozását tűzték ki célul.⁴⁷ A 20. századi antropológiában jelentős irányzatként tartjuk számon az ökológiai irányultságú kutatásokat, a neoevolucionizmust és az ökológiai materializmust, amelyek – és ezt újfent hangsúlyoznunk kell – ugyan több esetben akár elfogultnak is tekinthetők, de mégis felhívták a figyelmet az ökológiai szabályozás fontosságára, az energiaelvonás és az egyensúlyteremtés kulturálisan különböző formáira.⁴⁸

Számunkra ez azért is fontos, mert egyrészt a tágabb, Kárpát-medencei környezetben, másrészt a kutatásunk szűkebb területén belül is fel tudjuk tenni ezeket a kérdéseket, és alkalmazni tudjuk a háromlépéses módszertant. A környezet, technika és munkaszervezetek kapcsolatára releváns példa történeti értelemben a gabonatermesztésben és a szemnyerésben beállt változások folyamata: az alföldi, extenzív, szérús gabonatermesztés nem igényelte olyan mértékben a női és a gyermekmunkaerő jelenlétét, mint a domb- vagy hegyvidéki csűrös termesztés. Az alföldi gabonatermesztés terméseredményei, a rendelkezésre álló területek, a szárazabb időjárás lehetővé tették a kaszás aratást és a szérűn való nyomtatást, ugyanakkor a dombvidéki területeken a női és gyermekmunkaerőt is bevonva sarlóval arattak és csűrökben csépeltek. A cséplőgép bevezetése egy másik példája ennek a folyamatnak: az aratóbandák munkáját 75 százalékban fölöslegessé tevő cséplőgép nagy változásokat okozott a munkaszervezeti formákban, az itthon maradást és az elvándorlást nagymértékben befolyásolta.⁴⁹

---

46 Steward: i. m.

47 Sárkány Mihály: Kulturális ökológia – távlatok és korlátok. Id. kiad.

48 Harris, Marvin: Az indiai szent tehén kulturális ökológiája. In Biczó Gábor (szerk.): *Antropológiai irányzatok a második világháború után*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003, 30–51; Rappaport, Roy A.: A környezeti viszonyok szabályozása egy új-guineai nép körében. In Biczó Gábor (szerk.): *Antropológiai irányzatok a második világháború után*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003, 52–69.

49 Egyed: i. m.

Az első két lépés alkalmazhatósága tehát többé-kevésbé világos, mint ahogy az eredeti módszertanban is az volt. Azonban a harmadik lépés, a munkaszervezeti formák és a kultúra egyéb, ezzel szorosan nem összefüggő területeinek kapcsolata esetében már alapvető problémákba ütközünk. Mint ahogy Stewardnak sem sikerült meggyőzően bizonyítania például a vadászó-gyűjtögető életforma egy bizonyos típusának és a patrilineáris hordának a kapcsolatát (Sárkány 2000), úgy nekünk is nehézségeink támadnak, ha ezt a harmadik lépést meg kell tennünk. Hisz nem világos, hogy a munkaszervezeti formák megváltozása, egyáltalán különbsége, hogyan jelenik meg olyan, például társadalomszervezeti kérdésekben, mint a házassági szokások, rokonsági rendszerek vagy az öröklés jogszokásai. Ráadásul esetünkben olyan kérdéseket is fel kell tennünk, amelyek a beavatkozó állam, a nemzetteremtés, a bürokratikus rendszerek vagy a globális gazdaság komponenseire hívják fel a figyelmet, hogy csak néhányat említsünk azon hatások közül, amelyek vizsgálata ma megkerülhetetlen.

Az ökológiai környezet és az ehhez történő adaptáció kontextusában a gazdálkodási technikákat, ezeknek a változását azért is fontos tanulmányozni, mert a gazdaságon keresztül az emberi csoportok a legközvetlenebbül adaptálódnak a környezethez a természet kiaknázásán, a művelt növényi kultúrákon, a használt eszközökön és technikákon keresztül. Minden gazdálkodási forma egy – sikeres vagy kevésbé sikeres – adaptációs forma. És minden paraszti népesség ökológiai adaptálódása egy élelemátviteli együttesből és egy eszköze együttesből áll, amelyeket arra használnak, hogy szerves és szerves energiaforrásokat a termelési folyamat igájába fogjanak.⁵⁰ Ez az adaptációs forma történeti léptékkal mérve sok változáson ment keresztül és egy ilyen átmenet épp a szemünk előtt zajlik úgy, hogy egyszerre lehet megfigyelni a régi tudásokat és az új technikák térhódítását, a kettő sajátos kombinációját. S miközben talán egyetérthetünk azzal, hogy soha ennyi paraszt nem volt, mint ma,⁵¹ azt is mindenképp hangsúlyoznunk kell, hogy soha ekkora nyomás a globális piac felől nem nehezedett rájuk.⁵² Ez a nyomás pedig a hagyományos, a helyi természet ismeretére alapuló részletes tapasztalatok és tudások, az ezekből kialakított technológiák érvényességét kérdőjelezi meg és magában hordozza a helyi adaptációs formák hátterbe szorítását és végső soron akár eltűnését is.

Ennek az alfejezetnek a végén, mintegy összefoglalásként ki kell emelnünk azt, hogy a természet és az emberi kultúra kapcsolata nagymértékben

50 Wolf: Parasztk. Id. kiad.

51 Ploeg: i. m.

52 Uo.

ki van téve két nagy rezsim alakulásának: egyrészt az emberi gondolkodás átalakulásának, másrészt az állami rezsimek létrejöttének és az állami beavatkozások fokozódásának vagy enyhülésének.⁵³ A tulajdon nyugat-európai fogalmának (amely a magántulajdonra mint kizárólagossági jogra fekteti a hangsúly) az expanziója és ennek mára kizárólagossá válása, a tulajdon fogalmának a természetre való kiterjesztése kétségtelenül befolyásolta a természet és az emberi közösségek kapcsolatát. Ennek példázására talán elég megemlíteni a közösségi birtoklás különböző formáinak jelenlétét és ennek reformjait a 18–19. századtól. A tulajdonjog és tulajdonformák átalakulásának fontos kísérőjelensége a kvalitatív és a kvantitatív szemléletmódok konfliktusa és ez utóbbinak a felülkerekedése. A kvalitatív szemléletmódokban mindig vannak helyi, szubjektív, akár a helyi közösségek által meghatározott mozzanatok, míg a kvantitatív mérés ezeken egyfajta objektivitás és szélesebb összevetés igényének a jegyében szeretne túllépni.⁵⁴ Ez pedig szintén meghatározza a természethez való viszonyulást, hisz sok esetben alapvetően olyan affektív viszonyokról is szó van, amelyek objektív mérőskálán alig jeleníthetők meg. Mert egy évszázados tölgynek nyilván objektív módon megadható egy kvantitatív értéke (hány köbméter fa), de az ökoszisztémában betöltött helye, vagy az általa nyújtott ökoszisztéma-szolgáltatás nehezen mérhető, nem beszélve azokról a helyi kultúrában betöltött érzelmi és kulturális szerepekről, amelyeket egy ilyen fa betölthet. Ezek pedig nyilvánvalóan túlmutatnak az objektív mérőszámokon és sokszor az állami beavatkozás és a helyi közösségek közötti konfliktusokra hívják fel a figyelmet.

Fontos kihangsúlyoznunk, hogy a hely, a határ és a (fel)térképezés⁵⁵ állami stratégiái nagymértékben meghatározzák az egyes közösségek természettel való kapcsolatát. Hisz a helyek létrehozásának gondos munkája ugyan közösségi feladat,⁵⁶ de nem független egy tágabb kontextustól, amelyik akár azt is meghatározza, hogy hol húzható meg a határ a természet és a kultúra között, valamint értelemszerűen a feltérképezésen keresztül meghatározza azt a folyamatot, ahogy a természetből erőforrásokat, gazdasági tényezőket képezünk. Jó példa erre az ártéri gazdálkodás,⁵⁷ ami a külső, objektív kvantifikáció szempontjából kisebb jelentőséggel bír, mint az azt

---

53 Hirsch: i. m.

54 Uo.

55 Hirsch: i. m.

56 Appadurai, Arjun: A lokalitás teremtése. *Regio*, 2001. 3 sz., 3–32.

57 Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Ekvilibrium Kiadó, h. n., 2007.

használó közösség szempontjából, amely változatos módon tudja az ilyen területeket gazdasági erőforrásként használni úgy, hogy számára a természet és kultúra határa megvonásának a kérdései nem is relevánsak. A természeti környezet gazdasági erőforrássá történő konvertálása tehát nem egy konfliktusoktól mentes folyamat, amely a maga során visszahat arra, ahogy az emberek a környezetüket szemlélik: a fás legelők ennek a folyamatnak most inkább az áldozatai, mintsem a haszonélvezői, hisz egyrésről azok az értékek, amelyeket ezek a fás legelők megjelenítenek, az objektív skálákon kevésbé világosak a helyi közösségeknek, ráadásul az állami és piaci reglementáció is egyfajta feltérképezetlen területként tekint a kultúrtájnak erre a formájára.

Végül egy utolsó szempontra hívjuk fel a figyelmet a természet és a közösségek kapcsolata vonatkozásában. Ez pedig a közösségek működése és a közösségi erőforrások használata. A tudás és a természeti erőforrások értelemszerűen tekinthetőek ilyen közösségi erőforrásoknak. E kettőből most az utóbbira koncentrálnak: Garrett Hardin méltán híres cikkében kifejtette, hogy a közösségi erőforrások használata csakis negatív kimenetelű lehet, hisz az egyes aktoroknak mindig érdekükben áll, hogy saját hasznukat a többiek kárára növeljék.⁵⁸ Ha a közlegelő példájával élünk – mint ahogy Hardin is tette –, akkor válik a kérdés egészen világossá: ha a közlegelőn több tulajdonos legeltet, akkor mindegyiknek érdeke, hogy újabb állatokat vezessen be, hisz az állat haszna, a +1 szinte teljes mértékben a tulajdonost fogja illetni, míg az állat költsége, a -1 az csak töredékében terheli az adott tulajdonost, hisz oszlik közte és a többi tulajdonos között. A több és több állat bevezetése pedig óhatatlanul a rendszer összeomlásához fog vezetni.

Az elmélet, nyilván, mélyen beágyazott a szintén a nyugat-európai kultúrára jellemző racionális döntéseméletbe (és itt megint utalunk arra a gondolatra, hogy a természettel való kapcsolatunkat a nyugati gondolkodás mennyiben befolyásolta). Későbbi kutatások azonban rámutattak arra, hogy egyrészt az elmélet elméleti síkon sem tartható, másrészt nagyon sok működő, akár több évszázada is működő gyakorlati példa is cáfolja.⁵⁹ A közösségi ellenőrzésen keresztül igenis lehetséges a hatékony ellenőrzés, hisz a gyakorlat azt mutatja, hogy vannak erre alkalmas szabályok és az

---

58 Hardin, Garrett: The Tragedy of the Commons. *Science*, 1968. december 13, 3859 sz., 1243–1248.

59 Berkes, Fikret - Feeny, David - McCay, Bonnie J. - Acheson, James M.: The Benefits of the Commons. In Haenn, Nora - Wilk, Richard (eds.): *The Environment in Anthropology. A Reader in Ecology, Culture, and Sustainable Living*. New York University Press, New York–London, 2006, 355–360.

emberek – akár közösségi nyomás hatására is – képesek túllépni az egyszerű önérdéken.⁶⁰ Erre igen sok Erdélyi példát is fel lehetne sorolni,⁶¹ noha épp ezek a példák mutatják azt, hogy ezeknek a rendszereknek a fenntartása milyen nagy erőfeszítésbe került. A legelőhasználat egészen recens példái is azt mutatják ugyanakkor, hogy közösségi ellenőrzésen, a kihajtható állatok számának limitálásán és feltételekhez kötésén, a tejhaszonvételi formák és jogosultságok közösségi kontrollján keresztül ezek a rendszerek akár hosszú távon is fenntarthatók,⁶² és összeomlásukat nem feltétlen a helyi ökológiai környezetre helyeződő nyomás fokozódása, hanem – újfent – a tágabb kontextusok, az állami, a piaci vagy akár a demográfiai rezsimek változása okozza.

Mindezek mellett azonban azt a kérdést is fel kell tenni, hogy mi történik akkor, ha azok a közösségek, amelyek ezeket a finoman kidolgozott szabályokat és mintákat fenntartották, gyökeres változáson mennek keresztül. Hisz a közlegelők tragédiája éppen a közösségek működésén keresztül előzhető meg, vagyis ha nincsenek már ezek a közösségek, vagy már nem működőképesek, akkor valóban sokkal könnyebben előfordulhat a természeti erőforrásokra nehezedő nyomás végletekig történő fokozódása – vagy akár a másik oldalon, a nyomás olyan mértékű csökkenése, amely az adott kultúrtáj felszámolódásával is járhat. A túllegetetés, a fás legelők fáinak pusztítása, vagy a másik oldalon a legeltetés hiányában történő bebozósodása, mind példa lehet ezekre a folyamatokra. A közösségi ellenőrzés hiányában pedig akár az is megtörténhet, hogy a köztulajdon és a magántulajdon közti nem teljesen szabályozott réseket kihasználva fordítja a magánhasznára valaki az eredetileg köztulajdont. A közösségek gyengülésével, demográfiai szerkezetének megváltozásával, illetve a mezőgazdasági szerkezetváltással gyakran együtt jár az, hogy egy-egy településen néhány nagyobb állattartó gazda kezdi monopolizálni ezeket az erőforrásokat. Sokszor éppenséggel úgy, hogy a közösség részéről nem rendelkezik teljes körű felhatalmazással. Ehhez hasonló esettel Szilágynagyfaluban is találkoztunk,

---

60 Ostrom, Elinor: *Guvernarea bunurilor comune. Evoluția instituțiilor pentru acțiune colectivă*. Fordította: Doina Tonner. Polirom, Iași, 2007.

61 Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.; Uő.: *A törvényhozó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983.; Dorner Béla: *Az erdélyi századok mezőgazdasága*. Pannonia Nyomda, Győr, 1910.

62 Szabó Á. Töhötöm: *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2002. [Kriza Könyvek 11.]; Uő.: *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdálkodásban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009.

noha az interjúkból azért úgy tűnik, hogy a közbirtokosság a településen kifejezetten jól működik.

A Kárpát-medence és a természeti táj átalakulása

A Kárpát-medencei kutatások közegeiben maradván mindenképp ki kell emelnünk, hogy az etnográfiai kutatások is korán érdeklődést mutattak a természeti környezet és a kultúra kapcsolata iránt. A teljesség igénye nélkül mutatunk rá néhány kiemelkedő eredményre. Gunda Béla kiterjedt terepmunka alapján mutatta be ennek a kapcsolatnak különféle vonatkozásait.⁶³ S noha munkássága nem nevezhető kifejezetten ökológiai antropológiai irányultságúnak, főként a magashegyi kultúrákkal kapcsolatos kérdésfelvetései határozottan ebbe a tárgykörbe sorolják, munkássága éppen ezért megkerülhetetlen, tájékozottsága az európai etnológiában és a szomszédos népek néprajzi eredményeiben lenyűgöző. Andrásfalvy Bertalan szerteágazó munkásságában igen fontos fejezet a Kárpát-medence hagyományos tájhasználati formái átalakulásának a vizsgálata.⁶⁴ Ő főként az ártéri gazdálkodás, a fokok paraszti gazdálkodásban betöltött szerepét vizsgálta, és akár olyan szempontokat is felvetett, amelyek az egyes etnikai csoportok és gazdálkodásmódok összefüggéseire is felhívták a figyelmet.⁶⁵ Szilágyi Miklós főként a tiszai halászat kérdéskörét vizsgálta, rámutatva a paraszti halászat fontosságára, a paraszti, a céhes és az úri halászat kapcsolatára és különbségeire, de a halászat, vadászat és gyűjtögetés áttekintő lexikonát is megszerkesztette.⁶⁶ Végül Borsos Balázs munkásságát emeljük ki, aki egyrészt egy tájegység gazdálkodási formáinak sajátos alakulását és a természethez való alkalmazkodását mutatja be a folyószabályozások előtt és után.⁶⁷ Ebben változatos forrásokat használva (terepmunka, statisztikai források, kartoográfiai források stb.) a magyar etnográfiai hagyományokat követve írja a le a gazdálkodási ágakat, a zsákmányolás különféle formáit, a méhészetet, az állattartást és a földművelést, de már határozottan az ökológiai antropológia felől teszi fel a kérdéseit. Szintén az ő tollából jelent meg az a fontos

---

63 Gunda Béla: *Ethnographica Carpatica*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

64 Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Id. kiad.

65 Andrásfalvy Bertalan: *Együtt élő népek, eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai*. L'Harmattan - PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest-Pécs, 2011.

66 Szilágyi Miklós: *A tiszai halászat*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.; *Uő: A népies halászat, vadászat és gyűjtögetés lexikona*. Debrecen, 2008.

67 Borsos Balázs: *Három folyó között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.

magyar nyelvű összefoglalás, amely az ökológiai antropológia alkalmazhatóságának a kérdéseit feszegeti különböző tudományok határán.⁶⁸

Az emberi közösségek a természeti környezetből – főként történeti értelemben – elsősorban a gyakorlatokon keresztül formálnak kultúrát, kultúrtájat. Az európai kultúrtájak kialakulásának történetéhez szervesen hozzátartozik a parasztok, földművesek által végzett szívós munka, a lecsapolások és az erdőirtások hosszú története,⁶⁹ a szántóföldek, dombvidéki, hegyvidéki területeken a teraszok kialakítása és folyamatos művelés alatt tartása. Ennek kapcsán nyilván arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a natúra-kultúra határ minden korban bizonyos értelemben kérdéses és képlekeny volt, és egészen az ipari forradalomig kétesélyes is. Nem mellékes ugyanakkor, hogy a természeti és technikai adottságoktól függően ezeknek a kultúrtájaknak a létrehozása nagymértékű különbségeket hordozhat, amire a magyar néprajzban a táji-történeti tagolódás vonatkozásában már több munka is felhívta a figyelmet.⁷⁰ Újfént M. Godelier gondolatát idézzük: minél kezdetlegesebbek a technológiák, annál inkább ki vannak téve az adott csoportok a közvetlen környezetüknek.⁷¹ Kezdetleges szántási technikák mellett a nehéz, kötött talajok lazítása olyan erőfeszítést jelenthet, amely visszatartja az adott közösséget attól, hogy jelentős szántóföldi kultúrákat alakítson ki.⁷² Ismeretesek ugyanakkor a magyar néprajzból az árterek és az erdős területek változatos használatának történeti, de egyes esetekben akár a jelenkorig elnyúló hagyományai.⁷³ Ezek a példák mind a természeti környezet és az emberi közösségek közötti kölcsönös kapcsolatokat mutatják, hisz amiként a környezet befolyásolta az emberi tevékenységeket, úgy az emberi tevékenységek is szerepet játszottak a környezet alakításában. A fokgazdálkodás példái, az erdőgazdálkodáshoz kapcsolódó gyakorlatok (például tilalmas erdő), a legelők fenntartásának a formái, a hagyásfák stb. mind

---

68 Borsos Balázs: *Elefánt a hidon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról*. Id. kiad.

69 Hoffmann Tamás: *Európai parasztok. A munka*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

70 Lásd például Andrásfalvy Bertalan: Néprajzi csoport, kistáj és régió. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. 1980. XI–XII sz., 39–58.

71 Godelier, Maurice: *A gazdasági antropológia tárgya és módszerei*. Id. kiad.

72 Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Id. kiad.

73 Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Id. kiad.; Hegyi Imre: *A népi erdőkielés történeti formái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.; a kutatott régió vonatkozásában Major Miklós: *A Berettyó ősi ártéri gazdálkodása*. (Különös tekintettel az itt élő növények hasznosítására.) In Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1995, 61–66.

azt mutatják,⁷⁴ hogy a természet és emberi közösségek kapcsolatát nem lehet csak egyik irányból közelítve megérteni. De akár a natura és kultúra közötti határ történetileg és kulturálisan változó formáira is érdemes felhívni a figyelmet,⁷⁵ hisz egyes kultúrák máshol és máshol húzták meg – és tartották fenn – ezeket a határokat: miközben a fás legelő minden bizonnyal antropogén beavatkozások eredménye,⁷⁶ ugyanakkor a helyi élővilágnak is fontos része, hisz nagyfokú biodiverzitás is jellemzi.

A bevezetőre visszautalva fontosnak tartjuk megjegyezni, hangsúlyozni, hogy a természet és kultúra viszonylatában több fordulópontot is számon tarthatunk. Hosszú léptékű történelmi távlatban például az első mezőgazdasági forradalom, és hasonlóképpen a második mezőgazdasági forradalom jelentett ilyen fordulópontot, aminek a hangsúlyai egyes térségek adottságaitól, elhelyezkedésétől függően nagymértékben különbözhetnek. A római birodalom például Európa jelentős részén a kultúrtájak expanszióját hozta, míg az összeomlása értelemszerűen a kultúrtáj összezsugorodását eredményezte.⁷⁷ Kárpát-medencei léptékben a török hódítás az addig ismert, művelés alá vett területeket területi kiterjedésében és használati technikáiban egyaránt megváltoztatta vagy a folyamatokat felgyorsította (például pusztásodás és extenzív állattartás)⁷⁸, ugyanakkor pedig a török hódoltság megszüntével a táj egyfajta újrahódítását is szükségessé tette.⁷⁹

Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy a Kárpát-medence egyes etnikai csoportjai, az általuk belakott és használt környezet erőforrásaitól is függően, hosszú századokon keresztül minden bizonnyal sokkal jobban támaszkodtak a természeti környezetre, mint azt a mai gyakorlatok megfigyelése alapján gondolnánk. Hisz például az interjúkból, fókuszcsoportos beszélgetésekből kiderült, hogy a helyiek megélhetési céllal már alig gyűjtögetnek, akik ezt teszik, azok inkább a hobbi és a szabadidő keretében teszik ezt, ami egybecseng a gyűjtögetés szerkezetének általános megváltozásával. Holott azt történeti néprajzi vagy akár történeti ökológiai munkákból jól nyo-

74 Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Id. kiad.; Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Id. kiad.

75 Hirsch: i. m.

76 Lásd Hartel – Plieninger: i. m.

77 Hoffman: i. m.

78 Rácz István: A tanyarendszer kialakulása. In Pölöskei Ferenc – Szabad György (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 97–148.

79 Takács Lajos: *Egy irtásfalú földművelése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.; Takács Lajos: *Irtásgazdálkodásunk emlékei. Irtásföldek, irtásmódok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

mon lehet követni, hogy a Kárpát-medence népessége a domináns térfelszíni formáktól, ökológiai környezettől függően igen nagy mértékben támaszkodott a nem termelő gazdálkodásból származó energiaforrásokra, vagyis azt az ökológiai adaptációs típust, amelyre berendezkedtek, alapvetően a természeti tájra való változatos támaszkodás is jellemezte.

Gunda Béla munkásságából tudjuk azt, hogy az erdélyi magashegyi gazdálkodásból még az 1940-es években is jobbra hiányoztak a termesztett zöldségek, hisz a táplálkozáskultúra részét képező zöld növények nagy része gyűjtögetésből származott.⁸⁰ A gyűjtögetés státusának és szerkezetének a megváltozása pedig egyszerre jelzi a természeti környezettől való eltávolodást és a termelő gazdálkodásban végbement változásokat, de akár a piaci és fogyasztási szokások megváltozását is. Az utóbbi években folytatott kutatásaink például arra mutattak rá, hogy az archaikusabb elemeket megőrző kultúrák esetében a gyűjtögetés státusa alapvetően más, mint a modernizálódott csoportok esetében: a moldvai csángók például fogyasztják az általuk fuszulykalevelnek nevezett szívlevelű nadálytót (*Symphytum cordatum*), amelynek fogyasztását az erdélyi etnikai csoportok esetében már az emlékezet sem őrzi.⁸¹

A gyűjtögetés jellegét és szerkezetét a hagyományos paraszti gazdálkodás esetében a változatosság jellemezte. Ebbe beletartozott az emberi és az állati fogyasztásra szánt növények ismerete és mindennapos használata a gyógyítás és az inségeledek vonatkozásában. A gyűjtögetés szerkezetének a megváltozásában a legfontosabb tendenciák a következők: szegényedik az egyes csoportok környezettel kapcsolatos ismeretanyaga, sok növény kiszorul a mindennapos használatból. A gyógyítás professzionalizálódásával – az adott probléma komolyságától is függően – specialistához fordulnak, aki már inkább a modern, konvencionális gyógyászat eszközeivel él. Az emberi táplálkozásban használt eledelek a gyerekkultúrában maradnak fenn vagy állati táplálékká válnak. Az inségeledek kiszorulnak, alig ismertek, hisz az inségeket nem helyi erőforrásokkal, hanem az állami elosztáson keresztül, illetve a piaci rendszerek használatával lehet áthidalni. Végül: a gyűjtögetés egyre inkább a hobbitevékenységek részét képezi, a természetjárás és a tudatos zöld gondolkodás összetevőjévé válik (vagy a másik oldalon: piaci viszonyokba ágyazódik).

A hagyományos paraszti gazdaságok figyelték a környezetüket, abban az értelemben is, hogy az ehető források időszaki megoszlásáról, lelőhelyé-

80 Gunda: i. m.

81 Az adat (szóbeli közlésként) Timaru Karina mesteris hallgatótól származik. Köszönjük Ruprecht Eszternek a növény azonosításában nyújtott segítséget.

ről is ismeretekkel rendelkeztek. Ebben a tekintetben, a munkamegosztás vonatkozásában például kiemelkedő tudással rendelkeztek a pásztorok. Mint már említettük, a szilágynagyfalusi pásztorok alig ismerik a környezetüket. S noha például azt feltételeznénk, hogy a szegény csoportok esetében a gyűjtögetés mégis megőrizz valamennyit a fontosságából, arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy ezek a csoportok is egyre inkább az államra és az elosztó hálózatokra támaszkodnak. Ez egyfajta elvádolódás is a természeti környezettől, és a helyi fenntarthatóság és reziliencia csökkenését eredményezi, hisz így a közösségek egyre inkább ki vannak téve tőlük távoli és általában csak minimálisan befolyásolható folyamatok hatásának.

A természeti környezettől történő ilyen értelmű eltávolodás és a gyűjtögetés szerkezetének a megváltozása együtt jár általában is egyrészt a mezőgazdasági szerkezetváltással, másrészt azokkal az új piaci és fogyasztási rezsimékkel, amelyeknek a hatására az emberek egyre inkább olyasmiket fogyasztanak, amiket nem is ők maguk gyűjtögettek vagy termeltek, vagy amik nem is az ő környezetükben teremtek vagy akár meg sem tudnának teremni. Ez az önellátás kérdése is, ami általában kardinális kérdése a paraszti gazdálkodásnak.

Az önellátásra, a saját erőforrásokra való támaszkodásra, és a háztartásban megtermelt vagy előállított táplálék fogyasztására vonatkozóan beszédes a kenyérsütésre vonatkozó kérdésünk. A búza fontossága a paraszti gazdaságokban, háztartásokban vitathatatlan. Egyes magyar etnikai csoportoknál életnek is nevezték. A búza a földbirtok nélküli paraszti háztartásokban is az egyik legfontosabb erőforrásnak számított, ezért erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az évi búzaszükségletüket részesmunkával, napszámmal vagy más fizetett munka keretében biztosítsák.⁸² Hasonlóan: a kenyér nemcsak gyakorlati értelemben, hanem szimbolikusan és rituálisan is kiemelkedő helyen van a paraszti háztartásokban. A kenyér sütése egyféleképpen akár a paraszti autonómiák megjelenítője is lehet. Éppen ezért fontos kiemelnünk, hogy a megkérdezett 110 háztartásból 74-ben mondták azt, hogy a házi kenyérsütés nem jellemző, 23 esetben ritkán előfordul, 5-5 háztartásban mondták azt, hogy gyakran, illetve sokszor sütnek otthon kenyeret, végül csak 3 háztartásban válaszolták azt, hogy állandóan otthon sütik (lásd az 1. sz. ábrát a mellékletben).

Az állam szerepét az eddigiekben is érintettük. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni azonban, hogy ezeknek a helyi rendszereknek az állam és a bürokratikus rendszerek egyre inkább a szereplőivé, aktoraivá válnak. A paraszti

82 Fél Edit – Hofer Tamás: *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

ság története bizonyos értelemben a hatalom és a parasztok közti feszültségek, konfliktusok vagy együttműködések története is,⁸³ azé a folyamaté, ahogy az állam megpróbálja a hatalmát minél inkább kiterjeszteni például a paraszti közösségekre is (a föld példáján lásd lentebb). Ennek szoros kísérőjelensége a piaci elosztási rendszereknek a dominanciája, az önellátás szférájának és a helyi kölcsönösségi rendszereknek a folyamatos megkérdőjelezése. A kenyérsütés visszaszorulása ennek csak az egyik példája. A másik példája – a lentebb még tárgyalandó – állami és piaci szféráknak a dominanciája a munkaerő-elosztási szektorban, illetve a helyi együttműködések szinte jelentéktelen szerepe a helyi világok létrehozásában. Az állam és a piac nem egyszerűen az anyagi élet és termelés szféráiban válik dominánssá, hanem a tudástermelésben és transzferben is, és gyakorlatilag azok a rugalmas, részletes, finom tudások, amelyeket a helyi közösségek a környezetükkel kapcsolatosan felhalmoztak, egyre inkább háttérbe szorulnak. Ezzel pedig a reziliens válaszok megfogalmazásának a lehetősége is nagymértékben csökken. Ezekre a reziliens válaszokra pedig akár az előttünk álló radikális változások kontextusában is szüksége lehet az adott közösségeknek.⁸⁴

Föld és gazdálkodás

Ez az alfejezet a szilágysági kutatásunk eredményeiből kiindulva, de korábbi kutatásaink eredményeit⁸⁵ is hasznosítva, amellet érvel, hogy a földbirtok társadalom- és jelentéstörténete még korántsem egy lezárt folyamat, mint ahogy amellet is, hogy a föld – korábbi elképzeléseinkkel ellentétben, miszerint egyre inkább csak instrumentális tartalmakat hordoz⁸⁶ – újra szimbolikus tartalmakkal telik fel, és a recens, földdel kapcsolatos jelenségek megértéséhez ezt is figyelemmel kell kísérnünk. Az érvelés további része ebben a kontextusban, hogy a földet az emberi világ, a társadalom és a

---

83 Vö. Verdery, Katherine: *Transylvanian Villagers. Three centuries of political, economic, and ethnic change*. California University Press, Berkeley, 1983.

84 Vö. Berkes, Fikret: *Sacred Ecology - knowledge of indigenous and other rural people*. Routledge, London, 1999.; Berkes - Colding - Folke: *Navigating social-ecological systems*. Id. kiad.

85 Az alfejezet nagymértékben támaszkodik egy korábbi, a témában született áttekintésre. Lásd Szabó Á. Töhötöm: A föld társadalmi jelentései. Globális kontextusok és helyi perspektívák. Id. kiad.

86 Pap Izabella: A földbirtok jelentősége ma Kobátfalván. In Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 7. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2008, 129–150. [Kriza Könyvek 31.]

kultúra szerves részének kell tekintenünk,⁸⁷ és ekként fel kell térképeznünk azokat a szerepeket és jelentéseket, amelyeket a föld egyes társadalmi helyzetekben magára ölt. A föld ebben az értelemben egyfajta társadalmi aktor, nem a társadalmon kívüli, ettől független entitás, bizonyos értelemben *viselkedik* és *változik*. Akár fizikai kiterjedésében is elasztikusnak tekinthető, amint azt a visszaszolgáltatások körüli huzavona is mutatta.⁸⁸

A földdel kapcsolatos kontextusokban vizsgálható a földbirtok társadalmi eloszlása, az állami – vagy egyáltalán külső – beavatkozások szerepe, a földbirtok értékének a változása. A saját föld, a saját birtok fontossága a kutatásunkból is kiderült, s noha világos, hogy a mezőgazdasági szerkezetváltásnak a földbirtokok eloszlási struktúrájának a változása is részét képezi, a kérdőívben egész magas arányban van azoknak a száma, akik a földet értéknek tekintik, és nem válnának meg tőle. A populáris vélekedés, amelyvel leginkább a fókuszcsoportok során találkoztunk, itt is az, hogy *a földet csak egyszer lehet eladni*. Erre vonatkozóan két, egymást kiegészítő kérdést is feltettünk a kérdőívben, az egyik a földre mint teherre,⁸⁹ a másik a földre mint értékre kérdezett rá. A föld mint teher elképzelést a megkérdezettek közül határozottan elutasították 81-en, míg a föld mint érték elképzeléssel szinte azonos számban, 78-an értettek teljes mértékben egyet. Vagyis ez mutatja, hogy mindenféle, a földdel és a mezőgazdasági termeléssel, leginkább az interjúkban és fókuszcsoportos beszélgetésekben kifejtett gyakorlati nehézségeken túl, a földnek van egy olyan, helyi konszenzussal is szentesített, egyszerre gyakorlati és szimbolikus értéke, amit nagyon nehéz lenne elvitatni.

A föld az állam és a mindennapi emberek kapcsolatában is fontos szerepet kaphat, az állam kezdeményezheti a földhasználati jogosultságok újraszámítását, a földek szétosztását, de akár koncentrációját is, illetve tehet a földek piaci alapú koncentrációja ellen, vagy legalábbis kritizálhatja a folyamatot. A 18. századi abszolutisztikus monarchiák, köztük a Habsburg-ház, nagyon jól tudta ezt, még akkor is, ha az úrbérrendezés eredménye sok eset-

---

87 Vö. Micu, Cornel: Social Structure and Land Property in Romanian Villages (1919–1989). *Martor*, 2014. 19. sz., 133–148.

88 Verdery, Katherine: *The Vanishing Hectare. Property and Value in Postsocialist Transylvania*. Cornell University Press, Ithaca, 2003.

89 A romániai átmenet egyik jellemzője a földbirtokhoz való kettős viszonyulás volt, hisz egyrészt a föld visszaszolgáltatása valóban egyfajta társadalmi restaurációs és legitimitási gyakorlatnak is tekinthető, másrészt viszont sokan teherként élték meg a nyakukba szakadt új felelőségeket. Vö. Verdery: *The Vanishing Hectare*. Id. kiad.

ben visszás volt.⁹⁰ Parasztvédelmi politikájuknak egyszerre képezte a részét a nemesek és a parasztok által közösen használt földek helyzetének a rendezése, és a jobbágyi kötelezettségek (robot) helyi szokásjogban történt, és épp ezért sokszor képlékeny rögzítésének központi kodifikációja. Ez ugyan még nem földreform a szó szoros értelmében – de eredménye volt többek között egy új közbirtokossági kategória (volt úrbéresek) létrejötte.⁹¹ Az érvelést tágabb kontextusba helyezi az angliai bekerítések példája: az iparosodó és egyben a piaci elosztási rendszerek előretörését megtapasztaló Angliában a bekerítés egyszerre volt a földbirtokosok eszköze a kapitalista átmenet irányába, a kisbirtokosok kiszorítása és az ipari termelési rendszerek által megkövetelt szabad munkaerő kialakulásának a feltétele.⁹² Talán az sem véletlen, hogy a Tudor-korban több olyan kísérlet is volt, amely ellensúlyozni próbálta a bekerítéseket.⁹³

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás már a tényleges földreformot is magával hozta.⁹⁴ És ugyan nem mindegyik feudális alávetettségben élő réteg jutott földhöz (a zsellérek kimaradtak ebből, hisz a feudalizmus idején nem volt a jobbágyokhoz hasonló földhasználati joguk), a reform mégis széles paraszti tömegek esetében teremtette meg a tulajdonlás lehetőségét. Az 1848-as reformok megfelelője volt a román fejedelemségekben az 1864-es jobbágyfelszabadítás és földreform, amelynek keretében szintén hozzájárultak a kisbirtokosi réteg megerősítéséhez. A 19. század második felét ugyanakkor a fokozódó kapitalizálódás jellemezte, és a piaci áruvá vált föld is bekerült ebbe a körforgásba: a 19. század végi erdélyi állapotokat elemezve Egyed Ákos jelentős földkoncentrációról számol be, mind a paraszti-földesúri birtokok, mind a kisparaszti-gazdagparaszti birtokok vonatkozásában.⁹⁵ A század közepén szétosztott földek koncentrálni kezdtek.

---

90 Fülemlé Ágnes: Földművelési rendszerek Magyarországon. In Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.): *Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1987, 51–60, itt 56.

91 Petercsák Tivadar: *A közbirtokosság*. A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa, Debrecen, 2008, 23.

92 Polányi Károly: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Fordította: Pap Mária. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004 (1944), 62–63.; Thompson, Edward P.: *The Making of the English Working Class*. Victor Gollancz Ltd., London, 1963, 217–218.

93 Polányi: i. m., 63–64.

94 Az erdélyi és romániai földreformokhoz antropológiai szemszögből lásd még Verdery: *The Vanishing Hectare*. Id. kiad., 41–46. A szerző az első erdélyi földreformot tévesen 1864-re teszi.

95 Egyed: i. m., 193–199.

Erdélyi viszonylatban a következő jelentősebb földreform a már új területekkel kiegészült Romániában zajlott le. Az I. világháborút követően az új román állam a földreformon keresztül erősítette meg a kis- és középparaszti réteget, illetve kompenzálta a háborús veteránokat, hadiárvékat és hadiözvegyeket. A reform ezen olvasata mellett létezik annak egy nemzeti-etnikai olvasata is: a magyar történetírásban a reform nem egyszerűen a nagybirtok megtörését és a kis- meg középbirtokok megerősítését célozta, hanem a magyar világi és egyházi vagyon szétosztását is.⁹⁶ A föld ez esetben társadalmi és nemzeti legitimációs eszköz egyszerre.⁹⁷ Az 1945-ös földreform szintén a társadalmi legitimáció megteremtésének az eszközeként szemlélhető. A szovjet befolyás alatt berendezkedő új hatalomnak szüksége volt arra, hogy legitimitást szerezzen magának. Az ekkor még dominánsan agrárjellelű országban a kisparaszti rétegek, illetve – újból – a háborús veteránok földhöz juttatása megfelelő eszköznek tűnt. Ráadásul ezzel a lépéssel a kollektivizálás gyanúját is el lehetett ideig-óráig terelni. A földreformot a földesúri és a nagybirtokok (közirtokosságok) államosítása kísérte. Ennek újfent létezik egy nemzeti-etnikai olvasata. A magyar arisztokráciát, az egyházakat, a székely közirtokosságokat ekkor fosztották meg még megmaradt földbirtokaiktól.

A szétosztást a II. világháborút követően azonban nagyon gyorsan koncentrálódás követte. Ez már nem piaci alapú volt, hanem egy redisztributív rendszer adminisztratív, központosító politikájába ágyazódott. A kollektivizálás több hullámban alakította át a tulajdon- vagy a rendelkezési jogot, megteremtette a tulajdonjogok hierarchiáját (állami tulajdon, kollektív tulajdon és magántulajdon)⁹⁸, miközben az állami autoritást már nem a földbirtok manipulációján keresztül építette, hanem a félelemkeltés közvetlen eszközeivel (konceptiós perek, munkatáborok). Az állam az adminisztratív birtoklást⁹⁹ kiterjesztette mind az állami tulajdonú, mind a kollektív tulajdonú földekre: a mezőgazdasági üzemek irányításába is közvetlenül bele-

96 Biró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. Ezt konkrét, helyi példák mellett az is aláhúzza, hogy az Ókirályságra és az újonnan az országhoz csatolt területekre két különböző törvény vonatkozott. Vö. Szabó Á. Töhötöm: *Gazdasági adaptáció és etnicitás. Gazdaság, vidékisé és integráció egy erdélyi térségben*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2013, 74.

97 Vö. még Giordano, Christian: *The Ethnization of Agrarian Reforms. The Case of Interwar Yugoslavia*. *Martor*, 2014. 19 sz., 31-42.

98 Verdery, Katherine: *The Property Regime of Socialism*. *Conservation & Society*, 2004. 1 sz., 189-198.

99 Wolf: *Parasztok*. Id. kiad., 389.

szólt, hisz az állami célú, központosított erőforrás-elvonás elsődleges lehetőségét a mezőgazdaság, illetve a falusi népesség biztosította.¹⁰⁰

Az 1989-es változásokat követő földreformok is jelentős politikai vonatkozásokkal rendelkeztek: egyetértés van a társadalomtudományban abban, hogy a restitúciónak és különösen a kivitelezés módjának elsősorban politikai jelentősége volt, kevésbé gazdasági. A földreform újra megteremtette a kisparaszti és középparaszti birtokok sokaságát, miközben egyfajta kompenzációs gesztus is volt a szocialista rendszer negatív tapasztalataival szemben.¹⁰¹ Ezzel mintegy zárójelbe tették a szocialista rendszert, mintha az új kezdet pillanatát a szocializmus előtti időkre lehetne beállítani.¹⁰² A reprivatizáció bizonyos értelemben ma sem lezárt folyamat, hisz a helyiek a mai állapotokat, a határ kihasználatlanságát, az egyéni gazdálkodást szemben a szövetkezettel, a társassal sokszor a régi, a kollektivizálást megelőző időszak felől értelmezik. Ráadásul ezt a földreformot is koncentráció követte, országos és helyi szinten egyaránt. Romániában jelenleg kevés földbirtokos rendelkezik nagyon sok földbirtokkal, miközben sok földbirtokos rendelkezik kevés földbirtokkal.¹⁰³

Ez Szilágynagyfaluban is megfigyelhető: a mintába került 110 háztartás összesen mintegy 468 hektár szántóföldet birtokol, de ennek az eloszlása igen egyenetlen: 27 háztartásnak egyáltalán nincsen szántóföldje, miközben 13 háztartás összesen 343 hektár szántót birtokol úgy, hogy ebből egy kiemelkedő háztartásgazdaság egyedül birtokol 200 hektár szántót. Az átlagos szántóföldi birtokméret, ha az összes háztartással kalkulálunk, 4.25 hektár, ám ha a legnagyobb gazda 200 hektárját kivonjuk, az átlagos szám szinte felére, mintegy 2.45 hektárra csökken. Vagy a 13 legnagyobb gazdaság esetén az átlagos szántóföldi birtokméret 26.36 hektár, az előző érték mintegy tízszerese (lásd még az 1. táblázatot a mellékletekben). Ezek az állapotok egyrészt jelzik a földbirtokhoz való gyakorlati viszonyulások alakulásának az irányát, másrészt pedig annak a helyi piaci rendszernek a kialakulását is, amelyet az állatok háztartások közötti eloszlása is jól illusztrál (lásd a 6a–d. ábrákat). A föld gyakorlati jelentéseit viszont jól egészíti ki az a szimbolikus jelentéseggyüttes – amelyre fentebb már utaltunk –, misze-

---

100 Verdery: *The Vanishing Hectare*. Id. kiad., 41.

101 Cartwright, Andrew L.: *The Return of the Peasant. Land Reform in Post-Communist Romania*. Ashgate, Aldershot, 2001.; Verdery: *The Vanishing Hectare*. Id. kiad.

102 Giordano, Christian – Kostova, Dobrinka: *The Social Production of Mistrust*. In Hann, Chris (ed.): *Postsocialism. Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. Routledge, London, 2002, 74–91, itt 77.

103 Fox: i. m., 51–52.

rint a földet a helybéliek nagy többsége értéknek tekinti. És fontos azt is hangsúlyozni, hogy a föld sokkal inkább világos, potenciálisan akár gyakorlati értékeket is hordoz, hisz a tájra, fás legelők kérdésére vonatkozóan korántsem kaptunk ilyen egybehangzó véleményeket (lásd a 4. és 5. ábrákat).

Itt megint visszautalnánk a korábbiakban bemutatott kérdésekre az értékzsimékkal kapcsolatosan: úgy tűnik, az érzelmi, szentimentális, esztétikai értékek a helybéliek értékhierarchiájában alacsonyabb helyet foglalnak el a gyakorlati, piaci értékeknél. Sajátos ugyanakkor a fókuszcsoporthoz és a kérdőívek közötti eltérés, hisz a fókuszcsoporthoz esetében az esztétikai értékek is fontosabb szerepet kaptak, míg a kérdőívekben a gyakorlati értékek voltak a hangsúly. Ezt jól mutatja a vízzel kapcsolatos és a fás legelőkkel szembeni attitűd összehasonlítása is: a kérdőívekben a vizet kiemelkedően értékesnek vélte mindenki, miközben a fás legelőkkel kapcsolatosan – noha ott is az értékes és kiemelkedően értékes kategóriák vannak túlnyomó többségben – inkább megoszlanak a vélemények (lásd a 4. ábrát). Ugyanakkor a fókuszcsoporthoz keretében a fás legelőkről is döntően pozitív volt a vélekedés. Vagyis a közösségi nyomás hatására a helybéliek hajlamosak egyfajta esztétikai paradigmában is gondolkodni, de amikor a közösség kontrollját nem érzik a hátuk mögött, akkor már inkább a gyakorlati, piaci értéket tartják fontosabbnak.

A piaci alapú koncentrációt ugyanakkor kiegészítik azok a globális folyamatok, amelyeknek a keretében a földbirtok jelentőségét megnövelik az élelemtermelési, élelmiszeri válságok, a megművelt területekért folyósított támogatások, a nyugati/fejlett országokból származó tőke beáramlása és a földvásárlás/földrablás (*land grabbing*) a globális délen,¹⁰⁴ a kisparaszti, a fenntartható fejlődést a zászlajukra tűző gazdaságok harca az olcsó tömegtermelést mint a túlnépesedésre adható egyetlen választ propagáló mezőgazdasági konszernekkel.¹⁰⁵

Mezőgazdaság és eszközváltások

Korábban többször említettük, hogy a természeti környezethez való alkalmazkodást, az adott ökológiai adaptációt nagymértékben befolyásolják a

104 Sassen, Saskia: *Land Grabs Today: Feeding the Disassembling of National Territory. Globalizations*, 2013. 1. sz., 25–46.; Borras, Saturnino M. Jr. – Hall, Ruth – Scoones, Ian – White, Ben – Wolford, Wendy: *Towards a better understanding of global land grabbing. An editorial introduction. The Journal of Peasant Studies*, 2011. 2. sz., 209–216.

105 Ploeg: i. m.

rendelkezésre álló eszköztechnikák. A Kárpát-medencei mezőgazdaság változásának a természeti táj átalakítása (árterek lecsapolása és az erdők kiirtása), a feudális viszonyok rendezése és felszámolása (úrbérrendezés és jobbágyfelszabadítás), az új elosztási rendszerek dominánssá válása (kapitalista piac) és az uralkodó ideológiai rendszerek változása (kapitalizmus-szocializmus-kapitalizmus) mellett, azokat kísérve, kiegészítve fontos része volt az új eszközök bevezetése is. Ilyen váltások – a teljesség igénye nélkül – az ökör-ló-traktor váltás, az ásó-kapa-eke váltás, a faeke-vaseke váltás, a sarló-kasza váltás, a kézi cséplés és gépi cséplés váltása, és végül e két munkamozzanat, az aratás és a cséplés együttes felváltása a kombájn megjelenésével.

A felsorolt váltásoknak egyike sem volt egységes, zökkenőmentes folyamat. Ennek az időszaka, az intenzitása függött az egyes régiók elhelyezkedésétől, a föld termőképességétől, a megtermelt domináns kultúráktól, a piaci bekapcsolódás lehetőségeitől: amikor az alföldön már vasekével és lóval szántottak, akkor hegyvidéken még mindig faekét használtak, és ökröt vagy rosszabb esetben tehenet fogatoltak. A faeke-vaseke váltás abban az értelemben is fokozatos volt, hogy először a faeke bizonyos részeit cserélték le vas alkatrészekre, amíg eljutottak a 19. század vasból készült gyári ekéhez, amit teljesen nyilvánvaló módon nem is tudott megengedni magának minden paraszti gazdaság.

Perifériális területeken archaikus elemek sokáig megőrződhetnek: a moldvai csángóknál az igavonás és a tejhaszonvétele funkcionális elválása egészen a legutóbbi időkig nem történt meg teljesen, de adataink vannak Erdélyből, ezen belül Erdővidékről, hogy tavaszi szántást váltókével és tehénfogattal végeztek még az utóbbi években is. A kutatott térségben is megfigyeltük, hogy miközben a központnak tekinthető Szilágynagyfaluban lezajlóban van a szerkezetváltás mind a birtokszerkezetet, mind a használt eszköztechnika vonatkozásában, aközben Leicsmérien még a hagyományos birtokszerkezet erősen tartja magát, sőt olyan gazdaság is található a faluban, amelyik tehénfogattal végzi a legtöbb munkát. A hely és a helyzet ketősségét pedig a tehénfogattal történő szántás és a háttérben látható ipari objektumok igen kontrasztossá teszik.

Az eszközváltások kérdését leginkább a fókuszcsoporthoz során igyekeztünk körüljárni. Itt úgy közelítettük meg a problémákat, hogy arra kértük a jelenlevőket, beszéljünk az előnyeiről és a hátrányairól az:

1. igavonásnak: bivaly, tehen, ló, traktor (szántás, teherhordás, erdei munkák),
2. kaszálásnak: kézi kaszálás, kaszagép, traktoros körkasza,

3. gyomirtásnak: kézi kapálás, lóvontatta ekeka, gépi kapálás, gyomirtózás,
4. fejesnek: kézi fejes és gépi fejes (a fókuszcsoporthoz összes témáját, kérdését lásd a mellékletben közölt átiratokban).

Az első témakör esetében a bivaly és a tehén fogatolása vonatkozásában egyetértés volt abban, hogy ezek már meghaladott kérdések, noha a bivaly rendkívüli erejére azért felhívták a figyelmet. Ugyanakkor a résztvevők arra is rámutattak, hogy a bivalytartást egyrészt a tévesztés nehezítette meg, aztán a reprivatizáció szinte teljes mértékben visszaszorította. A ló és a traktor vonatkozásában szintén egyetértés mutatkozott abban az értelemben, hogy a legtöbb jelenlévő a traktor előnyeit ecsetelte, ám mivel ez a váltás időben sokkal közelebbinek tekinthető, a ló előnyeit is ki tudták emelni. Itt az is szóba került, és a helyi reziliens minták szempontjából ez rendkívül fontos lehet, hogy a lóhoz egyrészt könnyebb előteremteni a pénzügyi erőforrásokat, másrészt a fenntarthatóság szempontjából is előnyösebb, hisz miközben kaszálók és szénafüvek rendelkezésre állnak helyben, a kőolajról ez még akkor sem mondható el, ha figyelembe vesszük, hogy a vizsgált térség határában végső soron kőolajkitermelés folyik. Szintén kiemelték a résztvevők, hogy a mezőgazdasági szerkezetváltásnak egyszerre okaként és részeként szemlélt támogatáspolitikák is közvetve a traktorok beszerzésére ösztönzik a gazdálkodókat, hisz a támogatáspolitikák által favorizált nagyobb birtokok a traktort teszik szükségessé. Szilágynagyfalu legnagyobb birtokosának négy traktorja van, ami beszédesen illusztrálja ezt a folyamatot.

A második téma keretében a kaszálás és a takarmánykészítés kérdése került terítékre. Volt olyan idős nő, aki arról számolt be, hogy egész életében tehenet tartottak – most is tartanak – és ő sokkal jobban szeretett a kézi kasza után dolgozni, mint a kaszagép vagy különösen a körkasza után: a kézi kaszával rendre vágott szénafüvel sokkal könnyebb dolgozni, mint a kaszagép után szétszórt füvel. A gépesítés egyébként akár egyfajta prekondicionált folyamatnak is tekinthető, hisz a körkasza már megköveteli a szénasodró és a bálázógép beszerzését. Ám itt arra is rámutattak a résztvevők, hogy a kérdés nem egyszerűen eszköztechnikai folyamat: a körkaszával betakarított takarmány már csak azért sem lehet olyan jó minőségű, mint a kézzel betakarított, mert a körkasza a földet, hangyabolyokat, túrásokat mind belekeveri a takarmányba, míg a kézi kaszával ezeket ki lehet kerülni. Ráadásul a bálázó túlzottan összetöri a takarmányt, ami így tovább romlik. Következésképp a körkaszával készített takarmány minősége sokkal rosszabb, ám megfelel azoknak a mennyiségi nyomásoknak, amelyek a piacról

érik a termelőket. S noha az ilyen takarmányozás nyomán kapott tej minősége is más, a kérdés élet sokszor elveszi az, hogy a tejtermelés sem az önellátó paraszti háztartásba integrálódik. Az ezzel kapcsolatos finom, részletgazdag tudások egyébként abban is megnyilvánulnak, hogy például a pillangósokat nem bálázzák, hanem kézzel takarják, hogy a tápanyagban gazdag levélállomány ne sérüljön.

A gyomirtás kérdése akár még közvetlenebbül érintette az embereket, hisz itt már az általuk közvetlenül fogyasztott termékekről is beszélgettünk. Ugyanakkor a beszélgetéseknek ezekben a részeiben még inkább rá tudtunk világítani azokra a többes nyomásokra, amelyek ezekre a háztartásokra nehezednek. Világos ugyanis, hogy a kézi kapálás egyrésztől egészségesebb termékeket eredményez, hisz nem kell annyi kemikáliát használni, másrésztől jobban illeszkedik az önellátó paraszti ideálba (ami minden változás ellenére ideológiai szinten létezik), hisz például lehetővé teszi a kukorica esetén a köztes növényeinek, a babnak és a töknek a termesztését is. De azt is látnunk kell, hogy a kézi kapálás az általában munkaerőhiányos gazdaságokat olyan nyomás alá helyezi, aminek ők nehezen vagy egyáltalán nem tudnak megfelelni. Arra az eredményre pedig, hogy olcsóbb kemikáliát használni, mintsem napszamosokat fogadni, egy nagyon gyors kalkulációval eljuthatunk. Vagyis a mezőgazdasági szerkezetváltás egyszerre a demográfiai váltásokat is tükrözi. A finom tudások fontossága egyébként itt is kiderült: a nagyobbra nőtt kukoricában traktorral és kapagéppel már nem, csak lóvontatta ekekapával vagy kézzel lehet dolgozni. Nem mellékes ugyanakkor az sem, hogy ebből a kérdésből is kiviláglott: kialakulófélben van a helyi mezőgazdasági termelés kettős szerkezete (ebben a vegyszerhasználatra vonatkozó kérdésre kapott válaszokat is használjuk): az önellátásban, tehát például a háztáji termelésben még törekednek arra, hogy hagyományos eljárásokkal folytassák a termelést, de a piacba integrálódó termelésben, például a szántóföldi termelésben a nagyfokú versengés okán már igénybe veszik a nem hagyományos eljárásokat is.

A kézi fejés és gépi fejés szintén nemcsak egyszerűen preferencia vagy ízlés kérdése: noha tudatában vannak annak, hogy a kézi fejéssel a tehén egyrésztől több tejet ad („jobban leadja a tejet”), másrésztől a tej íze is más, arra is felhívták a figyelmünket, hogy a nagyobb gazdaságokban egyszerűen nincs meg a szükséges munkaerő a kézi fejéshez. A mezőgazdasági szerkezetváltás tehát itt is érezteti hatását: 93 gazdaságban egyáltalán nincs tehén, 7 gazdaságnak van 1–2 tehene, 6 gazdaságnak van 3–4 tehene, 3 gazdaságnak van 8–35 (valójában: egy gazdaságnak van nyolc, egynek 31 és szintén egynek 35), végül a már említett legnagyobb gazdának van 170 darab szar-

vasmarhája (lásd a 6c. ábrát a mellékletekben). Világos tehát, hogy a mezőgazdaságban zajló folyamatok arra mutatnak, hogy az 1–2 tehenet tartó gazdaságok egyre inkább eltűnnek és megjelennek a nagyobb, akár specializált gazdaságok, amelyekben a kézi fejés és gépi fejés kérdése már egyszerű technikai és időhasználati kérdéssé válik.

Fontos kihangsúlyoznunk a fenti kérdésekkel kapcsolatosan is: a paraszti, falusi világ nem zárt világ. Tehát ha a természeti környezettel való kapcsolatát, a természetképet, a tájhasználati formákat vizsgáljuk, akkor sem élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy ez egy önmagában zárt rendszer. A paraszti élet teljességének a részeként ezek is ki vannak téve olyan külső hatásoknak, amelyeknek a vizsgálatától szintén nem tekinthetünk el.

Szocializmus, posztszocializmus és a táj- és földhasználat új rezsimjei

Politikai és mezőgazdasági rezsimek

Korábban már többször említettük, hogy értelmezésünkben az embereknek, közösségeknek és a természeti környezetnek a hely, a határ és a térképezés hármában történő viszonyulását, a tájhasználati formákat nagymértékben meghatározzák a nem helyi körülményektől függő rezsimek. Ennek két nagyon fontos formáját emeltük ki az eddigiekben: az államot és a kapitalista piacot. Ugyan nem tartozott legfontosabb kérdéseink közé, de mind az interjúkban, mind a fókuszcsoportos beszélgetésekben hangsúlyosan felbukkant a szocializmus és a szocializmus öröksége.

Az interjúkban azok élettörténeti jellege hívta elő a jobbra nosztalgikus, a jelen kritikájaként is megfogalmazott narratívákat. Idősebb, a két világháború között született beszélgetőtársaink esetében ennek ráadásul megkettőződött a szerkezete, hisz ők még a kollektivizálás előtti időkre is emlékezni tudtak. Vagyis például a szőlők mai állapotának az elbírálása kapcsán egyszerre hívták elő a szocializmus és a szocializmust megelőző időszak emlékeit. Középkorú beszélgetőtársaink számára pedig értelemszerűen inkább a szocializmus működött hivatkozási alapként. Mindkét generáció esetében azonban hangsúlyosan jelen volt az elomlott jelen toposza: abban, ahogy a lecsmériek a saját szőlőhegyeik mai állapotát leírták, ezek a szempontok feltűnő módon megkülönböztetett szerepet játszottak.

A fókuszcsoportok esetében két kérdéscsoport segített megközelíteni a problémát:

1. Mi az oka annak, hogy az emberek felhagytak a mezőgazdasággal?

- A kollektív gazdaság elvette az emberek kedvét.

- Nincs ára a mezőgazdasági termékeknek, a mezőgazdaságból nem lehet megélni.
- A fiataloknak nem vonzó a falusi élet, máshol keresnek munkát.
- A fiatalok nem tanultak meg gazdálkodni.
- Sok a bizonytalanság, nem kedvező az időjárás.
- A kormány nem támogatja eléggé a mezőgazdaságot.
- Egyéb...

2. *Mi az oka, hogy sokan még mindig hagyományos módon gazdálkodnak?*

- Az emberek ragaszkodnak az őseik tudásához.
- Az emberek túl szegények, hogy fejlesszék a gazdaságaikat.
- Az emberek úgy gondolják, hogy a hagyományos módszerekkel jobban figyelnek a környezetükre.
- Az emberek nem kapnak elég támogatást a gépek vásárlásához.
- Az emberek tehetetlenek, nem tudnak kitörni.
- Egyéb...

A kérdéscsoportok alapján kialakult beszélgetésekből rajzolódott ki egyrészt az, hogy az egyes települések között jelentős különbségek vannak, és hogy másként és másként látják ezeket Szilágynagyfaluban, Szilágyzoványban és Lecsméren, másrészt az is, hogy a szocializmus öröksége még sok területen velünk van. Megint csak a Hardin-írás kapcsán felvetett kérdésre, a közösség működésének a kérdésére térünk vissza: a helyiek véleménye szerint a szocializmus mélyen aláasta a közösségi fellépések reális lehetőségeit. Tehát túl azon, hogy az egyes települések demográfiai szerkezetváltozása, a mentalitásokban beálló változások (individualizáció) sem kedveztek a közösségek fennmaradásának, a közösségi akciók legitimitását a szocializmus rossz tapasztalatai folyamatosan megkérdőjelezik.

A szocialista gazdaság szervezés a helyi tudást nem tekintette legitim tudásnak, és mind a javak, mind a tudás elosztásában, de az ellenőrzésben is nagyfokú központosításra törekedett. A mozaikos tájszerkezetet, a kisparcellás termelést megbontotta, határokat, mezsgyéket tüntetett el, újabbakat hozott létre, egyes dűlők rendeltetését megváltoztatta. Kialakította a szocialista rend képzetét, amelybe a falvak erőforrásainak, a természeti környezetnek az ellenőrzése is beletartozott. Ez a megművelt határ érzését keltette az emberekben, ugyanakkor az ehhez a határhoz kapcsolódó finom tudásokat a mérnöki, uniformizált tudással helyettesítette. A tulajdonjoggal kapcsolatos elképzeléseket is megváltoztatta, hisz az emberek által illegitimnek tekintett eljárásokkal teremtette meg az adminisztratív birtoklás lehetőségét.

gét.¹⁰⁶ Vagyis a hétköznapi ellenállás keretében is értelmezhető mindennapi gyakorlatok (munkafolyamat-lassítás, eltulajdonítás, hamis adatok bevétele stb.) morálisan kívül estek az elítélendő cselekedetek kategóriáján.¹⁰⁷ Sőt egyfajta morális tartalommal is felruházódhatott, ha az emberek és az állam, a mi és az ők, a nép és az elit közötti konfliktus kontextusában értelmeződött.¹⁰⁸ A természeti táj mint közösségi erőforrás ennek a szemléletnek az egyik legfontosabb áldozata, hisz sem a tényleges, gyakorlati tulajdonjogok (ezen belül például: felelőségek elosztása), sem a hozzá fűződő tájhasználati gyakorlatok (például: túlzó vegyszerhasználat) nem kedveztek az újratermelődésének. Vagy újfent a legelők példáját lehetne idézni: a „mindenkié és senkié” *status quo*-ja nagymértékben meghatározta ezeknek a tájhasználati formáknak a degradálódását.

A reprivatizáció magában hordozta a helyreállítás lehetőségét. De ez a lehetőség csak lehetőség maradt. Ugyan a helyiek a határ beszűkülését veszteséggént élik meg, de eszközeik ennek a folyamatnak az elkerülésére alig vannak. A reprivatizáció bizonytalanságai és a kapitalista piac mechanizmusai az életnek a pénzügyi szempontból nem világos értékeket hordozó szegmenseit másodrendűvé tették. Itt újfent visszautalunk Eric Hirsch azon gondolatára, miszerint a természetet magát és a hozzá való viszonyulást nagymértékben meghatározzák a mérési rendszereink és az értékeinknek a rendszere.¹⁰⁹ Ebben az értelemben mind a természeti környezet, mind a termőföld sajátos értékátalakulásokon ment keresztül.

Ennek az átalakulásnak nagyon sok összetevője van, ezek egy része helyi, lokális, más része globális. A természeti környezethez és a mezőgazdasághoz való viszonyulást helyi tényezőként nagymértékben meghatározza a vadállomány elszaporodása. Ez egyrészt növeli a „valami elromlott” érzetét az emberekben, ambivalenssé teszi őket a természeti értékek védelmét illetően, illetve a mezőgazdasági művelés szubjektív megítélését is befolyásolja. A demográfiai tényezők első körben lokálisnak tűnnek, de valójában ezek is globálisak vagy legalábbis országosak: a helyi közösségek demográfiai szerkezetét a térszerkesztés és az iparosítás bontotta meg, ez pedig kialakította a fiatalok végleges városra való migrálásának a nagyon erőteljes mintáját. A leszakadó vidék képe nem a szocializmussal teremődik meg, de kétségte-

---

106 Wolf: Parasztok. Id. kiad.

107 Scott, James C.: *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press, New Haven – London, 1998.

108 Szabó Á. Töhötöm: Kihalt vidék. A vidékiség értelmezései az állami és piaci rezsim kontextusában. *Erdélyi Társadalom*, 2016. 1. sz., 91–111.

109 Hirsch i.m.

len, hogy az urbánus–rurális versenyben a szocializmus idején a vidék alulmarad, amit aztán a reprivatizáció hihetetlen módon felerősít. Egyes vélemények szerint az átmenet terheiből a vidéki térségeknek aránytalanul többet kellett átvenniük.¹¹⁰ Az állam erőteljes jelenléte, visszavonulása, aztán újbóli megerősödése szintén fontos nem helyi tényező, amely befolyásolja ezeket a viszonyokat: a kollektivizálással az állam a gazdálkodási gyakorlatok éltetésének a lehetőségét vette el az emberektől, aztán a földosztással ezt a gyakorlatot helyezte vissza a jogaiba úgy, hogy valójában a földön kívül más erőforrásokat nem biztosított. Végül az utóbbi évek támogatáspolitikáján keresztül újból szereplőjévé vált ezeknek a színtereknek.

Jelenleg az Európai Unió, illetve az általa nyújtott támogatások, különösen a területalapú támogatások az egyik legfontosabb szereplői a mezőgazdasági szektornak. A helybéli gazdák szerint támogatások nélkül nem lehetne sikeres mezőgazdasági termelést folytatni. Ugyanakkor ez a rezsím újfent a kistermelés és a hagyományos tudások fennmaradása ellenében hat, ráadásul hajlamos olyan, bürokratikus szempontból világos kategóriákban gondolkodni, amelyek a terepen nem találhatók meg. Mindezek mellett az új rezsím és annak a konvencionális mezőgazdaságnak – vegyszerezés, nagytáblás monokultúrás, intenzív művelés – a premisszáiból indul ki, amelyről egyre többször kiderül, hogy valójában fenntarthatatlan. Nem kétséges ugyanakkor: mezőgazdasági támogatások nélkül a művelési intenzitás, aminek most a tanúi lehetünk, valószínűleg hatalmasat csökkenne. Hisz a piac is fontos szereplő, és a nagyobb gazdaságok számára egyre fontosabb, de a támogatások ezeknek gazdaságoknak a jövedelemszerkezetében is igen fontosak. Tehát ha a természeti környezettel kapcsolatos viszonyokra, tájhasználatra és ökológiai tudásokra kérdezzük rá, akkor ezeket a szempontokat semmiképp nem szabad megkerülnünk.

Gyakorlatok és értékpreferenciák a hagyomány és a modernitás határán

A mezőgazdaság szerkezetváltásáról és a kettős szerkezet, a piacra termelés és az önellátás elváló struktúráiról már tettünk említést. Ez egyben a hagyomány és a modernitás kettősségét is megjeleníti, akár abban az értelemben is, hogy az embereknek igényük van arra, hogy általuk egészségesebbnek és jobb ízűnek tartott házi termékeket fogyasszanak (lásd a mellékletben, illetve ez derült ki a fókuszcsoportos beszélgetésekből is), ám sok esetben (például a sertéstartás, szarvasmarha-tenyésztés) az ezzel járó fáradtságot, kööttségeket már nem vállalják. Így kialakul egy olyan termelői

---

110 Hann, Chris M.: Farewell to the socialist 'other'. In Hann, Chris (ed.): *Postsocialism. Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. Routledge, London, 2002, 1–12.

réteg, amelyik a helyi piaci igényeket is figyelembe veszi, és az otthoni disznóvágás hagyományait megőrizni kívánóknak az igényeit kielégíti.

A kettősséget tovább fokozza az, hogy például a vegyszerhasználathoz is nagyon ambivalensen viszonyulnak a helybéliek. A médiából – mint ahogy az a fókuszcsoportokból és az interjúkból kiderült – egyre többször hallanak a vegyszerek káros hatásáról, azonban a gyakorlati tapasztalatok arra ösztönzik őket, hogy fokozottan használjanak különféle vegyszereket. Ez különösen megfigyelhető a szőlőművelésben, aminek a biorendszerű termesztését, a szőlő kényességére, munkaigényességére hivatkozva szinte elképzelhetetlennek tartják. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a vegyszerekről szóló médiadiskurzusok hatására egyre többen próbálkoznak olyan környezetbarát megoldásokkal (csalán, dohány, rézgalic és ezek oldatainak használata, különféle kultúrák egymás mellé ültetése stb.), amelyeket akár az idősebbektől hallottak, láttak, akár különféle külső forrásokból szereztek információt róluk. Azonban fontos hangsúlyoznunk, és ezt a fókuszcsoportok is megerősítették, hogy ez a fajta tudatos viselkedés inkább a háztáji termelést jellemzi, hisz az emberek itt maguknak termelnek. A piacra termelésnél viszont a mennyiség és a megbízható, kiszámítható termés iránti igény már felülírja ezt a tudatos viselkedést. Vagyis a falusi, paraszti háztartások autonómiája ebben a kettős rendszerben értelmezhető.

Ezek mellett fontos azt is hangsúlyozni, hogy a megkérdezett háztartások jövedelemszerkezetében¹¹¹ a munkahelyi jövedelmek a legfontosabbak, majd másodikként a nyugdíj következik (lásd a 2. ábrát a mellékletben). A mezőgazdasági támogatások, pályázatok a harmadik helyet foglalják el (megint: Európai Unió fontossága), miközben az alkalmi munka itthon vagy a termékek eladása szinte jelentéktelen a teljes megkérdezett népességre vetítve. Vagyis itt megint rá tudunk mutatni egyrészt az állam, másrészt a munkaerőpiac fontosságára.

Ezt a képet egészíti ki a munkamegosztás helyzete, amely abban az értelemben hordoz nagyfokú hagyományosságot, hogy a legerőteljesebb minta a család tagjainak a bevonása a munkába (lásd 3. ábrát a mellékletben). Az olyan alternatív minták, mint például kizárólag a családfő munkavégzése, a napszámosok vagy az állandó alkalmazottak bevonása igen ritka, és értelemszerűen összefügg a gazdaságok méretével. A kaláka sincs szignifikáns mértékben jelen a faluban. Ezek egyrészt a közösség működésére kérdez-

---

111 Itt jegyezzük meg a kvantitatív adatfelvétel korlátait érzékeltetendő: a jövedelem nagyságára vonatkozó kérdésünk gyakorlatilag kudarcot vallott, a begyűlt adatok annyira hiányosak, hogy értékelésük jórészt lehetetlen volt.

nek rá, az individualizációt mutatják, ugyanakkor jelzik azt, hogy helyi munkaerőpiac alig van.

Az értékpreferenciák sajátosságait és ezeknek a kettősségeit több szemponttal tudjuk illusztrálni. Egyrészt, teljesen világos, hogy azok a szegmensek, amelyek gyakorlati értéket is hordoznak, sokkal világosabb állásfoglalásokat eredményeznek, mint a sokkal elvontabb értékeket képviselő területek. A tiszta patakokat, a jó minőségű kútvizet például a válaszadók többsége különösen értékesnek tartotta, de már a népviseletet, folklórt – noha ezt is szép számmal – már sokkal kevesebben gondolták kiemelkedően értékesnek. Ugyanez figyelhető meg a természeti környezet és különösen a fás legelők vonatkozásában: a fás legelők a helyiek számára a legeltesnek a helyszínei, amivel sok falubeli a szarvasmarhatartás visszaszorulása és a bérleti rendszerek kialakulása következtében el is veszítette a kapcsolatát, és amivel kapcsolatosan a biodiverzitásra, a magas természeti értékre, reziliens jellegre vonatkozó tudások eloszlása igen egyenetlen. A fókuszcsoportokból az derült ki például, hogy a helybéli biológusok és az erdész volt leginkább ezeknek az ismereteknek a birtokában. A gyakorlati szempontok fontosságát a helybeliek számára az is aláhúzta, hogy a kisparcellás, állattartást és földművelést kombináló megőrzésgazdaságra vonatkozó kérdéseinket nagy számban tartották értékesnek, de szintén nagy számban egészítették ki azzal, hogy ebben a keretben is fontosnak tartják a traktort. Vagyis itt megint a hagyomány és a modernizáció kettősségére mutathatunk rá.

A szőlészet, borászat megítélése szintén ambivalens, és ez azért is érdekes, mert a helyiek önidentifikációs stratégiáinak legtöbb esetben fontos eleme a mértékletes borfogyasztás, a szőlőhegyek, a pincék és a szilágysági ember vendégszeretete. Az ambivalencia a kérdőívekből is kiderült, hisz az egyáltalán nem értékes (31 válasz) és a valamilyen értéket képvisel (29 válasz) válaszok domináltak. Ugyanakkor a fókuszcsoportban a kérdést úgy fogalmaztuk meg, hogy a helyi vélemények formálódása is láthatóvá váljék. Egyrészt olyan állításokat fogalmaztuk meg, amelyek a kérdést pozitív, majd olyanokat, amelyek negatív fényben tüntetik fel (lásd alábbi táblázat).

A szőlő	
Fontos, mert	Nem fontos, mert
<ul style="list-style-type: none"> • Szébbé teszi a környéket • Elfoglaltságot biztosít az embereknek • A bor rendszeresen jelen van az asztalunkon 	<ul style="list-style-type: none"> • Nem lehet pénzt keresni vele • Elvonja az embereket más munkáktól • Túl sok miatta a részegeskedés

<ul style="list-style-type: none"> • A pincék vonzóerővel rendelkeznek • A borral ide lehet csalogatni a turistákat 	<ul style="list-style-type: none"> • A pincék omlanak, veszélyesek • A szőlőből és borból nem származik semmilyen haszon
---	--

A válaszadók egyrészt hangsúlyozták, hogy az alkohol miatti problémák alig vannak összefüggésben a borral, és inkább a piaci elosztási rendszereket (olcsó, bárki által hozzáférhető alkohol) nevezték meg az alkoholizmus okaként, másrészt viszont azzal is egyetértettek, hogy alapvetően mindkét állításon van igazságtartalom, amivel egyet tudnak érteni. Azt mindenképp hangsúlyozzuk, hogy mind az interjú anyag, mind a fókuszcsoportos beszélgetések a szőlészetnek és a borászatnak az esztétikai, érzelmi oldalát emelték ki – az ambivalencia tehát ebből a szempontból is érthető, hisz gyakorlati, piaci hozadéka ennek a tevékenységnek alig van.

Az ökológiai tudások sajátosságaira a víz fontosságára és a vegyszerhasználati normákra vonatkozó kérdések összevetésén keresztül világíthatunk rá: miközben a válaszadók döntő többsége elutasítja a nagyüzemi mezőgazdaságot és az ipari tevékenységeket a potenciális környezeti problémák okán is (ez főként a fókuszcsoportokból derült ki), a saját gazdaságban történő vegyszerhasználatot már nem köti világosan össze például a patakok, kutak vízminőségével. Ugyanakkor és ugyanebben a kontextusban a háztájiban megtermelt termékeket nemcsak jobb ízűnek, hanem egészségesebbnek is tartják, ami a norma és a gyakorlatok közötti különbségekre is felhívhatja a figyelmünket. És ugyanígy, a norma és a gyakorlat közti különbségre hívja fel a figyelmünket a háztáji, saját termelés iránti igény megfogalmazása, ugyanakkor pedig az autonómia gyakorlati formáinak a feladása például a kenyérsütés helyzetén, vagy a bolti termékek (élelmiszerek) megítélésén keresztül, hisz az olcsóság és a kényelem két olyan gyakorlati faktor, ami megint csak elnyomja az egyéb, nem teljesen számszerűsíthető értékeket.

Végül: a média elvitathatatlan hatását mutatja a klímaváltozásra adott válaszok egyöntetűsége. A térségben a klímaváltozás konkrét hatásait alig lehet érzékelni, vagy a hatások megítélése szintén kettős, hisz az utóbbi évek enyhébb teleit legutóbb egy viszonylag kemény tél és csapadékos tavasz követte. Ezzel együtt a válaszadók döntő többsége nagyon fontos kihívásnak érzi ezt a kérdést, ám azzal is egyetértettek, hogy a helyi erőforrások és kompetenciák – noha fontosak – nem biztos, hogy elegendők az ellenőrzésére.

Következtetések

Szilágysági kutatásunkban a hagyományos és a modern mezőgazdaság, a háztáji, kisparcellás és a nagyüzemi, nagyábrás termelés, az önellátó gyakorlatok és a piacra termelő stratégiák kontextusában figyeltünk a hagyományos tudások és gyakorlatok tovább élésének, a tájhasználati formáknak az összefonódására és tovább élésére. A kutatás során a fás legelők mint a mozaikos tájszerkezet, az ember és a természet kapcsolatának sajátosan formálódó lenyomata, az európai kultúrtáj kiemelten figyelemre méltó eleme és a szőlészet és a borászat mint a helyi önidentifikációs stratégiák kiemelt területe és a helyi ökológiai és klimatikus adaptációs gyakorlatok sajátos formája állt a vizsgálatok középpontjában, de általános értelemben is rákérdeztünk a mezőgazdasági, tájhasználati gyakorlatokra és tudásokra. Módszertani megközelítésünket a komplexitás jellemezte, annak érdekében, hogy egyrészt adatsorokkal is dolgozni tudjunk (kérdőívek), másrészt a véleményekre, tudások és azok alakulására is rá tudjunk kérdezni (interjúk és fókuszcsoportok). Az összegyűlt adatokból és azok elemzéséből a következő következtetéseket tudjuk levonni.

1. A térségben több fás legelő is található. Szilágnagyfalu mellett is található egy kiterjedt fás legelő, évszázados fákkal és változatos, gazdag élővilággal. Az itt található fajok egy része védettséget élvez. A fás legelőt valamikor a közös legelőhasználat keretében hasznosították, ma néhány, több állatot tartó gazda bérlti. A helyieknek a fás legelőhöz kapcsolódó tudása nagyon ambivalens. Az itt dolgozó pásztorok alig tudnak valamit arról a helyről, ahol az állataikat legeltetik. Ez nyilván összefüggésben van a mezőgazdasági szerkezetváltással is, hisz a falu mint mezőgazdasági munkaerőpiac és integráló környezet nagymértékben átalakult, munkaerő felvételére már alig képes. A pásztorkodás iránti érdeklődés mára már lecsökkent, csak azok maradnak ebben a szférában, akik nem tudják más módon eladni a munkaerejüket.

A fás legelők helyi megítélése is ambivalenciát mutat: ugyan az összesen 110-ből 30, illetve 35 válaszadó azt nyilatkozta, hogy értékesnek, illetve kiemelkedően értékesnek tartja, a természeti környezet általános értékelésével (64 kiemelkedően értékes) vagy a víz értékelésével (100 kiemelkedően értékes) összehasonlítva ez mégiscsak jelentősen alacsonyabb érték (lásd a 4. ábrát). Ez az értékpreferenciák alakulására is rávilágít, hisz egyrészt a fás legelők gyakorlati haszna elvont, másrészt olyan értéket képviselnek, amelyek inkább az érzelmi, esztétikai minőségek területére esnek. Amint azt az elemzésünkben kiemeltük, az értékek rendszere mé-

lyen befolyásolhatja a természeti környezettel, a kultúrtájjal való kapcsolatunkat.¹¹²

A szőlők és a borászat fontos önidentifikációs elemek a helyiek elbeszélései alapján. Több faluban pincék és pincesorok találhatóak, a gazdák kedvvel végzik a szőlőműveléssel, borászattal kapcsolatos munkákat. Ugyanakkor a demográfiai szerkezet átalakulása, vagy például Lecsmérben a kiterjedt ipari tevékenység nagymértékben befolyásolja ennek a területnek az alakulását. Több pincét bezárnak, a területeket feladják. Fontos mindemellett hangsúlyozni, hogy miközben a szőlészetet és a borászatot a szilágysági vendégszeretetet szimbolikus megnyilvánulási területeként definiálják, aközben a megítélése rendkívül ambivalens ennek mezőgazdasági ágazatnak is. Elmondható, hogy a válaszadók nagyobb hányadban tartották egyáltalán nem értékesnek, kevésbé értékesnek vagy csak valamilyen értéket képviselőnek, mint értékesnek vagy kiemelkedően értékesnek (összesített számban: 72 szemben a 37-tel). Ez nyilván azzal is összefüggésben van, hogy nem mindenki birtokol szőlőket, másrésről azzal is, hogy ez a terület sem jelenít meg (vagy csak kevés gazda esetén, hisz a legtöbb gazda az önellátó háztartás fenntartása keretében műveli a szőlejét) világos piaci értékeket. A fás legelők kapcsán levont következtetésünket, miszerint az értékpreferenciáink meghatározzák a környezetünkkel való kapcsolatot, itt azzal egészítjük ki, hogy a környezet ebben az értelemben erőteljesen társadalmiasított alakzat, a helynek, a határnak és a térképnek a sajátos kombinációja.¹¹³

2. A kutatott térség – de valószínűleg több más erdélyi térség – mezőgazdasága gyökeres átmenet előtt áll, vagy már benne van ebben a folyamatban. Ennek a folyamatnak az egyik fontos jellemzője a hagyományos és a modern tudások és gyakorlatok egyszerre történő, szimultán jelenléte úgy, hogy a hagyományos tudásokat még ismerik, hivatkoznak is rájuk, de sokszor már a modern gyakorlatokat alkalmazzák. Akár úgy is egyébként, hogy tudják, a hagyományos tudásokon és gyakorlatokon keresztül jobban tudtak figyelni azokra a környezeti hatásokra és kontextusokra, amelyekben a mezőgazdasági tevékenységeik megszerveződtek. Erre példaként a rétgazdálkodáshoz, szénaműveléshez vagy a kapáláshoz, gyomirtáshoz kapcsolódó tudásokat lehetne felhozni. Itt fontos azt is megjegyeznünk, hogy a hagyományos tudások és gyakorlatok tovább élését befolyásolja az a tényező, hogy a kollektivizálás előtt szocializálódott generáció már nagyon kiöreg-

112 Vö. Hirsch: i. m.

113 Uo.

dőben van, a következő generációkban pedig a hagyomány továbbadásának a folyamatossága, ha nem is szakadt meg teljesen, de gyökeresen átalakult.

A föld koncentrációja, az állattartással való felhagyás szintén jól illusztrálja ezt a folyamatot, amit kiegészít az, hogy továbbra is igény mutatkozik a hagyományos fogyasztásra. Ezt egy helyi piac kialakulása teszi lehetővé, ami szintén hozzájárul egyfajta kettősség fenntartásához. Ezt pedig az önelátó, háztáji termelés és a nagytáblás, nagyüzemi termelés funkcionális szétválása kíséri, például a vegyszerhasználat területén. Tehát a kettősség itt is megnyilvánul.

3. A föld jelentősége úgy tűnik, korokon és kultúrákon átívelően igen kiemelkedő. Elsődleges jelentései nyilván, és ezt ebben a térségben is így gondolják, az élelemtermeléshez kapcsolják, noha az utóbbi időben a globális kontextusok miatt épp ez a kapcsolat rendült meg. A föld jelentései az emberi társadalommal változnak. Ahogy változik a társadalom szerkezete, a globális viszonyok, a fogyasztási szokások – és sok minden más –, úgy a föld jelentései is folyamatosan alakulnak, adaptálódnak. Ebben az értelemben lehet érvelni amellest, hogy a föld társadalmi aktor is egyben. A föld ökológiai,¹¹⁴ tulajdonnal kapcsolatos kérdéseket,¹¹⁵ a politikai¹¹⁶ és gazdasági rezsimekben történő változások,¹¹⁷ valamint a globalizáció és posztgyarmati kapcsolatok¹¹⁸ problémáit jeleníti meg. Részese a nagy társadalmi ideológiáknak és legitimációknak,¹¹⁹ szétaprózódik és koncentráliódik: ha a földreformokat nézzük, akkor szinte törvényszerűen fluktuálóknak látjuk a szétaprózódás és koncentráliódás időszakait.

De ami talán ezeknél is fontosabb: a föld a helyi világoknak, ezen belül a társadalomszerkezetnek, a morálisoknak, erkölcsi elképzeléseknek volt integráns része. Ma ez is felborulni látszik, és hosszú távúnak gondolt elképzelések kérdőjeleződnek meg a föld fontosságával, szimbolikus tartal-

---

114 Hirsch: i. m.; Măntescu, Liviu: The Ecology of an Agrarian Question. Ecological Crises and the Coming of Age of Capitalism in Vrancea. *Martor*, 2014. 19. sz., 97–114.

115 Măntescu: i. m.; Micu: i. m.

116 Verdery: *The Vanishing Hectare*. Id. kiad.

117 Ploeg: i. m.

118 Sassen: i. m.

119 Polányi: i. m.; Wolf, Eric R.: *Európa és a történelem nélküli népek*. Fordította: Makai György. Akadémiai Kiadó – Osiris-Századvég, Budapest, 1995 (1982.); Verdery, Katherine: The Obligations of Ownership. Restoring Rights to Land in Postsocialist Transylvania. In Humphrey, Caroline – Verdery, Katherine (eds.): *Property in Question. Value Transformation in Global Economy*. Berg, Oxford, New York, 2004, 139–160.

maival, állam és helyiek, helyiek és helyiek közötti viszonyok jellegével kapcsolatosan. Az emberek igyekeznek régi tudásokhoz visszanyúlni, a földről való beszélgetésekben régi, eddig stabilnak hitt álláspontokra hivatkoznak. Ezek az álláspontok azonban maguk is megkérdőjeleződnek: az új bürokratikus és gazdasági rezsimek a föld jelentéseit is átrendezik.

Végezetül: a gyarmati rendszerek elemzésében a kutatók gyakran alkalmazzák a két világ közötti pozicionálódás trópusát az adott népcsoportok helyzetének leírására (Sárkány 2001). Azt gondoljuk, ez a kép a kutatott térség mezőgazdaságának leírására is alkalmas. Nekünk kutatókként feladatunk egyrészt ennek a folyamatnak az elemzése, másrészt azoknak a tudásformáknak és reziliens mintáknak a dokumentálása, amelyekeken keresztül a helyi csoportok hagyományos formában kidolgozták az adaptációs mintáikat. És nem kevésbé fontos, hogy ezekről a folyamatokról velük beszélgessünk, következtetéseinket velük megosszuk, hisz így talán segítséget nyújthatunk a jövő elképzelésében.

Mellékletek

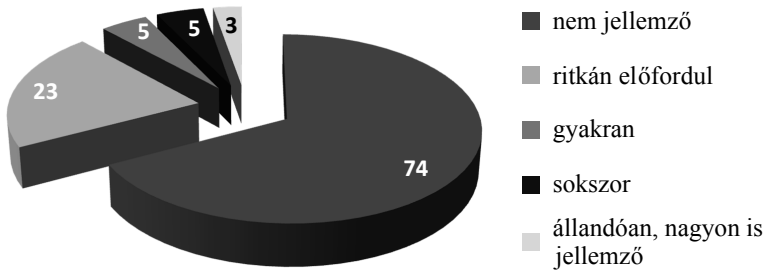
1. sz. melléklet

A kérdőíves felmérés eredményei (részletek)

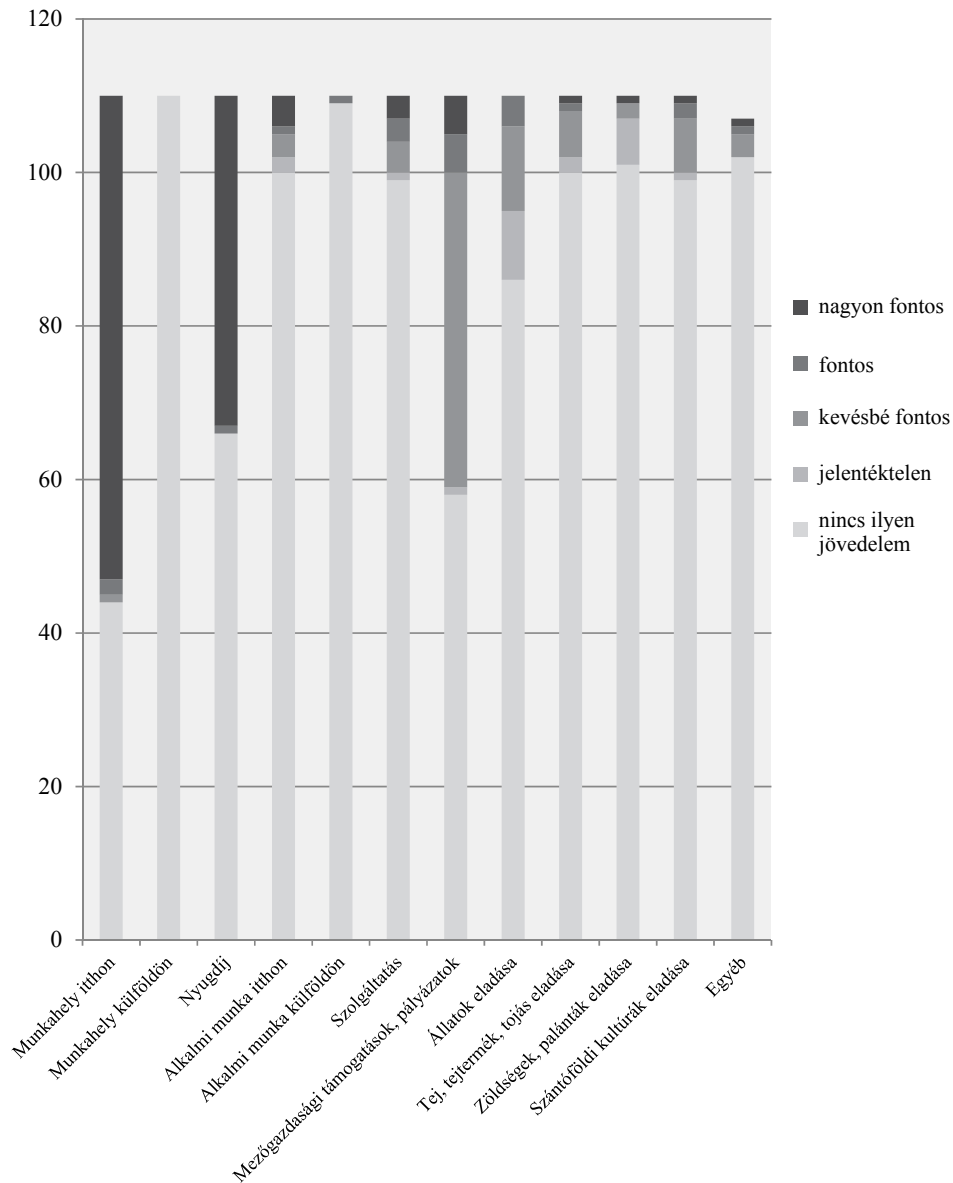
Felmérés időszaka, helyszínei: 2017 májusa, Szilágynagyfalu, Büргеzd
Megkérdezett háztartások száma: 110

1. táblázat. Földhasználat, földterületek megoszlása

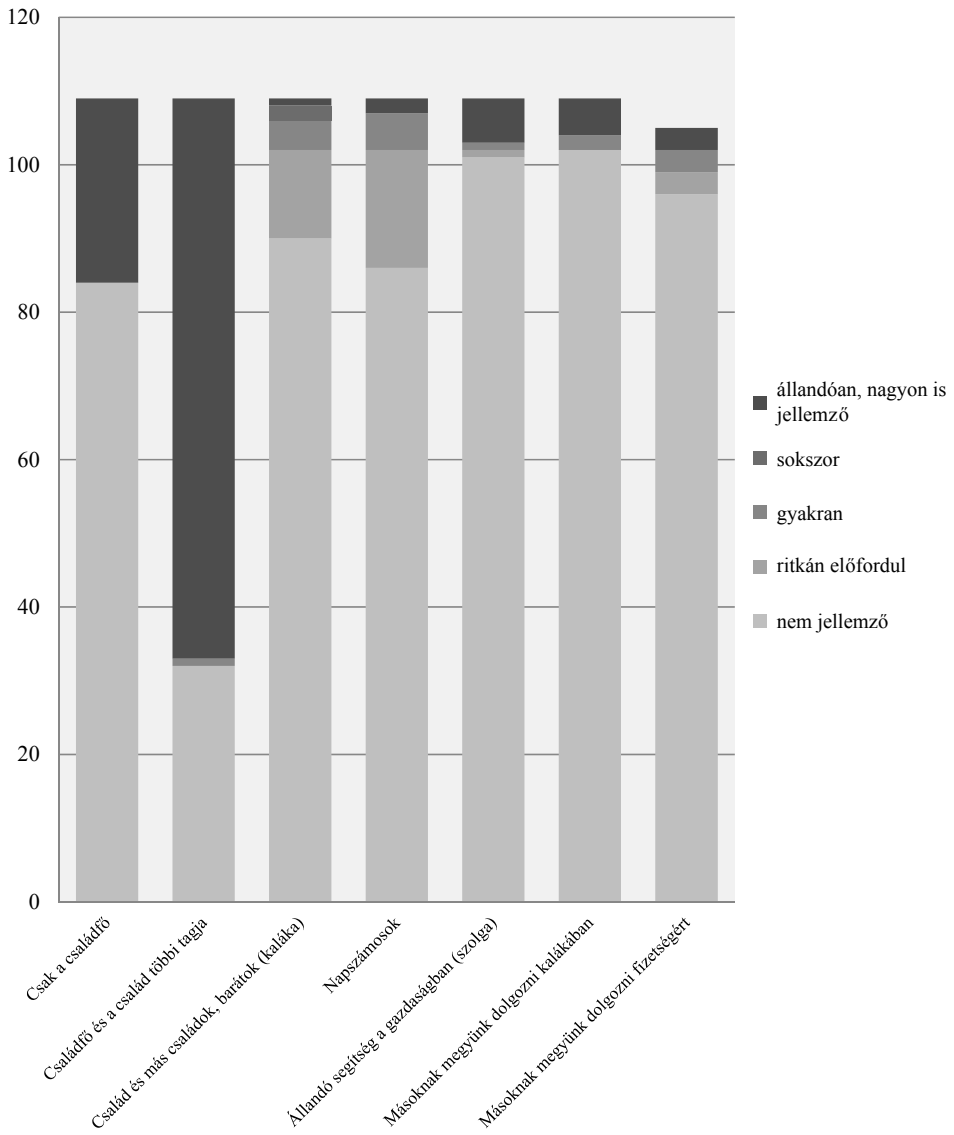
Saját birtok – hektárban						
<i>Földhasználat módja</i>	<i>Szántó</i>	<i>Kaszáló</i>	<i>Gyümölcsös</i>	<i>Szőlő</i>	<i>Legelő</i>	<i>Erdő</i>
Összesen	467.74	109.45	65.49	3.08	126.75	51.64
Átlagos birtokméret	4.25	1.00	0.60	0.03	1.15	0.47
Megművelt terület (saját) – hektárban						
<i>Földhasználat módja</i>	<i>Szántó</i>	<i>Kaszáló</i>	<i>Gyümölcsös</i>	<i>Szőlő</i>	<i>Legelő</i>	<i>Erdő</i>
Összesen	444.89	104.05	65.34	2.86	126.45	49.35
Átlagos birtokméret	4.04	0.95	0.59	0.03	1.15	0.45
Megművelt terület (bérelt) – hektárban						
<i>Földhasználat módja</i>	<i>Szántó</i>	<i>Kaszáló</i>	<i>Gyümölcsös</i>	<i>Szőlő</i>	<i>Legelő</i>	<i>Erdő</i>
Összesen	92.00	25.25	0.00	0.00	60.00	0.00
Átlagos birtokméret	0.84	0.23	0.00	0.00	0.55	0.00
Bérbe adott terület – hektárban						
<i>Földhasználat módja</i>	<i>Szántó</i>	<i>Kaszáló</i>	<i>Gyümölcsös</i>	<i>Szőlő</i>	<i>Legelő</i>	<i>Erdő</i>
Összesen	18.34	0.50	0.00	0.00	0.00	0.00
Átlagos birtokméret	0.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

1. ábra. *Kenyérsütés otthon*

2. ábra. A jövedelmek fontossága a megkérdezett 110 háztartásban

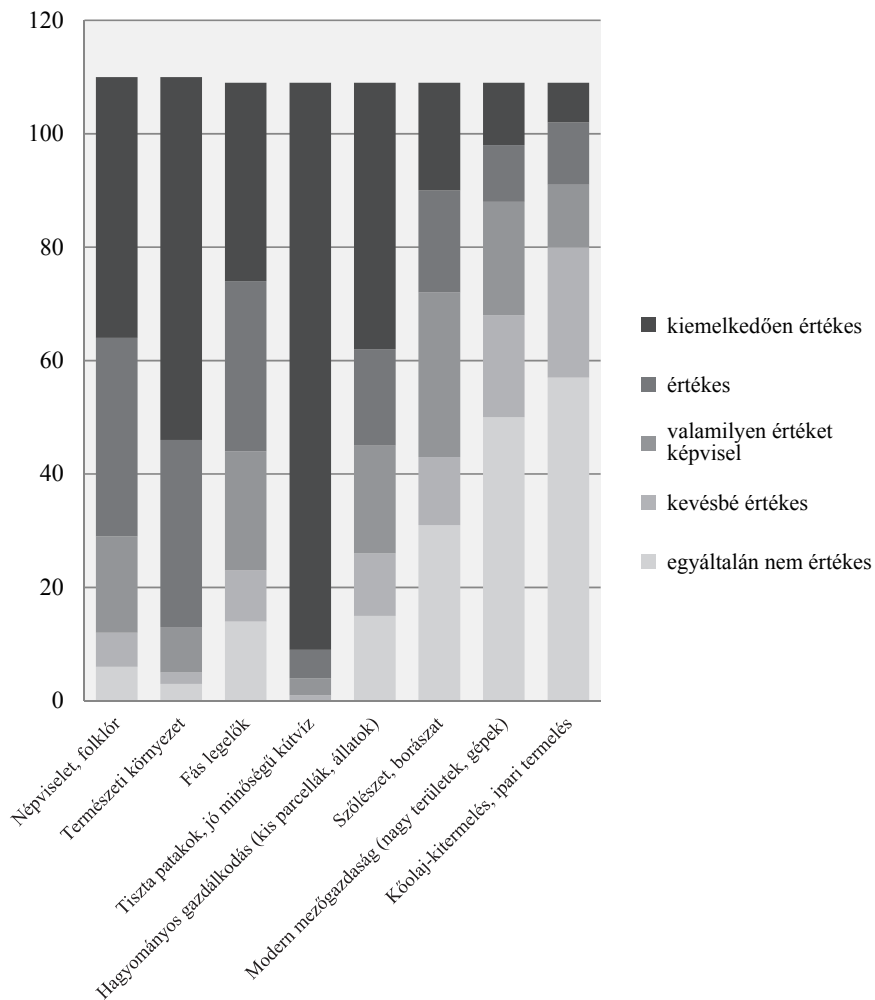

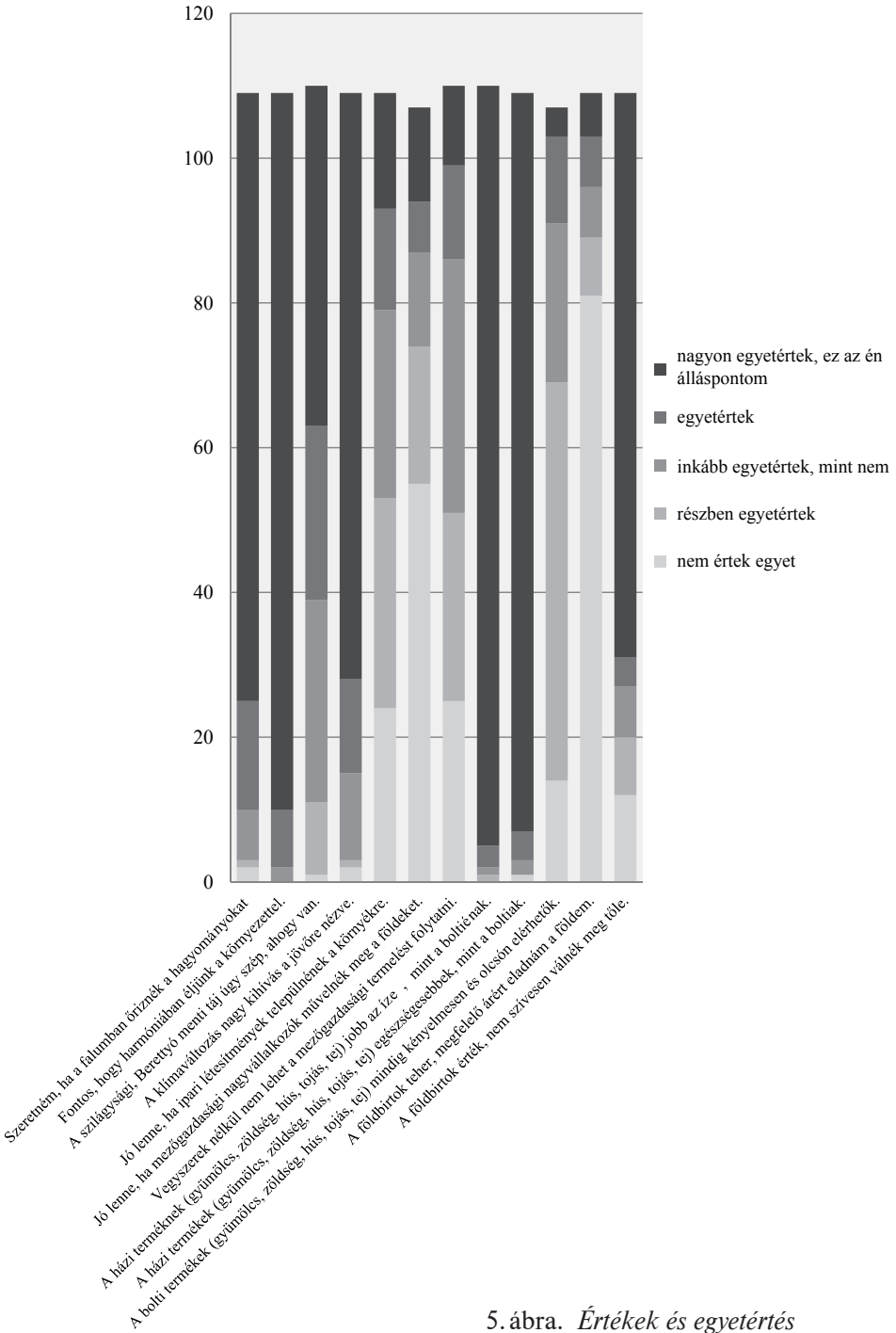
3. ábra. Munkamegosztás a mezőgazdasági munkákban

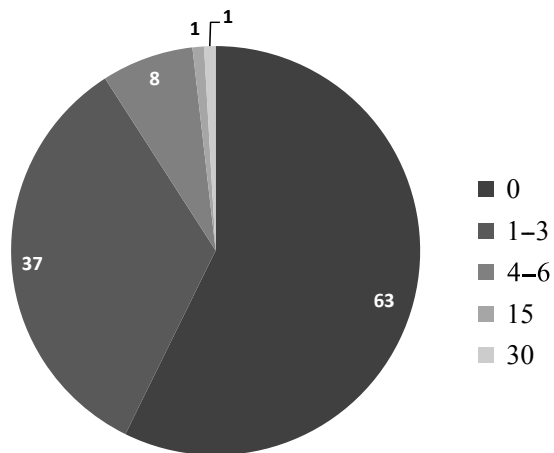
4. ábra. *Értékek*

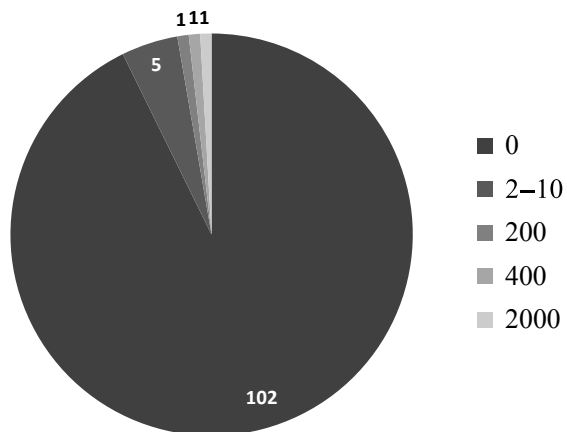

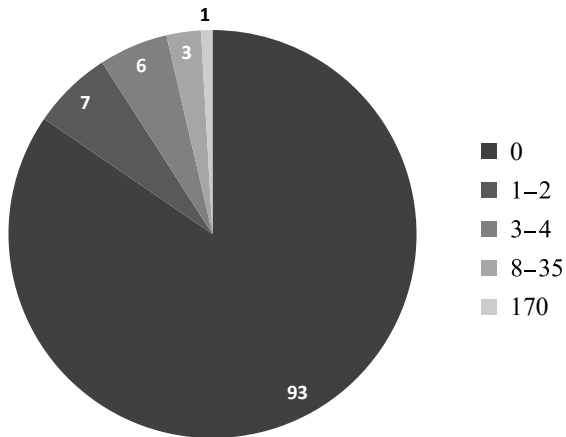
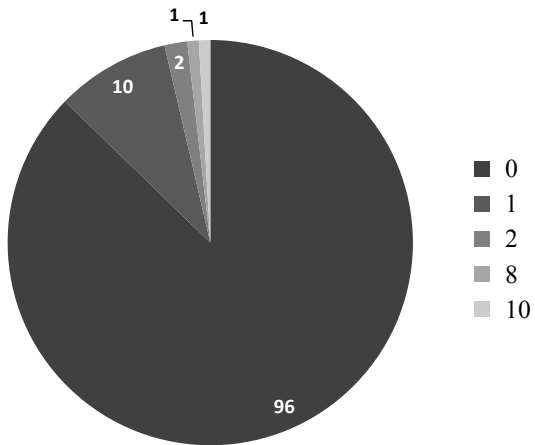
5. ábra. *Értékek és egyetértés*

6a. ábra. *Sertés*

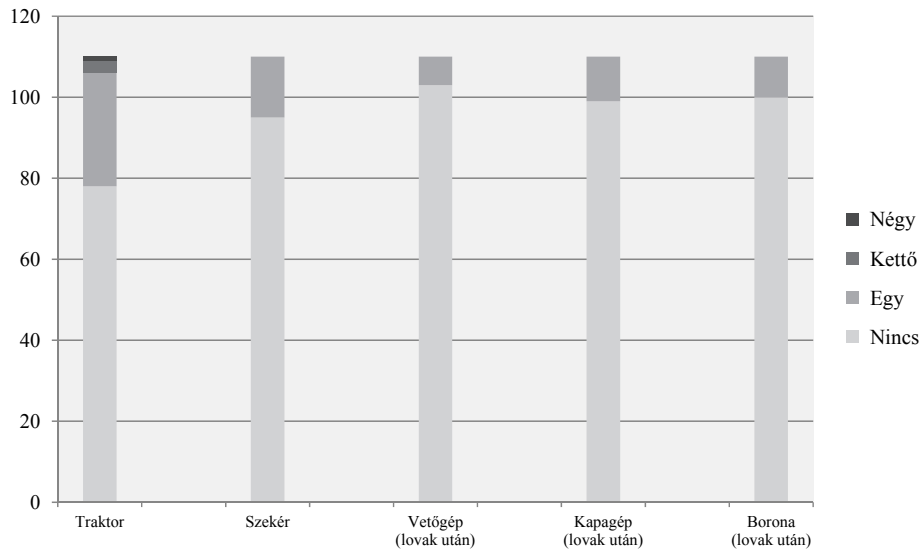

6b. ábra. *Juh, kecske*

6c. ábra. *Szarvasmarha*6d. ábra. *Ló*

7. ábra. *Eszközellátottság*

2. sz. melléklet

„...ha valaki itt valamit csinálni akar, van rá lehetősége”

(Fókuszcsoporthoz készített beszélgetés átirata)

Fókuszcsoporthoz, Szilágynagyfalun, 2017. május 3.

Az interjút készítette: Szabó Á. Töhötöm, Nagy Ákos

Résztevők: 6 férfi, 4 nő, 1950 és 1992 között születettek¹

Az interjút lejegyezte: Vas Réka

Mezőgazdaság általában

- Én azt látom, hogy nemcsak itt Szilágynagyfaluban, de sokféle máshol is, hogy az emberek elkezdnek felhagyni a mezőgazdasággal.² És akkor néhány okot soroltam fel, és próbáljuk meg majd ezeket megbeszélni, esetleg sorrendbe rendezni, hogy mi a legfontosabb oka annak, hogy felhagynak az emberek a mezőgazdasággal. A kollektív gazdaság elvette az embereknek a kedvét. Nincs ára a mezőgazdasági termékeknek, a mezőgazdaságból nem lehet megélni. A fiataloknak nem vonzó a falusi élet, máshol keresnek munkát. A fiatalok nem tanultak meg gazdálkodni. Sok a bizonytalanság. Nem kedvező az időjárás. A kormány nem támogatja eléggé a mezőgazdaságot. Vagy egyéb okok. És akkor... Igen?

- Én annyit szeretnék mondani, hogy ez az első kérdés talán nálunk nem is annyira most ebben a formában érvényes. Nálunk talán az utóbbi években a tendencia átfordult. Talán most már egyre inkább az emberek próbálkoznak foglalkozni a mezőgazdasággal.

- Jó, akkor fordítsuk meg. Miért foglalkoznak az emberek a mezőgazdasággal itt Szilágynagyfaluban? Lecsméren feltettük ezt a kérdést, és mindenki értette, és azt mondták, hogy igen, hagynak fel stb. Pont az a lényege egyébként, hogy kijöjjenek ezek a különbségek, hogy Nagyfalun itt van stb. Igen?

1 A résztvevők nevét és egyéb adatait nem közöljük.

2 Mindegyik kérdéscsoportot egy PPT dián vetítettük ki és erről beszélgettünk. Az itt közölt beszélgetés az eredeti beszélgetés enyhén szerkesztett változata (a témától nagyon eltérő vagy utólag értelmezhetetlen részeket töröltük), annak fonalát követi, a jobb áttekinthetőség kedvéért - a PPT diák sorrendjét és tematikáját nagyjából követő - alcimekkel láttuk el.

- Én még maradnék a címnél. Megmondom miért, mert én foglalkoztam, mint kis farmer jószág tartással egészen a múlt évig, és oda juttunk el, hogy már nem volt kinek eladjuk a termékünket. Szóval nem is éppen az ár, vagy a.... Hanem nincs biztonságban, hogy kinek adjuk el a termékünket. A terméket nem tudjuk értékesíteni. Volt mikor (...) hogy hoztam a tanácshoz, ott dolgozom én is, bidonszámra hoztam a 25 liter tejet ajándékba, csak éppen fogadja valaki el. Oda lyukadtunk ki ebbe a helyzetbe. És nyáron ugyibár 35 baniba adjuk a liter tejet. Most már van, hogy mérlegeljük, hogy mit jelent 35 bani. Egy liter tej. Namostmár, ettől eltekintve, most a múlt évtől kezdve bejött egy ilyen szubvencióforma, amit a performánsra adnak, szóval hogy mondjam, a fajra adnak. Na, most ez indítja meg a gazdálkodást megint a fiatalok körében. Akinek volt 5-6 tehene ott már felment 15-16-20 fejőstehénre, mert a performáns jószágra adnak ilyen eurós kedvezményeket, ami a múlt évben, ebben az évben 760 euro volt egy darab jószágra, s ez a támogatás ez lendíti az embereket, hogy fogjanak hozzá megint gazdálkodni. Mert ha ezt nem adnák, akkor azt jelenti, hogy...

- Azzal egyet is értek, hogy talán ez így igaz ebben a formában, úgy mint magánszemélyek, mert ugyebár nagyon sok személynek kis parcellákra fölosztódtak a földjei, és úgy nem is lehet gazdaságosan mezőgazdaságot végezni, de mostmár azért nagyon sokan vannak, akik egy picit gépesítve vannak, és azok azért próbálnak, és szerintem meg is tudnak élni a mezőgazdaságból.

- *Szóval akkor inkább az érvényes, hogy ezek a régi kicsi parcellák, amik voltak, ez a néhány hektár, néhány 10 ár, az mostmár tűnik el? És kialakulnak ilyen nagyobb gazdaságok?*

- Igen. Énszerintem kicsi mértékben nem megy. Tehát nekem az öcsémek foglalkoztak vele, és abszolút nem volt megfizető, tehát nem volt megfizetve a termék, tehát kicsi mértékben nem érdemes, csak nagy mennyiségbe ahhoz... És a szubvencióra, tehát támogatásra visszatérve, azt nagyon nehéz. Tehát ha nincs valamilyen ismeretséged, vagy valami olyasmi nem kapod meg a támogatást. Próbálkoznak kisebb emberek. Ha nincs valami nagy mérték, vagy nincs olyan ismerősöd, nem kapod meg a támogatást szerintem.

- *Megfordítom itt egy picit a kérdést. A kérdést nekem akkor úgy kellene átfogalmazni. Mi az oka annak - kicsit elvontan fogalmazom -, hogy zajlik egy szerkezetátalakulás a mezőgazdaságban abban az értelemben, hogy ezek a kicsi családi gazdaságok eltűnnek, és megjelennek a nagyobb, és ezek szerint egy kicsit specializált gazdaságok, hogy mondjuk jószágra...*

- Az a tendinca igen, hogy ráállnak fajokra, de ez egy átmenet ugyebár, s még mindig az. Szóval a kicsi farmerek alakulnak át. ...de hogy nagy tételbe foglalkozók. Van 8-10 farmer, aki már gazdálkodik 25-30 hektár földön, de ez még nem 200 vagy 2000 hektár föld ugyibár. És van egy olyan probléma a földművelésnél, hogy az emberek még mindig félnek abba, hogy beadják közösbe. Mikor ugyibár már Kolozsvár környékéről beszélek a jószág-tartó gazdákról. Vannak kooperatívák. Mikor itt emlegetjük, hogy kooperatíva ugyebár látok ott lenn egy pontot, hogy a kollektív gazdaság elvette az emberek kedvét. Egyből az emberek a kollektív gazdaság, a téeszre gondolnak ugyibár, ami már nem esélyes, nincs abszolút semmi jövője ugyibár, de mikor beszélünk kooperatíváról, akkor az embereknek bejön a fülükbe az, hogy Cooperativa Agricolă de Producție (...)

- Igen. Főleg az idősebb korosztály.

- S akkor persze van egy félelem. De azért most már az ember, telnek az évek, korosodnak, minden, s akkor átadják a fiatalnak.

- Különben, hogy még a kérdésre válaszoljunk. Ez amiatt is van ez az átalakulás, mert ebbe a kis területű gazdálkodásba nem lehetett gazdaságosan gazdálkodni, és akkor az emberek rájöttek, hogy úgy nem éri meg, hogy 1-2 hektáron vagy 50 áron, s akkor lassan-lassan elkezdnek kialakulni azok a kisebb farmok, igenis 25-30, lassan reméljük 50 hektárosak. Itten is van a szomszéd településen a Magyarországról jött át, Zoványról itt elég nagy területeket, de egész Szilágy megyében van neki több mint 1000 hektár. És hogyha Magyarországról eljön valaki és ő meg tudja valósítani, akkor azt jelenti, hogy hosszú távon nekünk is meg kell tudnunk ezt valósítani, hogy nagyobb területen is...

- *Akkor megint csak visszakérdezek ennél a kérdésnél, hogy: Vajon jó az, hogy kialakulnak ezek a nagyobb gazdaságok? Milyen értelemben kérdezem. Biológusokkal is dolgoztunk együtt, ugye itt, akik itt voltak a bemutatón. (...) Ugye a biológusok azzal érvelnek, hogy itt Erdélyben nekünk az egyik erősségünk az, hogy ha megmarad ez a mozaikosság, hogy kisebb parcellák, mezsgyék. Az jót tesz annak, hogy madarak vannak, bogarak vannak, beporzást segítik elő, van ennek egy helyi értéke. De hogyha itt kialakulnak ezek a nagybirtokok, akkor viszont beszántják ezeket a mezsgyéket. (...) Hogy vajon ebből a szempontból akkor ez a szerkezetátalakulás ez, hogy néz ki?*

- Sajnos egy olyan világba élünk, hogy minden téren a gazdaságosság felé megy el a tendencia, és hogyha a gazdaságosságot nézzük, akkor ezek a kis területű gazdálkodások sajnos el fognak tűnni lassan, idővel. Kis arányban megmaradnak, de sajnos mindenki profitorientáltan szeretne dolgozni, és akkor sajnos ez lesz a tendencia, hogy inkább kisebb farmerek vagy eset-

leg nagyobb gazdaságok fognak kialakulni. Ez lesz a veszte a kis gazdálkodásnak, a kis területű gazdálkodásnak.

- (...) kifejezetten sokan mondják, hogy ez egy turisztikai vonzóerő lehetne, hogyha megmarad ez a mozaikos tájszerkezet, és hogy például nyugati turistákat lehet hozni lepkevadászatra. A nyugati mezőkön nincs lepke, mert megölték a vegyszerekkel a lepkéket. Lepkét már csak itt lehet szabadon látni nálunk. Mit gondolnak erről?

- Hát mi úgy gondoljuk, hogy (...) mindenképpen jobb lenne, ha megmaradna ez a mozaikosság, és mindenképpen ez a minél színesebb gazdálkodás. Nem, hogy kimegyünk a rétre és azt látjuk, hogy egyben van sok, mert akkor ebbe nincs mit megmutassunk, és mi ezzel hogy vonzanánk úgymond a klienseket, mi próbálnánk arra állni, hogy kivigyük őket a természetbe, hiszen itt nincs túl sok monumentum, ahová elvihetnénk őket, és ezért úgy gondoljuk, hogy számunkra a természet és a természeti adottságok elég jó pont lehetnek.

- Vissza fogunk majd térni a végén erre a kérdésre. Ez egy nagyon-nagyon fontos kérdés, hogy akkor fejlődünk, vagy pedig tartjuk meg ezt a természeti színességet, változatosságot, és hogy az tud-e nekünk fejlődést biztosítani. (...) itt a fiatalok hogy állnak hozzá ehhez a kérdéshez, hogy vannak-e fiatal szereplők a mezőgazdaságban? Mondjuk a 20-as, 30-as generáció?

- Most már csakis azok vannak itten.

- Ezért fognak eltűnni a kis parcellák. A kis parcellák gazdaságtalanok, és azért voltak gazdaságosak, mert volt ingyen munkaerő. Az öregek, akik eltűntek. Eltűnt az ingyen munkaerő, most már kis parcellákba, ha mással dolgoztatjuk, tehát befektetünk, gazdaságtalanná válik, tehát nem termelek annyi értéket, mint amennyit befektetnek.

- Befektetés szempontjából, ahogy én látom (...), hogy akkor amikor sok család... Egy közösség az sok család. A sok családban egy-két jószág tehen, ló, disznó, majorság. Egy család két-három parcella. Akkor, abban az időben, amikor ezeket a parcellákat, mondjuk tehénnel szántották, azt mondták, hogy na, tartok egy tehenet, mert jó a tej, és jó a tehen, meg esetleg akár egy ló, ahol még ló is volt, mert kell a szántáshoz, a tárcsázáshoz, vetéshez, betakarításhoz, begyűjtéshez, hogy behozom az udvarra, azt ami kint van a mezőn. A mai fiatalság, aki persze, hogy kihasználja a gépiesített mezőgazdaságnak az előnyeit azt mondja, hogy ahhoz, hogy vegyek egy traktort és ez nekem megtérüljön, nem elég 50 ár vagy 2 hektár földet dolgozni. Bele se fogok. De azt mondja, hogy megpályáz egy mezőgazdasági gépet, traktort, kaszálógépet, bármit, hát akkor ahhoz, hogy az megtérüljön nagyban kell vállalkozni. Területben, jószágban, bármiről beszéljünk. A fia-

taloknak nem vonzó a falusi élet. Ez igaz. Tehát a fiatalok 80 százaléka a jövőre nézve – ez az én véleményem –, nem kíván mezőgazdaságból élni. De van és lesz 20 százalék. De ez így természetes, mert az a 20 százalék az fel fogja ölelni majd az összes területet.

- *Ezzel egyetértenek, hogy akkor ugye...?*

- Igen.

- Én ezzel a fiataloknak, hogy nem vonzó ez a falusi élet meg a mezőgazdaság... Gondoljunk csak arra, hogy hány fiatal megy el epret szedni, hány fiatal megy spárgát szedni, hány fiatal megy el hagymát, gyümölcsfákat metszeni. Meg van fizetve. Itt a pénzről szól az egész, és azért alakulnak át ezek a kis parcellák is azért alakulnak át, egyszerűen mert nem éri meg egy fiatalnak. A fiatalnak ugyanolyan mobiltelefon kell, mint bármelyik nagyvállalkozónak. Ez a lényeg. Ha pénz nem jön belőle... Addig ameddig egy családba volt régebb 6–7 gyerek, és kivitték a szülők: Gyerekek, most kimentek kapálni a nyári vakációba. Megkapálták a földet, ingyen munkaerő (...). Ott volt az ingyen munkaerő. Most már egy családban 1 gyerek van, 2 gyerek van. Munkaerő nincs. Az öregek már nem mennek ki, fiatalokat nem ösztönzik, persze, hogy eltűnnek ezek a kisvállalkozások, kiskisgazdaságok, kis parcellák, és mennek kifele. De ha meg lenne fizetve, ugyanúgy itt maradnának a fiatalok falun is, ha megérné, azt a mázsa kukoricát vagy búzát el tudná adni, ugyanúgy itthon maradna, mint ahogy elmegy külföldre. Nem azért mennek külföldre, mert szebb ott vagy jobb a levegő. Hát azt mondták itt az előbb, hogy az nem egészségesebb. Itt a pénzről szól a dolog szerintem.

- Egy nagyon érdekes dolog történik azért ma a mezőgazdaságba, és mi ezt úgy éljük meg, hogy gyakorlatilag majdhogynem észre se vesszük. De javítsatok ki, ha nincs igazam, gyakorlatilag lassan elfogy az a kézi kapálás, amit mi még gyermekkorunkba mondhatni, vagy ezelőtt is még 15 évvel is még... Ma már nem nagyon látunk embereket. Akkor ebbe az időszakba kukorica stb. láttuk az emberek a vállukon a kapák és mentek ki a rétre, jöttek be. Ma már ez eltűnt. Sajnos a megszerezés megy, húzatas, gépi húzatas, és nem nagyon. Tehát érdekes dolog ez, ami...

- *Megelőzte, egy következő dián rajta lesznek ezek a kérdések a kézi kapálásról. De nagyon fontos, amit mondott egyébként, különösen ugye, hogy itt több generáció van együtt, és akkor itt rá is kérdezhetnék az asszonyokra, hogy ők mennyit kapáltak kézzel.*

- Hát mi fiatal korunkba, de hát mi se vagyunk épp annyira fiatalok. Én emlékszem, hogy voltam régen. De napjainkban tényleg, hogy nem. Esetleg a kertben, tehát a kert azt igen, de hogy most kimenj és ilyen nagy tételben,

ahogy mondják, kapálj, tehát nagyobb területet, az már úgy elveszik. Tehát otthon, ami van, azt megcsinálja magának.

- Ugyanez a példa érvényes a kézi kaszálással. Én tudom, mert édesapám, de én már nem...

- *Ne menjünk bele. Akkor megint ez a kérdés, hogy mi az oka, hogy sokan még mindig hagyományos módon gazdálkodnak, akkor ezt is egy kicsit átfordítjuk, és akkor ebből a szempontból nézzük meg, hogy itt mi az oka annak, hogy sokan átállnak ugye arra, hogy már ezt a hagyományos módszert használják.*

Az egyik ez, hogy az emberek ragaszkodnak őseik tudásához. Az emberek túl szegények, hogy fejlesszék a gazdaságaikat. Az emberek úgy gondolják, hogy a hagyományos módszerekkel jobban figyelnek a környezetükre. Az emberek nem kapnak elég támogatást a gépek vásárlásához. Az emberek tehetetlenek, nem tudnak kitörni. Vagy pedig megint egyéb.

És akkor egy kicsit megint a kérdést átgondoljuk. Tehát hogy itt a hagyományosság és a modernizált gazdaság között, hogy milyen okai vannak.

- Hát akkor ezt, hogy az emberek ragaszkodnak őseik tudásához, azt gondolom, hogy ezt le is törölhetnénk? Nincs már ilyen ragaszkodás.

- Nincs.

- Már aki ragaszkodna, az eltűnt.

- Az már semmihez nem ragaszkodunk, nemcsak a tudáshoz.

- Akkor ez is, hogy az emberek úgy gondolják, hogy a hagyományos módszerekkel jobban figyelnek a környezetükre, ezt is ki lehetne törölni?

- Mondjuk, ott még van, aki odafigyel az ilyesmire, még van.

- Milyen értelemben mondja ezt?

- Vegyszereket próbálják kerülni.

- Például egészség szempontjából sokan most már feltesszük azt, hogy ha nem más a kiskertemben nem locsolom nem vegyszerezem, nem műtrágyázom. Bio. Na, most a bionál is mi a helyzet? Az a helyzet, hogy én ismerek olyant, aki azt mondta, hogy biofarmot akar létesíteni. De viszont az történik a végén, hogy csak abba az árba adja el, mint a másikat, mert ugyibár nekünk még nincs olyan... Nem figyelnek oda az emberek, hogy bioterméket vásároljanak, azt a differenciaárat nem adják meg neki.

- Sőt, nem visz olyan kinézésű terméket a piacra, még olcsóbban kell eladja.

- Vagy már elvesztek, amelyik azt mondja, hogy biofarmot akart létesíteni, akkor még jönnek hozzá komisszióba, nyilván akkor vesznek próbákat a földből, talajpróbákat vesznek. Például én tudom, hogy az állatoknál a tejből most már minden determinált, szóval ne legyen benne abszolút sem-

milyen szer nem mehet bele, mert vannak ilyen módszerek. Amikor meghallja ezt a termelő, akkor hát, lehet ezt el tudom adni, akkor persze. De viszont még mindig van, akit foglalkoztat ez a dolog.

(...)

- Az, vagy egy olyan eset is van, ezt hallotta mindenki, hogy az ősszel volt egy ilyen szondázs, amikor verifikálták (...) a mézzel kapcsolatban. Ugyibár, hogy 85 százalékban a méz farcs volt és nem volt... Kiírták, hogy akácméz, hogy hársméz vagy ilyesmi. A mézek fel voltak hígítva. Na és akkor egy pár ilyen hír hallatára a vevő is felteszi a kérdést, hogy: vajon mit vásárolok? S akkor persze a termelő azt mondja, hát akkor én se foglalkozok vele.

- Én úgy gondolom, hogy még nem alakult ki az a tudatosság. Még itt faluszíntén ez a réteg még nem tudatosan vásárol, még nem nézi meg, hogy miből készült az a termék, kevesen nézik meg azt a kis címkét, hogy igenis mit tartalmaz, E-kategóriák, milyen százalékban, és még nem adnak erre a minőségre. Én, mint fiatal egyre többet hallok erről, és ugyebár sajnos ezek a súlyos betegségek egyre elterjedtebbek, én már próbálok odafigyelni, de én észrevettem, hogy - nem akarok megsérteni senkit -, de ez a 40-es, 50-es korosztály nem figyel annyira. Mivel mi sokkal nagyobb veszélynek vagyunk kitéve szerintem, mert egyre több az import-export áru, és szerintem emiatt is beszélhetünk erről. Nem is a hagyományos módszereket akarjuk elhagyni, hanem még nem tudatosult bennünk, hogy mennyire fontos is az, hogy őrizzük meg, a saját egészségünk érdekében.

- Még azért ehhez annyit hozzászólnék, hogy szerintem... Mi mióta, 10 éve léptünk be, Románia az Európai Unióba?

- 2007-ben.

- Szerintem ez pont ezelőtt 10 éve, így ahogy van, ez fedné a valóságot. Énszerintem, ez az én véleményem. Azóta megint ennyit változott, szerintem, nem tudom, ha egyetértetek, de 10 éve még belépéskor igenis így volt. Ugyanúgy ahogy ragaszkodtak az őseink... Akkor még teljesen más volt talán a mentalitás. Tehát van egy mentalitásbeli... Ez biztos hozza ez az európai uniós tendencia is, hogy...

- Illetve külön tudom választani a határon való gazdálkodást és a házkörül gazdálkodást. Tehát a házkörül, kerti gazdálkodás, ami kiskertet jelent, tehát hogy egy kis paradicsom, egy kis krumpli, az még mindig hagyományos módon működik nagyjából, attól függ mekkora az a kis kert, mert azt is lehet persze már traktorral szántani, tárcsáztatni, vetni, de a kiskert az még hagyományos, tehát oda még kell a kapa, oda még kell egy ásó, de ami már a határon, tehát a külső határokon való gazdálkodást jelenti, az már

egyre inkább gépiesedik. Hála istennek vannak vállalkozó szellemű fiatalok, tehát itt a 20-as, 30-as generációba vannak jócskán, akik traktoron ülnek és mezőgazdasági gépekkel dolgozzák a földeket, úgyhogy nyilván azt tudom mondani, hogy (...) az emberek szeretik a falusi életet és szeretni fogják a falusi életet, szeretni fognak falun élni, még a fiatalok is, de egyre inkább ki fog kopni az a fajta szokás, hogy akkor fel akarok nevelni egy disznót, hogy majd karácsony előtt levágjam, emiatt akkor nekem fog kelleni körülbelül 50 ár málé, meg 50 ár zab, hogy azt a disznót felneveljem, meg mondjuk egy 50 ár kaszáló. Ezek fognak kikopni. Tehát nem akarok disznót már felnevelni, mer azzal csak baj van, mert amúgy csak 8-10 órát dolgozok valamilyen munkahelyen. A fiatal generáció inkább egy stabil munkahelyet fog keresni magának, s miután ott 8-10 órát ledolgozott, utána már nincs kedve disznónak adni, tyúknak adni. Egyszer inkább ezek fognak kikopni a háztáji mellől, és emiatt nem lesz szüksége arra az 50 ár parcellára, hogy málé legyen, inkább odaadja annak a fiatal gazdának, aki az egészet együtt akkor beveti, és lesz belőle 10 hektár málé.

- (...) valahogy így gondolkoznak. A kiskertre azért van szükség, hogy a nyár folyamán én tudjak jóízű zöldséget fogyasztani. Paradicsomot, uborkát vagy paprikát. Mert ami az én kiskertembe terem meg, jobb ízű. Tehát ez a kis kert ott megmaradt egy kicsit a bio- és a kiskerti gazdálkodás, a minőségért.

- Sajnos meg is kellett permetezzük azt is ugyanúgy, mert másképpen nem terem meg. Ez a rossz benne, ugyanúgy permetszert használsz a kiskertben is, mert egyszerűen nem terem meg. Kevesebbet, mert kevesebbet termesz, de azt a permetszert kétszer-háromszor ráteszed ahhoz, hogy a paradicsom beérjen, mert másképpen nem érik be. Én például tavaly is tapasztaltam ezt, hogy ha nem permetezed meg, teljesen leragyzik az egész.

- Jó. Vegyszerekről is fogunk beszélni, az is benne van. Igen.

- Ehhez még csak annyit azért zárójelbe hozzá szeretnék szólni, hogy azért így igaz, én is jópár, jónéhány éve nem tartok disznót, de viszont szeretem levágni és éppen emiatt kialakul az, hogy lesznek, akik tartanak 15-20-30 disznót, vagy még lehet többet is, sőt megpróbálnak ebből is és mellette még...

- És tőle megveszed.

- És tőle megvesszük. Így van.

- Azt jelenti, hogy akkor az van, hogy specializálódik itt is valamennyire, de hogy egy helyi piacot szolgál, vagy maximum kiviszi ide a...

(...)

- Így van.

- Azért tisztázzuk, hogy a régi módszerrel hizlalt disznóról van szó.
- Így van.
- Lesznek olyan kisgazdák, akik nem élhetnek komplexumi kondíciók között, hanem tudja a szomszéd, hogy tőle veszek, mert igenis...
- Hogy legyen világos, hogy nem az van, hogy ezer disznó egy hálában, ahogy mondanák, hanem...
- Nem, 20-30, és akkor tudja az, de van 20-30 kliensem, aki karácsonykor tőlem vásárol, mert tudja, hogy én hogy neveltem.
- És akkor van egy ilyen belső piac vagy helyi piac. Jó, ez nagyon fontos, mert akkor ez azt jelenti, hogy azért az embereknek mégiscsak fontos, amit értékeknek nevezünk ugye, hogy a disznóvágás esetünkben az egy hagyomány, amint én magam is szeretek részt venni évente legalább egyszer ebben a dologban. Itt kérdés az, hogy az ember tud-e tényleg disznót tartani, tud-e foglalkozni vele.

Jó, ezekre a kérdésekre még visszatérnék. Három mondatot emelnék ki, hogy: Az emberek túl szegények, hogy fejlesszék a gazdaságaikat. Ki fogom egészíteni. Az emberek nem kapnak elég támogatást, vagy az emberek tehetetlenek, nem tudnak kitörni. Akkor ezek szerint ez nem érvényes Szilágynagyfalura. Most mire gondolok, amikor szegénységet mondok. Nem arra gondolok, hogy valaki annyira szegény, hogy nem tud egy falatot a szájába betenni, vagy nem tudja etetni a gyerekeit, hanem mondjuk meg tud-e venni egy többitizezer eurós traktort, kombájnt, fel tudja-e szerelni.

- Ahhoz túl szegények.
- A támogatás hiányzik innen is.
- Az önrész nincsen meg az embereknek, szóval nem tudnak megindulni, hogy pályázzanak egy ilyen gép vásárlására.
- Van, aki annyira szegény, hogy az első pontot, amit azt mondtuk, hogy húzzuk ki, érvényes kicsit, hogy mindig hagyományos úton, de nem hogy akar gazdálkodni, hanem kényszerül, mert nincs lehetősége, hogy megmunkáltassa, és akármilyen nehéz is neki, rákényszerül, hogy biogazdálkodást, tehát az ingyen munka erejét befektesse a földbe.
- De addig, ameddig ilyen kicsi parcellákról beszélünk, addig nincs miről beszélni, hogy nagy befektetéseket hozzon valaki, akkor ha valaki befektet egy nagy gépbe, egy traktorba vagy bármilyen felszerelésbe, akkor amit az előbb is mondtunk, akkor össze kell vonni ezeket a kicsi parcellákat, a kicsi parcellákon nagy gépekkel nincs mit kezdeni. Ha fejlesszük a technikát, akkor vonjuk össze nagyobb csomóba, nagyobb... Addig működtek ezek, amíg volt kézi munkaerő, és akkor 20 ár az nagyon elég volt, 30 ár elég volt, 40 ár is elég volt egy családnak, és megéltek belőle. De ha már

fejlesztünk gépekkel, akkor nincs miről... Aki mezőgazdasággal kicsit is foglalkozott... nincs miről beszélni.

- Az túlzás, hogy megéltek.
- A munkahelyük mellett.
- Nemhogy ebből gazdagok, ebből éltek meg.
- Persze.
- Tartottak juhot, egy disznót.

- Visszatérünk majdnem '90-ig. Nem volt az egy rossz elgondolás, hogy 50 ár föld egy családnak elég, azt dolgozza meg, a többit a közösbe nagy darabokba. Az én szülőfalumban három társas van, egy nagy 2500 hektár szántóterületen gazdálkodtak a társasok.

(...)

- Három nagy társas fogja magába az egész területet, és nagyon gazdaságosan tudnak gazdálkodni, me látom, hogy hogy fejlődnek.

- Ott nem is akarták az emberek visszakeréni a földjeiket. Nagyon érdekes. Anyósom élt még akkor és nem akarták az emberek, mint ahogy itt emlékszem, hogy kimentek anyámék és mondták, hogy az a fűzfa, meg az a bokor ott a Bincsóba...

- Az volt a határ.

- ...az ebben volt, meg ezé volt és azé volt, meg azon vitáztak. Az a fűzfa ki is száradhatott már, de ha megvolt, akkor ahhoz ragaszkodtak, hogy ott kapják vissza. Anyósoméknál ez nem volt meg. Ott a kertjeiket... Nagy a határ, tehát megtartotta mindenki a kertjét, a többit mind otthagyták a társulásba. Nekünk is van ott még földünk. És nem veszekedett senki, hogy hol volt a határ, meg hol nem volt a határ és jól élnek az emberek, tehát azok mér nem féltek attól, hogy visszamenjenek a kollektívbe? A mentalitás is itt Nagyfaluba, mindenki úgy ragaszkodott ahhoz a kicsi parcellához. Már elég öreg vagyok ahhoz, hogy tudjam, hogy úgy ragaszkodtak ahhoz a kicsi parcellához, hogy... És most ott van tele gazzal sok kisparcella.

- Az az érdekes, hogy aki a legjobban.... Én átéltem, átéltük azt az időszakot, mikor javasoltuk, hogy maradjon meg társasba a terület. Volt széránk, voltak szekcióink, voltak felszereléseink, minden, mindent szépen. Volt a hizlalda, mindent szétverték, mert nem kellett. És akik a legjobban verték a vasat, hogy igenis vissza kell adni a földet, mindenki a saját helyén, minden. Azok nem telt el két-három év, azok tulajdonképpen mesteremberek voltak, azok visszamondták már két év után. (...) még van egypár család, akik legjobban kiabálta, hogy igen, kell, otthagyták, mert látták, hogy nem megélhetés. Kivált abba az időszakba nem volt, mind eladták a gépeket. (...)

- Tehát egy kicsit próbálom összefoglalni. Akkor ide is érvényes valamilyen formában az, hogy erőforráshiány, hogy hiányoznak bizonyos erőforrások a mezőgazdasághoz. Jó. És itt amikor a támogatásokról beszélünk, akkor ugye itt többfajta van, de legalább kétfajtát meg kell különböztetni. Van ez a terület-alapú támogatás ugye, amit kapnak az emberek, itt gyakorlatilag pályázni sem kell rá, ugye ha rendben vannak a papírok, akkor arra megkapja valaki a támogatást, de vannak olyan támogatások, amire pályázni kell. Ilyen fiatal gazda pályázat, vagy valami ilyesmi. Itt az APIA-t [Agenția de Plăți și Intervenții în Agricultură - Mezőgazdasági Kifizetési és Beavatkozási Ügynökség] feltételezem, hogy azért úgy nagyjából rendben vannak a dolgok, ez nagyjából mindenütt így van. Ilyen fiatal gazdatámogatás, másfajta mezőgazdasági támogatásokra van-e példa?

- Vannak hárman.

- Most akarnak próbálkozni.

- Illetve ne felejtjük el azokat a gazdákat, és én ebben látnák még valami lehetőséget, hogy örülnék, hogyha egyik-másik fiatal ebben indulna tovább. Van áfonyatermesztés itt a vidéken.

(...)

- (...) Itt szóba került, hogy milyen sokan járnak hagymát szedni, milyen sokan járnak epret szedni, Olasz-, Németország stb. Tehát megyünk, szedjük, tehát végül is mezőgazdaságból élünk, de ha hazajövünk, kérdés, hogy van-e bennünk egy olyan vállalkozó szellem, hogy azt mondjuk, hogy ahogy ő megcsinálta az áfonyafarmot, akkor én csinállok egy mittudomén 2 hektáros epertenyészetet vagy termesztést. Bocsánat. Vagy akkor vállalkozom ugye, Szilágyság dombos, tehát nem lehet összehasonlítani a mi vidékünkkel sem a szatmári, bihari, aradi vagy a bărăgani vidékkel mezőgazdaság szempontjából, tehát még mindig az állattenyésztés, illetve akár a gyümölcsstermesztés lenne jobb a mi vidékünknek talán, látom én ezt így, tehát hogyha, és itt bioról is kezdtünk el beszélni. Tehát úgy ahogy megy az áfonya, mert biztos, hogy megy, akkor el lehetne gondolkodni abban, hogy akkor mittudomén, egy 2 hektáros szeder-, vagy 2 hektáros málnaültetvény. Ilyenben is gondolkodni, nemcsak kukoricában és búzában, amivel nem tudjuk felvenni a versenyt, mert halljuk, hogy a másik Biharba 6 tonnát arat, vagy 5 tonnát arat hektáronként, én pedig jó, hogyha kihozom a 3-t, tehát sose tudom vele felvenni a versenyt, illetve magamban azt érzem, hogy nekem nem éri meg, ha én nem tudok annyit aratni.

- Vagy ott van Kémer, a komoly szőlészet. Nem nagyon van szőlészet csak ezek a kis ...

- Akkor ne felejtjük el a gombást.

- Na jó az....
- Büszkék is vagyunk rá. Az ország legnagyobb gombatermelője itt van Szilágynagyfaluban.
- *Igen, jó. Hát az nagy kérdés, hogy az ipar vagy mezőgazdaság.*
- Az ipar.
- Ipari stílusba csinálja, de azért az mezőgazdasági termék. Hogy ellepte az egész romániai piacot, mert itt termelik Románia nagy üzletláncok fele gombáját Nagyfaluba.
- *Az az ő sikere, szóval nem lehet ezt elvitatni tőle.*
- Nekünk annyiban jó, hogy 300 embernek ad munkát. Tehát gazdasági potenciál szempontjából nagyon jó a településnek.
- (...)

Igavonás, eszközváltások

- *Jó, megyünk tovább. Itt jön a kaszálás, kapálás. Beszéljessünk az előnyekről és a hátrányokról. Jó. Igavonás, márminthogy szállítás, teherhordás, vagy erdei munkák, minden, ami ide kapcsolódik. Bivaly, tehen, ló, traktor. Melyik a jobb, melyiknek mi az előnye, melyiknek mi a hátránya?*
- Már az első hármát le kell törölni.
- Hát a ló nagyritkán még...
- De az is nagyjából inkább hobbi...
- Az, hogy kimegyek vele a határra és sétálok vele...
- Hobbiszinten.
- Tehát azt tudom mondani megint (...), hogy tehenet vagy lovat tényleg csak az tart, aki nagyon szereti, és nem tud tőle megszabadulni. Mert aki-ben már egy picit felmerült az az érzés, hogy nem éri meg, hogy túl fárasztó a munka, vagy mondjuk 8-10 órát dolgozok állandó munkahelyen, és utána én még foglalkozzak ezekkel a jószágokkal, amiknek vagy akiknek az erejét éppenséggel ki tudnám használni egy kerti vagy kinti munkában, tehát azok igen-igen túladnak az ilyen jószágokon, mert a 8-10 órás állandó munkahely mellett az már fáradságos nekik, tehát nagyon kell szeretni, hogy...
- Én még gyerekkoromba édesapámmal a fát az erdőről lóval szekérral hoztuk. Most itt van (...) már nincs ilyen, tehát....
- Hát még van azért.
- A kollektivizálással eltűntek a szerszámok. Tehát a kollektívbe beadták az ekét, beadták szekeret, beadták a tehenet. Ottan azt csomóra hajigálták, mert a tehen mondjuk megmaradt azt istállóba tették, de mikor megszűnt a kollektív, tehát visszakapták a földeket, ezek a szerszámok eltűntek.

Ezek az igavonó állatok, még akinek van is tehene, már nincs hozzá se szekere, se ekéje. Tehát ő már csak tejtermelésre ha tudja használni.

- *Jó. Visszakérdezek, még egy-két kérdésem van ezzel kapcsolatosan. Itt említették azt, hogy ugye van egy ilyen sertés piac, hogy az ember szeret magának disznót vágni, de nem fáradozik azzal. Tejre nem vonatkozik az, hogy mindenki, aki tejet iszik, nem akarok a boltok ellen beszélni, de világos, hogy van különbség a bolti tej és a házi tej íze között.*

- Én 20 éven keresztül tartottam a fejőstehenet a kollégával, aki szintén technikus, mint én vagyok. Aztán jött egy lépés, hogy mondtam, hogy már nem kell ez a tej szinte senkinek, s akkor a kollégámnak a fia megpályázott egy ilyen „fiatal farmer” pályázatot, és akkor volt egy olyan alkalom, hogy: na, figyelj ide kolléga, vagy te vedd át a tehenet, vagy én veszem át tőled. Neki kell, mert a fiának, hogy fejlessze egészen 30 fejőstehéniig. Hát akkor mondom, hogy kolléga én neked eladom, ennyi az ára, mostmár vagy te add nekem, vagy nem. És akkor persze megvette ő. És akkor a pályázat által vettek egy ilyen automata tejadagolót, tejjépet. Namost nem azt mondom, hogy... Megy. Részbe, de annak a kapacitása az olyan 140-150 liter naponta, és képes eladni 40-50-60 litert naponta. Még az emberek még mindig elmennek a régi háztájából és elviszik onnan a kis bidon tejet, és még most se mernek átmenni, bár ez tehéntej. Jól el van tartva, hidegen van tartva, filtrált tej, szóval megfelel az uniós kérelmeknek. Mindig az ember azért azt mondják, elmegyek (...) megveszem azt a liter tejet a kis...

- Csak van egy ilyen helyi...

- Van.

- De viszont azt mondja a kollégám, akivel mondom 20 éven keresztül ketten gazdálkodtunk, azt mondja, hogy ha ez az 5 év eltelik...

- Igen, mert 5 évig kell fenntartani a támogatást.

- Még most se éri meg azt, hogy ilyen 30-40 darabos jószággal foglalkozz. Még most se éri meg. De viszont mondom már az emberek mostmár azért mindjárt-mindjárt lehet, hogy nő hetente két-három literrel ez az eladás, de viszont még mindig mennek a háztájira és megveszik a tejet.

- *Jó. Két kérdésem még mindig van. A bivaly. Megnéztem a 19. századi mezőgazdasági statisztikákat Szilágynagyfaluban, Bagoson, Borzásban, inkább a magyar falvakban egyébként itt a térségben, kevésbé a román falvakban. Rengeteg bivaly volt. Pontosan nem emlékszem a számokra, de többszáz bivaly volt a faluban. És ma kimegyek a legelőre és látok itt Szilágynagyfaluban is néhány....*

- Igen, van. Megmondom azt is, hogy hány van. 7 darab bivaly van. Hát Nagyfalu meg Bürgezd, Bagos, Borzás. Bagoson még voltak bivalytenyészt-

tők, de Nagyfaluba nemigen voltak. Szilágy megye híres Európa szinten a bivalytenyésztésről. Van egy külön társaság, aki foglalkozik ezzel, követik, sőt Európában az alapanyagot innen szállítják el Szilágy megyéből. Zimbor környékéről. Ott van, nekem vannak kollégák, akik azzal foglalkoznak, van, akinek van 60–70 tehene. Itt nálam nem volt annyira.

- *Vajon ebben nincsen egy ilyen potenciál, hogy egy nyugati turistának nem tehenet mutatni, hanem bivalyat mutatni, és mondjuk ilyen kézműves bivalysajttal megkínálni?*

- Lehetne, csak...

- Csak kérdezem.

- Bagoson, bagosi szinten én emlékszek arra, hogy apukám sorolta, hogy nagyon sokan tartottak bivalyt, mert például a kicsi bivalyakat levágták s jobb ízű húsa volt, mint a marhának, tehát a tehénnek a bivalyhús. Tehát jó, hogy feketén lehetett vágni, de rengeteget vágtak, tehát nagyon sokan tartottak azért, hogy levágyják. Tehát nem az öreg bivalyokat. Persze a teje sokkalta finomabb volt és zsírosabb volt, mint a tehéntejnek.

- Most a turisztikai szempontot, hogy említette, volt itthon egy kanadai nagynéném, már nem nekem, hanem a feleségemnek, s mentünk Magyarkecelen, s kint legelt a bivaly az út mellett.

- Ment haza a csordából.

- Gyorsan azt mondta: Álljatok meg, gyertek fényképezzetek le, mert én otthon megmutatom, és azt fogják gondolni, hogy én a bölények közt sétáltam.

- *Jó. És akkor egy utolsó kérdés ezzel kapcsolatosan. Ugye erőforrásokról beszélgettünk és próbáljuk mérlegelni, ha mondjuk a bivalyt és a tehenet leveszszük, igavonásra, lehet igát vonni, de akkor a tejhozam csökken stb., ló, traktor. És akkor felteszem ezt a kérdést ugye, hogy erőforrásokról beszélgettünk. Ugye a lóhoz megvannak az erőforrásaink, a traktorhoz pedig nincsenek meg az erőforrásaink. Mire gondolok? A lónak mi kell? Széna és takarmány, zab. A traktornak pedig alapvetően üzemanyag. Kőolajunk is van valahol ugye itt a széplaki kőolaj, de azt meg kell venni. A takarmány és a széna nincs ingyen, de azt meg tudom termelni. Ebből a szempontból melyik az előnyösebb: a ló vagy a traktor?*

- Az emberek a traktor míg be van gyújtva, addig használ ügyibár, fogyaszt, míg a ló nem dolgozik állandóan.

- Enni kell neki adni, takarítani kell utána.

- Szóval ilyen szempontból is a traktor mindig előnyösebb.

- Pont szerintem az is, hogy a kis területekre nagyon jó volt a ló is, mert a kis területeket meg lehetett dolgozni a lóval, tehát volt annyi ereje, hogy

megdolgozza, de már nagyobb területekre már nem elég a ló, azért kell a traktor.

- Jó, értem. Megyünk tovább. Kaszálás, kézi kaszálás, kaszagép. Mire gondolkodok? Ez a késes, aminek fogtuk a... rázta az ember, nem tudom ilyent használtak-e itt Szilágynagyfaluban.

- Igen.

- És a traktoros körkasza, szintén ilyen késes. Előnyök, hátrányok. Van-e még egyáltalán kézi kaszálás? Kaszálnak-e kézzel?

- Otthon a kertben.

- Akinek nyula van.

- Megint az van ezzel is, hogy a kertekben, mint a kiskert, ott a kasza, és máshol pedig már nem is ez a kaszagép, hanem a traktoros.

- Kaszagép az ritka nálunk. Általában akiknek nagy területen van kaszáló, az mind ilyen körkaszával van. Esetleg olyan helyeken, ahová nem fér be a traktor.

- Gyümölcsösbe és kiskertekbe használják a kézi kaszát.

- És ugye a kaszálásnak a minősége...

- Ezt akartam mondani. (...) Nem mindegy, hogy betesznek a jászolba egy illat szénát, amit lekaszáltam kézi kaszával, ugyibár forgatva kézzel, átfogatva, nem erőszakolva, hogy két nap alatt megsül és akkor elteszem, vagy összepréselem, a prés ugyebár mikor az veri, üti, vágja, szétdarabolja és mikor beteszem a tehén elejibe, nem eszi a tehén, mert egy csukja a szájpaplását, a másik tele van földdel, tele van rongydarabbal, tele van minden szeméttel, amit sajnos még mindig elhajigálnak az emberek a mezőn, a szél azt tovább viszi. Szóval mindenképpen előnyösebb a kézi kasza, de viszont már nem használják az emberek, mert nem gazdaságos, de az egészség, a jószág egészsége szempontjából. Aminek biztos, hogy van hátulütő botja, de egy minőségi, a tehén földet eszik, meg motorinás rongyot meg ilyesmit, normális, hogy minden meglátszik a tejbe, mert a tejbe van egy olyan próbát vesznek, ami kimutatja ha egyáltalán van benne egy picit kis... Ha fertőzés van a tehén testébe a tej azon percen kimutatja. Fertőzés mitől van? Attól van, hogy becsukja a szájpaplását, ott van egy kelés, genny kerül a szervezetbe, s akkor bekerül a tejbe.

(...)

- Ez az egyik. A másik például hogyha a traktor megy el és kaszál. Ugyebár olyan traktoraink vannak, hogy régiiek, itt csepeg, ott csepeg, olaj csepeg a kaszálóra, minden, szóval az már szennyezés, és ott már nem eszi a jószág, több a préda belőle.

- *Nem akarok itt is következtetést levonni, de mégis le kell vonnom. Tehát akkor jobb lenne kézi kaszával, de már nincs lehetőség kézi kaszával. Tehát hogy egyszerűen ahhoz, hogy meg tudja termelni az ember azt a mennyiséget magának, mondjuk aki 25-30 jószágot tart, tehenet...*

- Nincs elég munkaerő a kézi kaszához.

- Még annyit el tudok mondani, hogy mi megkezdtuk a gazdálkodást 2000... 97-be kezdtük. Volt olyan nap, hogy bevittünk három trailert. Az azt jelenti, hogy 3 olyan 8 méteres remorka szénát. Azt jelenti, hogy 6 remorka széna. Azt mi kézzel raktuk fel, kézzel raktuk le. Elképzeli? Ha annyira mentünk, hogy már lóval gereblyéltük fel. Tudjuk mit jelent az átmenet, szóval... Akkor a jószággal másképpen bántak. Tiszta szénával voltak (...)

- Mert az állatok is szeretik a biót.

- A kézi kaszálást nem lehet, tehát egyszerűen nem kapsz embert, aki lekaszálja. Akármennyit ígérsz azt mondja, hogy ő könnyebben megkeresi azt a pénzt, ő nem kaszálja. Tehát én tudom a tavaly akartunk hívni valakit, hogy lekaszálja a kertbe, nem kaptunk embert, aki lekaszálja. Vagy a szilvást, fenn a gyümölcsfáknál.

- *Jó, menjünk tovább. Gyomtól, hogy szabadulunk meg: kézzel kapálunk, van ez a ló vontatta ekekapa, a gépi kapálás a traktor után, vagy pedig gyomirtózunk?*

- Kézi kapa ismét otthon és a többi gépesítés.

- Igen, sajnos egyre inkább a gépes.

- Sőt még a gépesítés annyira kitűnik most már a gyomirtásból, a vegyszerezés.

- Sajnos így van, túlnyomó többségbe inkább.

- Nem is a gép. Van gépi kapálás is, de az is már kevesebb és inkább a gyomirtó..

- A gépi kapálást már nem is a gyomért csinálják, hanem azért, hogy lazítsák a földet. A gyomirtás az folyik kémiaiilag.

- *Elmondom egy tapasztalatomat. Találkoztam olyannal, hogy gyümölcs-termesztők azért, hogy a fűtől a fák alatt valahogy meg tudjanak szabadulni begyomirtózzák a fának az alját. Ez engem nagyon meglepett. Több szempont is van. Egyik az ugye, hogy az a gyomirtó bekerül a gyümölcsbe, másrészt az a lerázott gyümölcs a csupasz földre hullik, tehát, hogy a szénafű a fa alatt mégiscsak valamennyire egy puha dolog, szóval ez engem nagyon-nagyon meglepett. Nem tudom itt Szilágynagyfaluban megint itt is az a kérdés, hogy aki-nek van egy nagy gyümölcsöse talál-e embert ahhoz, hogy a gyümölcsösben rendben tartsa a szénafüvet gyakorlatilag. Egy gyümölcsösben a szénafű az*

egy melléktermék, mit csinállok vele. Ugye, nem tudom, hogy Szilágynagyfaluban gyakorlat-e ez?

- Én szoktam nézni az Agro TV-t, mert virágápolásról van szó, vagy... tehát rákapcsolok. És pont az a férfi, akitől kérdezték, hogy milyen szereket használjanak a gyümölcsösbe, hogy lepkék meg hangyák, meg mit tudom én miket sorolt ott, ő mondta, hogy a gyümölcsfák alatt úgy, hogy ne érje a koronát gyomirtózni nyugodtan lehet. Biztos. Én hallottam.

- (...) Már ott sem mondják az embereknek azt, az Agro TV-t nézi, hogy ne csinálja. Nagyon-nagyon megütötte a fületem mikor mondta, hogy ne érje a koronát, de alatta nyugodtan, még elsorolta, hogy mivel, hogy minden gazt kiirtson, vagy csak mit irtson ki, még arra is tanácsot adott.

- Egyébként én butaságnak tartom, mert sőt mi több, vannak már olyan gyümölcsök, amelyeket kimondottan füvesítik a sorok közt és azt gondozzák, ápolják, nyírják. Tényleg a fa tövét azt kapálják vagy fölássák, vagy valami. Tehát itt Zovány tudom (...), s ő vett egy kaszagépet, pont amiatt, hogy gondozni tudja a sorok közét, de az füves legyen. És őneki bármilyen munkafolyamat volt ő be tudott menni a fűre, mert nem volt sár, nem sülyedt el, mert ott egy füves rész volt. Tehát én ezt butaságnak tartom, hogy kigyomirtózzák, mondjuk, nem tudom esetleg, ha gyomok vannak, esetleg ezeket, de hogy egy viszonylag kialakult pázsit vagy fű van az sőt, mi több, azt még érdemes picit gondozni, mert az több szempontból is előnyös a gyümölcsösnek.

- Beszélgettem egy olyan családdal, akik Franciaországba jártak egy szőlészetbe, meg Németországba. És azt mondja, hogy Franciaországban nagyon szűkön kapálják csak a szőlőtökét, hanem gyeppel van közte és azt karban tartják. De mi a lényeg benne? Ugyebár az nem hull le. Azt mondja, hogy itt még a gypeszőnyegbe a kártevők odahúzódnak és nem húzódnak fel a szőlőre, szóval még több százaléka megmenti a szőlőnek a biztonságát.

- Mi több hektárt füvesítettünk szőlőt, vagy aki volt ott fenn az tudja, és mai napig gyönyörű, ápolt, és például olyan, hogy teraszos és nagy esőkor mosódott le. Mióta fű van, nem mosódik le. Tehát nagyon sok előnye van.

(...)

- A gyümölcsösök itten körükből azért fognak maradni tehát zöld aljával, csak tényleg a gyümölcsfák alatt fognak kapálni. Ásni, kapálni. Ott gyomtalanítják. A többi az zöld lesz.

(...)

- A gyomoknak a 80 százaléka nem szereti a sűrű nyírást. Tehát a 80 százaléka a gyomoknak elhal a nyírástól. Igen, van egy 20 százalék az a típusú gyom, ami szereti, ami alulról nő és ott megmarad azt ki lehet szelek-

tív gyomirtóval, ami nem egyszikű – tehát nem fű, nem nő – azt ki lehet gyomirtózni, s akkor marad csak egy szép pázsitfű. Tehát meg lehet oldani, egy sűrű nyírással a gyomoktól meg lehet szabadulni.

(...)

- Megint munkaerő kell ehhez, tehát... Jó.

- *Fejés: kézi fejés vagy gépi fejés?*

- Kézi fejéssel kezdtük, de már 10-12 éve még mi voltunk az elsők Nagyfaluba, akik megvettük a fejőgépet, de már mindjárt fejőgép is ki fog menni divatból, mostmár fejőszalonok jelennek meg, mivel a kézi fejés, meg a bidonra való fejéssel nem lehet biztosítani európa komfortos minőségű tejet. Valami mindig abból (...) valami mindig elcsúszik, és amikor valami bejön, és nem komplekt az a dolog, és akkor mindig penalizálnak és majdnem mindent penalizálnak. Szóval szinte a felére lecsökken a tej ára, mikor akármilyen valami becsúszik. Namost volt, egyszer-egyszer elkaptuk ezt, és rájöttünk arra, hogy muszáj géppel fejni, csak géppel fejni. Szóval ott is vannak... Egy szerrel mosom a tőgyét, egy szerrel mosod ki a bidonokat, másik szerrel mosom ki a fejőgépet, szóval mindenre van megfelelő... Namost ezek ugyibár mind kémiai vegyszerek, amikkel mossuk az edényeket, a tehén tőgyét.

- Kézi fejéssel, ami bekerül, az már nem kerülhet, az már...

- Volt olyan alkalom, hogy megpróbáltuk azt, hogy csak kézzel fejtünk, igaz nagy utánajárással, hogy tisztán fejjél. Kézzel fejni nagyon utána kell járni. És fogtunk ki olyant, hogy lehet, hogy jobb volt, mint a gépi fejés. A gépi fejést meg...

- *Most itt arra is gondolok, én hallottam falusi és nemcsak idős embereket, hogy panaszkodnak a géppel fejt tejnek az ízére, hogy a géppel fejt tej feldolgozhatóságára, hogy más, más lesz a tej, ezt mondják. Nem tudom, én nem tapasztalom ilyent.*

- (...) már ha van 5 tehén, vagy 3 vagy 4 tehén, vagy 5 tehén ott már géppel kell fejni, mert az ember azt már nem győzi a mai világba. Most már nem olyan tehének vannak, amilyen régen volt, hogy volt 3 liter tej egy tehénben vagy egy kecskében, mostmár van 25-30 liter tej egy tehénben, úgyhogy fejőgép, ugyibár 50 liter tejet kézzel az már eleve egy kín. Szóval az emberek átálltak már a gépekkel a fejésre.

- Ha van egy tehén hobbiból, akkor azt még kézzel fejkik...

- ...de egyébként, hogyha tejgazdaságra átáll valaki, akkor ott nincs, csak a gép.

Szőlő és bor

- Szőlő. Fontos, mert szebbé teszi a környéket. Elfoglaltságot biztosít az embereknek. A bor rendszeresen jelen van az asztalunkon. A pincék vonzóerővel rendelkeznek. A borral ide lehet csalogatni a turistákat. Vagy: Nem fontos, mert nem lehet pénzt keresni vele, elvonja az embereket más munkáktól, túl sok miatta a részegeskedés. A pincék rokkantak, veszélyesek. A szőlőtőkés borból nem származik semmilyen haszon.

- Mind a kettő igaz, csak külön kell beszélni róla.

- Így van, de azt nézem, hogy talán...

- Ha az asszonyokat kérdezik, akkor a jobb oldalira talán...

- Szerintem azért nem.

- ... és bor nélkül is, tehát nem a pincékkel van a baj.

- Sem a szőlőkkel.

- Mi Krasznáról jöttünk haza Nagyfaluba, s volt pincénk. De oda mikor kimentünk, akkor ott senki nem rúgott be. Tehát nem azért mentünk ki, hogy ott be kellett rúgni.

- De viszont jól érezte magát.

- Hanem jól éreztük magunkat, egy nagy lábosba valamit sütöttünk-főztünk, vagy kint, de nem rúgott be senki, tehát nem a pincével van ott a baj.

- De tényleg az első oldal az érvényes, hogy...

- Én is azzal egyetértek, hogy szebb és persze a környezetet.

- Igen.

- Tehát én azért, nekem nincs szőlőm. Lehetne, de ha valaki a szőlő mellé nem áll mellé, az inkább ne foglalkozzon szőlővel.

- Na, most van nekem egy keresztapám, aki 90 éves lesz októberbe és azt mondja, hogy azt mondták a régi öregek, hogy minden héten valamelyik pénteken a szőlőbe kell dolgozni. Na, most valamelyik pénteken az azt jelentette, hogy minden héten pénteken legalább. Egy nap a szőlőbe kellett ülni, nem úgy, hogy elment, megmetszette, aztán...

(...)

- Nekem is hobbiszinten megy a szőlészet. Ha elfoglaltságot biztosít az embereknek, ahhoz nagy területen kell csinálni, művelni a szőlőt. Most neked van 20-30 ár szőlőd...

- Az még nem olyan nagy terület, 20-30 ár? Az már elég sok.

- Az egy embernek ad elfoglaltságot.

- De csak akinek kell az heti szinten, minden héten ott legalább egy pénteken...

- Turisztikai szempontból biztos, hogy lehet idecsalogatni mivel itt még az a hagyományos jellegű bortermelés van szerintem, és a szőlő is itt ahogy Önök is látták a Nagyfalu és Zovány között az a szép... Sokan meglátogatják, tudunk róla, de sajnos hozzánk nem térnek be különös céllal, hogy mi vigyük el őket és bemutassuk nekik. De tudjuk jól, hogy a turistákat igenis érdekli és Kémeren felhozzák, de Szilágynagyfaluban is így van.

- Kiépülőben van a pincesor is. Zoványon nagyobb hagyománya van. Én örülök azért, mert Szilágynagyfaluba is mostmár áramot is vittünk a pincesorra, úgyhogy egyre inkább az is úgy kezd alakulni.

- Fennáll még az a Drumul Vinului, s a egészen Széplakig vagy asszem Sarmaság... Volt egy ilyen projekt valami, állítólag fennáll, az utat is a pincéknek akarják megcsinálni.

Vegyszerhasználat

- *Jó. Megyünk akkor tovább. Vegyszerek. Vegyszerek nélkül ma nem lehet mezőgazdasági termelést folytatni.*

- Nagy tételben nem.

- Nagy tételben.

- *Sejthetik, hogy van egy másik állítás is.*

- Én azt mondom, hogy kicsibe se nagyon.

- *Nagyon fontos lenne, hogy minél tisztább élelmiszereket együnk, hiszen az életünkről van szó.*

- És ez pont így jó, hogy ellentétes a két kijelentés.

- És olyanra példa, hogy valaki úgy próbáljon meg, hogy azt mondja, *hogy nem tudom ez a beáztatott csalán, vagy...*

- Tejjel, vizes tejjel.

- *...vagy különböző kultúrákat egymás mellé tenni, és akkor az egyik védi a másikat és akkor...*

- Ismerjük.

- Kiskertbe még gyakoroljuk.

- Ez is van otthon. Van egy olyan technika, hogy hagyma, petrezselyem, hagyma, azért, hogy akkor nem mennek rá a kártevők.

- Hagyma, murok.

- Petrezselyem is, murok is, minden.

- Fokhagyma.

- Akkor ezzel lehet védeni.

- A krumpliföldre a soron be van ültetve fokhagymacikkével, nem tudom, milyen távolságra. (...) láttam, hogy három sorba próbából tettek bele

nem tudom milyen távolságra fokhagymát, és azt nem bántja bogár, s kíváncsi, ez az első évjük, hogy megtörtént. Érdekes dolog.

- Lehet, hogy próbálkoznak az emberek.
- Próbálkoznak és megpróbálják, hogy vajon bántja vagy nem bántja.
- Én a tavaly óta hallottam, tehéntejet vegyíték vízzel és avval locsolom, vagy egy nagy vederbe csalánt áztatok s avval locsolom. De ugyanúgy rogyállik, tehát ha nem teszed bele...
- A tej az még vonzza, nem vonzza a...?
- Nem. Például az uborkát nem locsoltam vegyszerrel, csak tejjel, de azt minden második reggel.
- Azt hogy?
- De nem bogár ellen.
- Nem bogár ellen, hanem... tejes vízzel.
- Igen, mert még azért, nálunk mi még ez a kékköves hagyomány. Ez még azért az, ami nem teljesen kémiai...
- ...amit még régről nagyszüleink is használtak.

A jövő

- *Jó. Végéhez közeledünk. A jövőről négy mondat. Jó lenne, ha a jövőben sok ipari befektetés történne a térségben. Jó lenne, ha a jövőben meg tudnánk őrizni a természeti és kulturális örökségünket. A szőlő és gyümölcsstermesztés igen fontos a térségnek. Az állat és ezen belül a bivalytenyésztés fontos a térségnek. Egyetértetek, nem értenek egyet, kommentálják, megjegyzések...*

- Hát, hogyha én az én szemszögemből nézem, akkor azt mondom ugye, hogy az első két pontot külön veszem. Tehát jó lenne a második, de azért, hogy az első is párosodjon valamilyen formában hozzá. Ami nálunk azért nagyjából meg is történt itt Szilágynagyfalunak a vonzáskörzetébe.

- Az ipari befektetéssel nem állunk rosszul, csak egy szempontból. A mezőgazdasági termékeket nem dolgozzák fel.

- Eladásra kevés.
- Eladásra, amit termelt tehát nincs hol eladni. Ha lenne egy ipari feldolgozó, akkor mindjárt lehetne jobban értékesíteni.
- Igen.
- Szilágy megyében nincs egy vágóhidunk, nincs egy tejfeldolgozó ipari gyár.
- Konzervgyár vagy valami nincsen.
- Csak példaként mondom, itt van Szilágypercésen. Miről híres?
- *A hagymáról.*

- És nem tudom azt mondani, hogy Szilágyperecsenben van egy nagyvállalkozó, aki épített egy hatalmas hűtőházat és begyűjti a háromszáz tonna hagymát az emberektől és szétteríti Erdély piacain a szilágyperecseni hagymát. Nem, hanem mindenki azt az 50 árját, 1 hektárját hagymából megtermeli, begyűjti saját magának és hordja Nagybányától, Nagyváradig a piacokra ő, saját maga.

- Brassóba, Bukarestig.

- Nyilván ez működik még így a kistermelőkkel, csak mondom, hogy 27 éve a hagymás perecsenyiek közül még nem nőtte ki magát egy, lásd a gombatenyésztést vagy -termesztését itt, hogy azt mondja valaki, hogy akkor begyűjtöm a perecsenyi hagymát.

- De ez egy jó dolog is szerintem. Megmaradt a hagyományos jellege, a kisgazda a saját termékét eladja.

- A piacozás.

- A fiatalok nem fognak annyira piacolni. Eltűnnek a piacolók, mert az öreg nénik még járják a piacot, és ott maradnak a hagymával a pincébe.

- Még a hagymaterületek is eltűnnek.

- Tehát ezért lenne jó ez a hűtőház, ne menjünk messzebb: a testvértelepülésen, Tuzséren az almát tudják tárolni egy évig is, mert megvan ez a hűtőház.

- *Jó. Akkor következő. 1+4 képet mutatok. A jelenlegi állapot. Dél-Erdélyben volt kutatása a német kollégáknak, és ez a jelenlegi állapot ugye, hogy itt baloldalt látszik a lepusztult szőlőhely, kisebb parcellák. Itt valaki lóval dolgozik, ott van egy traktor. A falu még él, vannak kaszálók stb., őrzi valaki a juhokat. És akkor 4 forgatókönyvről akarunk beszélgetni. Az egyik forgatókönyv az az elszalasztott lehetőségek, mármint azt, hogy a falu egyre inkább romlik, méginkább bebokrosodnak a települések, de valaki kialakít magának egy farmot ugye a falu mellett. Ez az egyik forgatókönyv. Másik forgatókönyv az, hogy a mi földünk az ő gazdagságuk, vagyis idejön valaki, megvásárolja a földeket, a falu romlik, nézzük meg a templomot, ugye leromlott állapotban van, de felépül egy farm, minden egybe van szántva, kiirtja az erdőket az a valaki. A szőlő nem települ újra. A határ bebokrosodik, itt előtérben amit látunk ugye, teljesen be van bokrosodva. Vagy négy, prosperálás, növekedésen keresztül, hogy helyi vállalkozók elkezdenek felnőni. Megint kialakulnak ezek az egy kultúrán alapozó termelési rendszerek. És végül, az egyensúly szépséget eredményez, ugye ez a színesség, mozaikosság, gazdagság ugye a szőlő újratelepül, gyümölcsösök vannak, különféle mezőgazdasági kultúrák vannak, és itt van a turista, aki biciklivel érkezik, itt van egy kilátó, iránymutató táblák. Ugye akkor milyenek leszünk 20 év múlva? Milyen lesz Szilágynagyfalu?*

- Virtuálisan a negyedik.
- A negyedik.
- Az ötödik.
- Az lenne a szép, ha úgy lenne.

- Én szerintem, ahogy nagyon sok fiatal kinn dolgozik külföldön, ki-
mennek, és ahogy kezdenek hazajönni többel beszélgettem, vagy ha lehető-
ségem lenne, én hazajönnék és gyümölcsöst tehát ültetnék, gyümölcsösöm
lenne, ez kéne, az kéne. Tehát az elmébe benne van, itt mostmán a kivitele-
zésről lenne szó, de több fiatal álmodik arról, hogy igenis egy kis pénzt
gyűjtök, s hazajövök s ezt csinálom vagy azt. Én szerintem a 4. lenne a leg-
ideálisabb.

- *Ez lenne a legideálisabb. Valószínűleg melyik fog bekövetkezni?*

- Szerintem a 2. és a 3. keveréke, mert azért lesznek néhányan, akik
igenis megpróbálják megtartani az örökségüket és saját ilyen kis magángaz-
dálkodóként megmaradni, de azért lesz az, aki eladja, és nem fogja értékelni
az őseink hagyományait és...

- Meg mi Szilágynagyfaluról beszéljünk. A történet nem biztos, hogy
ugyanaz, ha beszélünk például Borzásról. Mások Borzásnak a lehetőségei
hosszú távon 20 évre tekintve, szomorúbban talán azt tudom mondani, saj-
nos. Azért mi itten csak más lehetőségekkel bírunk, úgyhogy mi azért picit
még kacsintgathatunk a jobb fele, de vannak sajnos nagyon sok... Vagy akár
mehetnek Zoványra is. (...) Ott is egy előregedőfélben lévő település van,
ahol a népesség csökken, és ott azért sajnos hosszú távon nem biztos, hogy
jóra lehet számítani.

- Nagyfaluban egy kicsit nehéz lesz, mert Nagyfaluban a mentalitáson
is kell egy kicsit változtassanak az emberek. Itt azért nem tudtak alakulni a
társulások, mert mint ahogy mondtuk itt nem olyan volt a mentalitás. És
Nagyfalura jellemző az első, nem kell, csak menjek a (...) farmját megné-
zem, be van bokrosodva az egész a (...).

- Nem szántóföld, ez bokrok. Nagyon jó, hogy vannak bokrok, de a vé-
gén Nagyfaluba, ha azt hogy miből él meg a nagyfalusi, akkor az iparból.
Egy ilyen nagy faluba, egy ilyen sokat termelő faluba eltűnik a mezőgazda-
ság mindjárt, hogyha nem jönnek...

- Ha az utolsó öt évet nézem, amiről tetszik beszélni, egyre inkább keve-
sebb most hál'istennek Nagyfaluba, ami parlagon való föld.

- Haladunk a...
- Lehet látni, hogy jönnek a fiatalok hun van, hun mit lehet...
- Egyre több eladó vagy bérbé...
- Bérelt földek...

(...)

- A képeket is össze lehetne vágni. Én optimista vagyok, mert ha mégis (...)

- És akkor utána meg a templomot is oda lehet rakni, mert ha itt ott vannak ezek a nagyvállalkozók, azért nem kell szégyenkezzünk szerintem húsz év múlva sem, hogy lerobbant templomunk lesz, hanem húsz év múlva még szebb lesz.

- Én is azon a véleményen vagyok, hogy nem állunk rosszul jelenleg, mert ha valaki, és itt most a fiatalságról beszéljünk, egész úgy a negyvenes korosztályig, aki még gondolkodik egyáltalán valamilyen vállalkozásba. Tehát, ha valaki itt valamit csinálni akar, van rá lehetősége. Itt most kérdés az, hogy milyen lesz a következő generáció, aki simogatja a tankönyvet is, mert azt hiszi, hogy azt is csak simogatni kell, és nem tudja, hogy ki kell nyitni és olvasni kell belőle. Kíváncsi vagyok, hogy a következő generáció... Mert most tudok kapásból mondani 3-4 olyan fiatalembert, aki nem szégyell traktoron ülni és kimenni és tavasztól ősziig dolgozni a traktoron és rázkódni rajta. Vagy van 40 éves vállalkozó, aki füvet termeszt, vagy van valaki, aki úgy vállalkozik akár az áfonyásról is beszéltem, tehát 40 éves korosztály. Kérdés, hogy a mostani 15 éves – mert 20 év múlvaról beszélünk –, amikor ő 35 lesz, és ő csak ahhoz szokott, hogy a Facebookon tegye fel most éppen magát, hogy most éppen mit csinál, kérdés, hogy öneki eszébe jut-e az, hogy nagyapámtól örököltem itt kinn a határba 50 ár földet, és hogyha nem megyek kifelé, akkor bokros lesz. Vagy akkor odaadom ennek a nagygazdának, traktoristának, aki majd 55 lesz akkor és esetleg még ül a traktoron. Vagy esetleg azt mondja, hogy vállalkozás.

- (...) Arra, hogy azt mondja, hogy van 50 ár, 1 hektár földem és akkor ültettem egy dióst. Dióültetvény, amiből lehet, hogy csak 40 év múlva lesz valami, de biztos vagyok benne, hogy 40 év múlva lesz, az unokámra ráhagyom. Tőlem 300 méterre valaki, egy mondom... szederültetvényt telepített egy hektáron, merthogy nagyon egészséges a szeder, hogy vastartalom, hogy stb., hogy szörp, hogy lekvár, hogy bor, hogy bármi. Tehát, hogy ez, hogy én örülnék, ha 20 év múlva ilyen lenne a terület és azt tudnám mondani, hogy itt nemcsak hogy van ipar, merthogy gomba, van a Hana vállalat, nemcsak hogy vannak 55 éves vállalkozók, akik ezelőtt 30 évvel elindultak fűtenyésztésbe vagy -termesztésbe stb., vagy vannak állattartók, akiknek már 30-40 jószáguk van, hanem valaki kapott az ötleten, hogy annak van 40 hektár áfonyája, akkor én is elindulok mondjuk ebben vagy abban, vagy amabban. És akkor jó lenne, ha ilyen változatos lenne, mert a földjeink én azt mondom most is, hogy minden, ami gyümölcs és akár a szőlőben is, de

már a szőlőtermesztés is elindult, vannak pincék, meg nagyban nagy szőlős kertek több hektáron. De ha kicsiben is gondolkodok a kicsi azt úgy értem, hogy 1-2 hektár vagy 5 hektár, mondjuk 10 hektárig, de valamilyen speciális dologra rámenni, tehát mondom megint málna, szeder, diófa...

- Gyógynövény, például.

(...)

- (...) *Köszönöm szépen a közreműködést, és az idejüket!*

3. sz. melléklet

„...nem nagy reménységünk van a jövőre nézve”

(Fókuszcsoporthoz készített beszédjegyzék)

Fókuszcsoporthoz, Lecsémér, 2017. május 3.

Az interjút készítette: Szabó Á. Töhötöm, Nagy Ákos

Részvevők: 1 férfi, 5 nő, 1940 és 1973 között születettek¹

Az interjút lejegyezte: Vas Réka

Mezőgazdaság általában

- *Mi az oka annak, hogy az emberek felhagytak a mezőgazdasággal?² És akkor itt az lesz a kérés, hogy néhány okot felsoroltam, és akkor beszéljünk el ezekről az okokról. A kollektív gazdaság elvette az embereknek a kedvét. Nincs ára a mezőgazdasági termékeknek, a mezőgazdaságból nem lehet megélni. A fiataloknak nem vonzó a falusi élet, máshol keresnek munkát. A fiatalok nem tanultak meg gazdálkodni. Sok a bizonytalanság. Nem kedvező az időjárás. A kormány nem támogatja eléggé a mezőgazdaságot. És végül egyéb.*

És akkor arra kérem Önöket, hogy mondják el ezzel kapcsolatosan a véleményüket, hogy mit gondolnak erről az egészről. Érthető a kérdés és érthetőek a válaszok, ugye?

- Igen.

- A fiatalokat például tényleg nem vonzza a falusi élet. Azok nem szeretnek mezőgazdasággal foglalkozni, a fiatalok, mai generáció.

- *Mit ért mai generáció alatt? A hány után születettek?*

- Ezek a 20-as évek...

- *Tehát, akik 1990 után...?*

- Igen.

---

1 A résztvevők nevét és egyéb adatait nem közöljük.

2 Mindegyik kérdéscsoportot egy PPT dián vetítettük ki és erről beszélgettünk. Az itt közölt beszélgetés az eredeti beszélgetés enyhén szerkesztett változata (a témától nagyon eltérő vagy utólag értelmezhetetlen részeket töröltük), annak fonalát követi, a jobb áttekinthetőség kedvéért - a PPT diák sorrendjét és tematikáját nagyjából követő - alcímekkel láttuk el.

- És például már nálunk a faluba nem is nagyon éri meg, mert sok a vad. Feleszi a takarmányt. Úgy a kukoricát, mint a búzát. Nagyon sok a vad.

- *Mire gondolnak?*

- Vaddisznó, az őzek, a fácánok...

- Úgyhogy nem éri meg, hogy...

- Súlyába [dülő] a vaddisznók, meg az őzek.

- Elvetettünk kint egy darab földet és már azt mondták, hogy a vaddisznók...

- Egyik nap elvették, másik nap...

- Tegnap vetettünk ott fent egy darab földet, már a fácánok ott voltak.

Mintha tudták volna, hogy mi ...

- *S akkor a fácán kiszedi a magot?*

- Persze. Kikaparja, s kiszedi a szemet, a vaddisznó meg kitúrja. Jégverés volt a tavaly. Elverte a jég a málét, de a Jóistennek hála kiújult, volt termés, de a vaddisznók is csinálták a ...

- Az csinálja a legnagyobb kárt, a vaddisznó.

- *És megőrizni nem lehet?*

- Hát...

- Nincs ki...

- Ki?

- ..., s hogy.

- Már az idő pénzbe kerül, azt szokták mondani a magyarországiak.

- *És csak a magyarországiak mondják ezt?*

- Általában.

- Mi is azt mondjuk, hogy...

- Onnan tanultuk, hogy az idő pénz.

- *S akkor amiatt nem tudják megcsinálni, hogy éjszakára...?*

- Nincs is hogy ki, nincs már ember, vagy hogy mondjam...

- Régen a kollektíva idején volt, úgy mondták neki, hogy kerülő. Künn a mezőn a kollektívának a területeit őrizte. Egyszer volt egyik oldalt, másik átment a másik oldalra, járta a mezőt.

- És el volt vetve az egész mező azért, és még ha voltak is vadak, de nem úgy, mint mostan. Mostan tele van bokorral. Mindenhol el van szaporodva nagyon. És nincs ki dolgozzon. Már fele annyi ember ha van a faluba, mint ami volt mondjuk ezelőtt 25-30 évvel. Még annyi sincsen.

- Nem tudják a fiatalok, nem is szeretik. Meg el is mentek.

- A fiatalok elmentek, az idősek kiapadnak. Nem vonzza, tény és való. A gabonát nem is lehet árusítani. Mert ez a másik tény. Nincs ára. Ahogy kiszámoljuk, még akinek van is mivel megművelje nem jön ki. Persze a mai

világba vagy gyomirtózzuk, meg ilyesmit, és mind persze mind pénz, pénz, és mire kiszámoljuk könnyebben megvettük volna, és nem is került volna annyiba.

- És nem is kéne semmit csinálni se.

- *De akkor, ha nem művelik meg a földeket, akkor méginkább elvadul, s mégtöbb vad lesz.*

- Úgy van, csak sajnos...

- Kevesen járnak a mezőre. Mán még út sincs mindjárt.

- Kiszámoltam az én utcámba, ahol lakom hát még fele, maholnap nem találunk férfiembert kettőt az egész utcába, hármat.

- Igen, mert mindenki meghalt.

- De azok is már 50-55 év körüliek. Hogy azt mondjam 30-asok nincsenek is.

- *Merthogy a 30-asok...?*

- Már elmentek. Mind elmentek, mind elhúzódtak külföldre, városokra.

Hát nincs is a mi utcánkba 30-as...

- A helyzet az, hogy mikor bejött a demokrácia...

- 40-es sincs. Mondom, ez a korosztály még megmaradt az 50-esek.

- ... akkor az emberek akartak, hogy hozzanak létre egy társast.

- Igen, az úgy igaz.

- Ami ott van, minden besorolható.

- *Akkor a vadakat felejtettem még ki. Megvallom nem is gondoltam erre, pedig sokféle jártam és vadakra panaszkodnak az emberek, de erre nem gondoltam, hogy még itt is...*

- Béjönnek egészen a temetőig, a református temetőig az őzek.

- A virágokat leeszik a sírokról. Ami olyan virág, mindent leesznek a sírokról.

- A temetőbe viszünk szép virágot ősszel, árvácskát. Ilyenkorra le van...

- Ha ma elülteti, holnap már nincsen.

- Tényleg megeszik.

- *Pedig a temető elég közel. Jártunk kint a tavaly a kollégával és az idén is jártunk.*

Elég közel.

- De a kertünk végébe, ahol mi lakunk, volt, amikor 13-t számoltam meg.

- Nekem a kertbe tavaly vettem takarmányrépát a nyulaknak, és ahányszor kihajtott, annyiszor ette meg. Leette.

- Nálunk volt mikor a szénát. Jönnek az őzek és... Pedig ott van a ház mellett az alsó udvaron.

- Pedig van, amit egyenek, de mégis a faluba...

(...)

- *Jó, s melyik lenne a legfontosabb maguk szerint ezekből, vagy az egyébnél a vadak az a legfontosabb oka?*

- És hogy nincs ára. Tény és való. Nincsen ára.

- Valamikor, amikor bejött a demokrácia, akkor létre akartak hozni egy társast, hogy akinek van gépje és megműveli a földeket. Az emberek kaptak, amennyi kell nekik. De voltak sokan, akik nem mentek bele ebbe a társas dologba, hanem adják vissza mind az összes földet az embereknek, de nem kell megművelni.

- Eljött az idő most már, hogy nincs, hogy ki megművelje.

- De aki akarta, az mindig is volt.

(...)

- Aki akarta, hogy na ne menjen bé, hanem műveli, mind meghaltak.

(...)

- A 80 valahány évesek már nem bírják csinálni.

(...)

- *Jó, köszönöm szépen, megyünk akkor tovább. Mi az oka annak, hogy sokan még mindig hagyományos módon gazdálkodnak? Mire gondolok itt? Arra, hogy ugye nem nagyon gépesítenek az emberek. Még mindig, a múltkor láttam teheneket itt kint a....*

- Jaj, hát abból olyan kevés van.

- *S akkor menjünk itt is. Az emberek ragaszkodnak az őseik tudásához. Az emberek túl szegények, hogy fejlesszék a gazdaságaikat. Az emberek úgy gondolják, hogy a hagyományos módszerekkel jobban figyelnek a környezetükre. Az emberek nem kapnak elég támogatást a gépek vásárlásához. Az emberek tehetetlenek, nem tudnak kitörni. Vagy egyéb.*

- Túl szegények. Gazdag ember már nincsen itt a faluban. Mindenki annyit termel, amennyi neki kell. A tehenet meg a fiatalok nem tartanak. Pedig volna, ki tartson, de nem tartanak.

- De aki tart is, csakis a tejért tartsa.

- Van olyan itt a faluban is, aki azt mondja, hogy ott van a rengeteg tej, és nem kell senkinek.

- Jobban megveszik a bolti tejet.

- *Tejet a boltban vesznek?*

- Hát nem. Nekünk például van egy család (...), túl ott laknak és ők hordják, minden héten hoznak 2 liter tejet.

- *Jó, vegyük akkor sorba. Az emberek ragaszkodnak az őseink tudásához. Akkor ez nem érvényes.*

- Nem.
- Őseink okosabbak voltak.
- *Mert miért voltak okosabbak?*
- Mert dolgoztak. De most nem dolgozik...
- Akkor volt ló, volt ökör, mikor beindult a kollektíva, akkor mindent elvett az emberektől.
- Amennyiből lehet, mindenki próbál.
- Még amit dolgoznak, mindenki próbál könnyebben megélni, mint az őseink régebb. Régebb még a málét is kézzel vetették.
- Azért próbál mindenki gépesíteni, amit lehet, hogy úgy csináltassa, még ha kevés is a pénz.
- *Tehát akkor ez, hogy őseik tudásához ragaszkodnak, az nem?*
- Nem.
- *Jó. Rendben. Az emberek túl szegények, hogy fejlesszék a gazdaságukat.*
- Hát ebben van valami.
- Van benne valami.
- Mondjuk az a ...
- Például én is gazdálkodni elkezdek magamnak – én nem mondom, hogy szegény ember vagyok, de amennyi nekem kell csak.
- Hogy túl szegény az ember nem mondhatjuk
- Azért túl szegénynek nem mondhatjuk, mert én azt számolom, hogy van, akinek nincs, amit egyen.
- *Jó, kiegészítem.*
- Majdnem a fele falu nyugdíjas. És elég jó nyugdíjak vannak.
- Nem, több, mint fele. 75százaléka.
- Több mint fele ebből él.
- *A kőolajvállalattól, vagy honnan?*
- Onnan meg a bányától. (...) Volt, aki a bányánál dolgozott, volt, aki a kőolajvállalatnál.
- *Itt benn?*
- Itt benn is.
- Édesapám itten a bányánál dolgozott, de meghalt már 30 éve. Itt dolgozott, aztán elkerült Széplak mellé, aztán elment nyugdíjba.
- De 75 százalék a nyugdíjas.
- *Mire gondoltam, amikor azt mondtam, az emberek túl szegények? Nem arra gondoltam, hogy nincs mit megenniük. Hanem mit tudom én, járok én Kolozsváron a mezőgazdasági kiállításra és egy jó traktor 50 000 euro.*
- Annyira nincs. Annyira éppen, hogy szegények.

- Vannak kollektivista nyugdíjasok, és azok bizony 4-5 milliót, nagyon ritka, aki 6-ot kap. Abból biza nem nagyon élnek meg.

- De abból kevés van (...), akik kollektív nyugdíjat kapnak.

- De vannak.

- Nem sok van.

- A cigánysoron is van vagy 4.

- Mondta, hogy egy 50 000 eurós traktort én se tudnék megvenni, még hogyha akármennyi mindenemet összeszemelem, nincs, nincs annyi pénzem, hogy azt megvegyem. Van nekünk is egy traktor, de az csak olyan ami, mit tudom én, 5000 eurós. Nincs 10 000 eurós.

(...)

- *Jó. És akkor a következő mondat, hogy az emberek úgy gondolják, hogy a hagyományos módszerekkel jobban figyelnek a környezetükre, hogy nem teszik tönkre.*

- Valamennyire mondjuk, igen, lenne benne igazság.

- *De ez akkor annyira mégsem fontos szempont?*

- Nem.

- *Az emberek nem kapnak támogatást a gépek vásárlásához?*

- Hát például én hiába (...) úgyse tudnám kezelni. A biciklin kívül nem tudnék semmivel. (...) Én ha itt lakna a fiam is, akkor ő mehetne vele, de...

- Én úgy vagyok vele, hogy énszerintem a kisemberek nem tudnak, nem tudsz hozzájutni olyan támogatáshoz.

- Igen, mert vissza kell azt fizetni.

- Kapnak, vagy nem kapnak? Nem tudom milyen törvény van, még ha igényelné is valaki. Van ilyesmi, hogy támogatást kapnak?

- *Én nem tudom.*

- Kisebb gazdák.

- Mondjuk, mi semmit nem kapunk, hogy műveljük a földeket.

- *De ilyen APIA-s [Agenția de Plăți și Intervenții în Agricultură - Mezőgazdasági Kifizetési és Beavatkozási Ügynökség] pénzek csak...*

- Van, akik. Például van a faluba egy család, ahol tehénnel szántanak, tehénnel vetnek. Van gépesített izére... Kapják az APIA-tól a jószág után, vagy mi után, de...

- *Jár a jószág után is. És akkor az utolsó, hogy az emberek tehetetlenek, nem tudnak kitörni, egyszerűen nem találnak lehetőséget arra, hogy...*

- Ez is van. Igen

- *Más okok itt, hogy miért van az, hogy még mindig van egy hagyományosság a gazdálkodásban, ha valamit még tudnak mondani, s ha nem, akkor majd megyünk tovább.*

- Kevés a fiatal, ki vannak öregedve. Öregek vagyunk, többen nyugdíjason és nincs ki gondozza.

- *És akkor az idős generáció már nem kezd újat?*

- Nem. Nem is tud.

- Nem. Hát, de kicsoda? Például az én korosztályomból itt testvérem van, hárman férfiak, meg egy nő, fiatalasszony. Ennyien vagyunk. Azok már kik. Én se tudnék már egyedül izélni. Ülök otthon, s otthon, amit tudok csinálom.

- Hát éppen, ami szükséges egy ház fenntartásához éppen annyit dolgozik mindenki. Sokkal többet nem. Mán a mezőgazdaságban.

Igavonás, eszközváltások

- *Eladással nem nagyon dolgoznak itt az emberek? Jó, megyünk akkor tovább. Beszélgessünk az előnyeikről és a hátrányaikról, és akkor sorolom. Az igavonás, hogy mit jobb befogni a szekérbe: bivaly, tehén, ló, traktor? A szántásra, teherhordásra vagy erdei munkákra gondolok.*

- Hát a teherhordásra igaz, hogy két dolog jó, a ló és a traktor. Akinek van traktorja, az szántásra használja, vetésre, ilyesmire, erre-arra. Ló, aki még egyre-másra meg kell kapázza, van, aki még menyen ide-oda, vagy eljár a szekér fáér az erdőre.

- Inkább a traktor.

- Bivaly az nincsen.

- *Nem is volt soha?*

- Volt valamikor.

- *Jó, most mire gondolok még emellett. Ha valaki lovat akar tartani, szénafű az nincs?*

- Van.

- Mondjuk inkább az, hogy (...) a lóherét, lucernát, vagy ha olyan helyt van kaszálója. Van széna, van. De a réti az nem jó, ez a réti. Nem eszi meg a jószág.

- *Mert?*

- Káros, tele van olajjal.

- Most már nem jön ki mióta...

- Már másutt is mondtam, hogy megérzi a jószág, hogy az nem szilvásbaba volt kaszálva, vagy kint az erdő fele, valahol a hegyen, hanem a rétről.

- Tele van szondával mindenfelé itten.

- *De hogy a szondák előtt se ette meg vajon a réti szénát az állat?*

- De.

- Hogyan kaszálták le, rendbe tartottak mindent.
- Széna volt még ezelőtt 30 évvel. A '90-es években még gyönyörűen látszott, ahogy voltak kaszálva.
- A kollektív alatt is és még mindig.
- Hát én még gyermek voltam, amikor az első szondát fűrták az egyiknek a kertje aljába. De akkor nem voltak szondák a réten, de minden darab földnek ott is a réten megvolt a gazdája.
- *S ez hányban volt mikor az első szondát fűrták, körülbelül?*
- Jaj, hát én azt nem tudom megmondani, hogy mikor volt fűrva az első szonda.
- '62-ben?
- Akörül, '62-ben.
- Hát olyan '62-ben, akkor jött a szonda.
- (...)
- Akkor kezdődtek a fűrészek nagyba.
- *Tehát hogy a kollektivizálás, a kollektívának a létrehozása és a szondák az nagyjából egyszerre...*
- Igen, egyszerre volt.
- *Mikor elvették a földeket és közbejötték a szondák.*
- És azért nem is kaptunk akkor semmit érte, semmit. Csak az a párté volt vagy kié volt, ki tudja, az a pénz, amit kaptak akkor, mikor elvették a földeket. Most meg, ha elveszik a földet, valami segílyt azt adnak.
- *Mármint, hogyha a szonda vagy a kőolajvállalat...?*
- Fizet. A helyet kifizetik. Ha nem adja oda az se baj. Odaadja más. És befűrnak az illetőnek a földje alá srégen, és csak viszi. De a pénz nem azé, hanem a másiké.
- *Akkor itt bivalyat, tehenet nem is fogtak szekérbe?*
- De, tehen van. Mondom, ott fenn a tanyába van egy család, ők tehenel szántanak, tehenel húzzák a tengerit be a földbe. Mennek olyan kisebb darab földekre, mint a kertekbe van itt lenn, ahol traktor nem tud megfordulni, olyan helyen menyen ő a tehenel, ő megszántja és el is veti, de ahol nagyobb terület van, ahol tud egy traktor forgolódni, ott már nem szorulnak a tehenre, se a lóra, hanem inkább a traktor.
- *Mire gondolok még itt? Ugye azzal kezdtük, hogy ha valaki lovat akar tartani, akkor annak takarmányt tud csinálni, lucernát, szénát. De hogyha valaki traktort akar fenntartani akkor egyrészt ugye azt a traktort drága pénzért meg kell venni, másrészt pedig a traktorba üzemanyag kell. Igaz, hogy itt van kőolaj, de az nem az embereké. Szóval nem megy az ember a bidonnal, hogy hazahozzon egy...*

- Nem, csak sirül le a Pecohoz.
  - És akkor, hogy vajon melyik éri meg ezek közül: a ló vagy még mindig a traktor? Még mindig a traktor éri meg.
  - Csak a traktor.
  - Könnyebb.
  - Megváltoztunk mi is.
  - Akinek nincsen jó fizetése, annak a ló.
  - Igen.
  - Hát ma akinek van tehene, az már inkább csak a tejért tartja, vagy túrórt csinál, vagy sajtot csinál belőle a tehéntejből, de erre [csak az] az egy család van, amelyik arra használja a tehenet, hogy szántson vele, meg ves-sen.
  - *A tehenet nem fogják be akkor már?*
  - Akinek még van tehene, az arra használja, hogy a tejéért.
  - *De lovat akkor még...*
  - Egy család. Hát nem egy család, vagy három család, akinek van lova.
- Egy van az én szomszédomban.
- Akinek lova van?
  - (...)
  - Van akinek csak három-négy szál fa van az erdőbe, az nem fog...
  - De azok is arra használják, hogy szekerezzenek az utcán véle. De az én szomszédom az az erdőre is fáért megy vele.
  - Piacra beszaladni, takarmányt hozni a falusiaknak,
  - Vagy hétköznapi akármit.
  - Vagy deszkát Széplakról a piacról venni, azért is szaladnak be a lova-sok.
  - Vagy akárhova.
  - Ha tüzelőt akarunk venni, mán megfogadjuk a lovaskocsist, szaladjon be Széplakra.
  - A lovasnak állandóan van fuvarja.
  - Ősszel szüretkor hazavigye a szőlőt. Hordót felvinni a pincébe, káda-kat.
  - *Fogunk beszélni a pincéről s a szőlőkről. Jó. A kaszálás, kézi kaszálás. Ismerik ugye. Megfogja az ember a kaszát és húzza hajnaltól.*
  - Van a kézi kaszálás is, ahol szilvafák vannak, van kaszagép. Ahol van-nak szilvafák és a traktor nem tud menni, géppel lekaszálja, van kaszagép.
  - *Fogunk beszélni a szőlőről. Arról van külön. Kaszagép arra gondolok, az amit két fogantyúval és...*
  - Nem. Van egy nagy tamburos. Két tamburja van.

- *Az a traktoros körkasza.*

- Persze.

- De kaszagép az, ami van ott az egyháznál is, vagy van az a cérnás, de van kézi kaszálás is, például az a nyeles kasza. De avval csak olyan helyt lehet kaszálni, itt fönn a hegyen, ahol olyan sűrű a szilvafák alatt a jövések, hogy traktorral ott nem tud kaszálni vele, még a kaszával se nagyon, mert eltörik a kasza.

- *Szóval kézi kaszát is csak ott használnak, ahol gyümölcsös, fák?*

- Otthon azt használják.

- ... gyümölcsös, fák.

- Persze.

- Régebben, ezelőtt még hány évvel még jól kaszálták az emberek a tarmányt a jószágnak.

- Még most is, mikor szükség, mert nekünk mindig van tehén, meg volt, de van, hogy kézi kaszával is (...). Vannak, akik kézi kaszával is.

- (...)

- Attól függ, hogy hol kaszál.

- Ha megkaszálja magának, mert ha van lucernája, telit tud forgolódni a traktorral, utána pedig veszi a bálázógépet, aztán saját magának bebálázza, mert jobban jön ki véle, hogyha bebálázza, mint hogyha hazahordja, mert nagyobb helyet foglal.

- Dombos helyt a traktor nem tud kaszálni. Ott csak kézi kasza.

- *De akkor ennek a traktoros körkaszának sík terület...*

- Sík terület, há jó a dombos terület is, de ne legyen szilvafa, ne legyen előttük (...) fák az útjába, hogy tudjon rendesen működni a traktor.

- Vagy például a réten is ahányszor, na, még foglalkozunk jószággal, és nem vágta jól el a traktor, mert tele volt vakondtúrással és az se jó, belemegy a szénafübe nem eszi a jószág, s akkor már jó kézi kaszával.

- Mer a kézi kaszával ki lehet kerülni ezeket a...

- Csak keresztülvágja.

- *De nem szórja szét.*

- Igen. Na éppen ezt akartam mondani, hogy a kézi kaszával én nagyon szeretek forgatni, gyűjteni, de ez a gépi kasza olyan nehéz, össze-vissza csinálja, ó...

- Két rendet összefordítanak, azt akkor könnyebb.

(...)

- *Akkor értsem meg én is. Hogy kézi kasza csinál egy rendet, s akkor azt lehet forgatni.*

(...)

- A körkasztát leengedi és úgy csinál, hogy vegye le középen, a két tambur vágja a lucernát, vagy a lóherét és akkor egybevágja s egybe vágni, nem kettőt külön. S azért az, mert (...) nincsenek hozzászokva. Vasvillával nem is lehet, csak favillával a lucernát.

- Nekünk is van a traktor után, és az késes kasza. Az úgy viszi mint a fésű. S az úgy viszi mint a kézi kasza.

- *S az el is rázza.*

- Igen, és mondjuk az a vakondoktúrást is keresztülvágja, nem szórja széjjel. Csakhát az olyan fajta kasztát már nagyon rég nem gyártják. Nincsen már.

- Nincsen már, mert az hogy egy kicsit bajosabb a dombos helyeken, nem egyenes helyeken bajosabb. Ahol egyenesebb a terület ott könnyen menyen.

(...)

- *Értem. És itt hogyha tetszett mondani azt, hogy rendre összegyűjti, s hogy bálázza. Megvárják, hogy megszáradjon, vagy úgy nyersen kezelik, berakják a...?*

- Van aki például, amit a (...) vágja körkasztával, az hamarabb megszárad, mint ha kis kasztával, kézi kasztával vágja, mert a kézikasztával vastagabb rendeket kasztál, a másik pedig vékony s meg se várja, összeforgatnak két rendet egymásba, és akkor a gép szedi össze. Nem külön-külön szed össze minden rendet. Vagy legalábbis én voltam a sógorommal Zoványon forgatni. Azt mondta nekem, hogy csak össze kell forgatni, mert ő jön a géppel és bálázza fel, nem kell külön-külön, minden rendet összeszed. Mert hiába szed össze minden rendet, mert ha vékony a rend, akkor nem jön ki belőle.

- Nekünk állandóan, mindig-mindig volt jószágunk. Ló is, tehén is, mindig, volt mikor 4 darab is volt. Mi soha a szénát, lucernát nem báláztuk, soha.

- Ez a bálázás most jött bé divatba.

- *Nem jó a bálázás?*

- Há jónak jó, berakja a magazinba, kisebb helyet foglal.

- A mi jószágunk például nem szerette úgy, mert nagyon összeaprítja, és nem szerette úgy.

- *Tönkremegy egy kicsit a takarmány a bálázástól?*

- Igen.

- A lucernának leesik a levele a bálázástól. Az nagyon kényes. Aztat nem szabad zölden hagyni, de nagyon megszáradni se. Mert ha leesik a levele akkor már oda, amiben van a vitamin.

- Csak a kóró marad, a szára.

- *Igen azt hallottam, hogy a lucernát meg kell szárítani, de nem szabad agyonszárítani.*

- Az nagyon kényes.

- *Legyen egy kicsi nedvessége.*

- Például anyósomnál jártunk úgy, hogy hazavittük, oszt csak füstölgött, mert vizes volt, s akkor ki kellett terítsük az alsó udvaron, hogy száradjon még.

- Baj van a lucernával.

- Összefő.

- Értem. Jó. Értsem úgy, hogy akinek traktora van, és mondjuk ilyen traktoros kaszát használ, akkor annak kell legyen bálázógépje is...

- Meg forgatógépje is.

- *...forgatógépje is. Tehát fel kell szerelnie a gazdaságot mindennel.*

- Például egyiknek a falu végén, az egyháznak használja egy darab földjét. No, de neki van traktora, van körkaszája (...), van bálázógépje és van forgatója is, úgyhogy nem kell menjen villával, hogy megforgassa a rendet, hanem ő megyen a géppel, amelyik forog ugyanaz azonos kereke, hogy összeforgatja (...)

- *Értem. Jó. akkor megyünk tovább. Gyomtól hogy szabadulunk meg? Kézi kapálással, ezzel a lovas ekekapával, traktor után kötött ilyen gépi kapával, vagy gyomirtózással?*

- Hát ebben is van valami, de a gyomirtás. Mára már legtöbben már kevesen kapálnak. Ha paszulyt akarnak vetni, akkor nem tud gyomirtózni, mert kiegészíti a talajt.

- *Van, ami megöli a paszulyt is.*

- Például én egy ideig kapáltam. Van egy darab, 18 ár földem, aztat mindig kapáltam, vetettünk bele a disznónak tököket, vetettünk bele zöldpaszulyt, szárazpaszulyt, és kapáltuk.

- Legjobb esetben mind a kettő is. Gyomirtózzuk is és meg is kaszáljuk, meg még meg is húzatjuk az ekekapával, és még meg is kapáljuk.

- ... a közit kivágja az ekekapá ...

- *Például gyomirtót, azt itt a faluban be lehet szerezni?*

- Nem. Széplakon vagy Szilágysomlyón vagy Nagyfaluban, kinek merre van útja, ott veszi meg.

- *S ilyen traktoros kapálás van? Foglalkozik valaki ilyesmivel, vagy nincsenek ilyen traktorok a faluba?*

- Van egy román család ott a falu végén, annak van traktor után ekekapája. Tehénnel vagy lóval, de inkább lóval ekekapáznak. Van a család ott fenn a tanyába, tehénnel.

- *Tehát arra is használják a tehenet...?*

- Persze, arra is használják, a lovat is, arra is. Ha nem sikerül a gyomirtózás és gazos marad, akkor meghúztatják lóval.

- *Az például ugye, hogy a lovas kapálás, az ekekapához legalább két ember kell, ugye egy vezeti a...*

- Igen.

- Há van, amelyikhez kell, van, amelyikhez nem.

- *Van olyan, hogy...?*

- Be tudja tanítani a jószágját, a lovat vagy a tehenet, és olyan szépen menyen a soron, hogy nem kell még egy ember mellé, ő csak hátul fogja az ekekapának a két szarvát és menyen. A jószág ő tudja, hogy menjen. Be van tanítva.

- A lovas ekeka az annyiba jó, hogy mikor már nagyobb a málé, akkor is avval meg lehet. De mán ha...

- Mikor a málé mán ilyen a földtől, akkor már persze, hogy kell a téhen elé...

(...)

- Csak a téhennek tesznek szájkosarat, és akkor nem kell, nem kezd el harapni, vagy a lónak az se kell (...)

- De a traktorral, csak míg kicsi, addig húztatják, mert ha nagy, nem megy a traktorral.

- Mert a lovas így kell vezesse, de két ekekapával, a két lovat vezeti. Két ekeka, egy hátul vagy kettő, ahhoz meg három kell.

- Akkor már négy ember kell, mert egy a lovat kell fogja, és hátul meg két ember kell fogja össze az egészet.

(...)

- *Van ilyen, hogy két ekekapát kötnek a...?*

- Igen, egy vezeti a két lovat, hátul meg fogja kettő az ekekapát.

- *Na, ilyent sose láttam.*

- De.

- De volt itt is, láttam én is.

- Beáll a sor közti egy, befogja a két lovat, és a másik kettő hátul fogja az eke szarvát és vezeti.

- A húgom fia is ezt csinálja.

- *Jó. Fejés: kézi fejés, gépi fejés...*

- Hát ez mán olyan hagyományos itt a faluba parasztszokás, mert itten nem sok téhen van, nem hiszem, hogy használnak gépet, csak kézit.

- Nem hiszem én se.

- Ez mán régi hagyomány itten.

- Kézi fejés volt.
 - Nem tudok senkinek, hogy lenne gépje.
 - Nincsen annyi jószág senkinek, hogy...
 - De nem, a tehen se szereti. Van, amelyik nem adja le a gépnek.
 - Há van. Ment egyszer valaki Zoványon, a sógorom magyarázta, hogy magyarba géppel fejték azt a tehenet, amit megvett, mikor elhozta ide Romániába, itt pedig nem engedte, hogy fejjék géppel, csak kézzel. Van olyan.

- *Olyant is hallottam ezzel kapcsolatosan, hogy más a tejnek az íze, amit géppel fejnek ki, vagy hogy nem tudják rendesen kitakarítani a gépet. Ugye a gépet előtte ki kellene mosni. Állítólag nem szabad forrázni. Először hideg vízzel kell mosni, utána...*

- A tehennek a tőgyit is meg kell mossák.

- Mi ebbe az évbe, mikor kerestünk ilyen vas vagy hogy mondjam, alumínium vagy bármi, mán ad egy más ízet.

- Há pont mint ha a kútból húzzuk vödörrel fel a vizet, jobb íze van, mint mikor eresszük a csapon a hidroforon, mert nekünk van hidrofor is és kút is.

- Na milyen jó!

- És jobban esik, mikor húzzuk vödörrel fel a vizet, mint ha csapon a vezetéken körbemegy.

- *Érdekes.*

- Másfajta íze van. A csapnak van egy ilyesmi-olyasmi íze, mert én is éreztem.

- Csőíze van.

- És van egyszer-egyszer, hogy a fürdőszobából a vizet nem iszom meg, mondjuk a konyhába azon a csapon már megiszom, a fürdőszobát azon mán...

- *Jó. Tehát akkor itt van mindkettő: traktor, körkasza, de közbe van kézi kaszálás még, tehen is, kézi kapálás, és ugye itt, amit mondtak az nagyon fontos, hogyha paszuly vagy tök kerül a kukorica közé, akkor...*

- Akkor igen. Például (...) most beszéltem vele máma reggel, hogy tegnap húzták be a tengert neki, és (...) most már szedje ki, segítsen neki... Azt mondja, hogy vetett tököt, vetett paszulyt, akkor mondom, nem tesz jerbicsidálást [gyomirtást]? Nem aszondja, csak (...) Mert kézi (...) vetjük és akkor már nem kell.

(...)

- Mert lehet a jerbicsid [gyomirtó] után is vetni például paszulyt, de egy bizonyos idő múlva. Van olyan jerbicsid, amelyik után, bizonyos idő múl-

va... Belocsolja a tengerit és egy bizonyos idő múlva, egy hét múlva, két hét múlva, három hét múlva vethet bele paszulyt.

(...)

- Jaj, juhot igen. Van több ilyen nagy nyáj.

- *Tehát így, hogy többszáz juha van?*

- Ötszázon fölül.

- Három.

- Kettő.

- Ők hárman.

- S akkor kibérlik a legelőket.

- Persze, legelőket bérelnek.

- *Vagy csak ráhajtják a juhokat?*

- Nem fizettek, pedig már a polgármesternek is volt említve, hogy ez nem jó dolog, hogy a más embernek a földin legeltetik.

- Régiek a teheneket felhajtották itten, mikor több tehén volt, és az egész legelő az övék volt. Elindult az ... egészen ki a másik részire, most már nem mentek a tehenek csak egy darabig, mert tovább a juhoké. És ahol a juh eszik, ott a tehén nem eszik.

- A juh az jobban lerágja.

- Nem azért. A juh összevizeli a földet, és a tehén nem szereti a szagot.

- A tehén az kényes jószág. Nem olyan, mint a juh.

Szőlő és bor, talajromlás és kőolajfúrások

- *Jó. Szőlő. Akkor nézzük meg, hogy fontos, nem fontos. Itt ugye elég sok szőlő volt, vagy van most is Lecsmérnek a határában.*

- Hát még van.

- *Jó, nézzük meg. Szébbé teszi a környéket. Elfoglaltságot biztosít az embereknek. A bor rendszeresen jelen van az asztalunkon. A pincék vonzóerővel rendelkeznek. A borral ide lehet csalogatni a turistákat. Vagy: nem fontos, mert nem lehet pénzt keresni vele, elvonja az embereket más munkáktól. Túl sok miatta a részegeskedés. A pincék omlanak, veszélyesek. A szőlőből és borból nem származik semmilyen haszon.*

(...)

- Hát szerintem fontos, mert aki részeges, az ül a kocsmá elé és issza a sört.

- Mára már nem fogy a bor, nem lehet a faluba eladni a bort. Vannak, akik megveszik mai napig is, de legtöbbször inkább a sört veszik előnybe, mint egy üveg bort. Régebben, de én fiatal voltam, én a bányánál dolgoz-

tam, sokszor délután jöttünk a templomba. Délután az emberek nem hazafelé vették az irányt, kiültek a pince elejibe, még voltak fiatal fiúk is, akik nálamnál...

- Ez tény és való. De ezt most vehessük úgy is: rég azt mondjuk a bor, most ha van az utolsó pénze is, aki olyan az elmegy és megveszi azt a sört. Úgyhogy lényegtelen.

(...)

- Ezt majdnem lehetne úgy venni: 1, 2, 1, 2. Szébbé teszi a tájat. Természetes. Nekem is tetszene, mert gyönyörű a táj. Nem lehet pénzt keresni vele, az is igaz. Elfoglaltságot biztosít az embereknek? Hát nagyon sok, de nincs, ki művelje. Nagyon sokat igényel egy szőlő, nagyon sokat. De nincs, ki csinálja.

- ...és oda a pince elé kiültek. Édesapám mérte a bort pénzért.

- És az is igaz, hogy a pincék omlanak, mert nekünk is van pince, és ami nem omlott huszon évig, tehát régóta van, vagy harminc éve az ottan, de mi ha húsz éve használjuk, és nem omlott, de most vagy két év óta ilyen vastagon szakad le.

- *Nem lehet karban tartani, vagy miért...?*

- Mert a kőolajjal felmentek a domboldalra, és mióta felmentek oda a kőolajjal, ekkora vastagon szakad le.

- Megbontotta a fűrés a talajt.

- ...a talajt, és megmozdult, mert csúszik a talaj.

- Lecsméren inkább van jófajta pince is, amelyikbe a homok álló homok, de van, amelyik futóhomok.

- De eddig álló volt, (...) azért mondom, hogy huszon évig álló volt!

- De azért mondom!

- És most vagy két éve, mióta ezek itt vannak a (...) azon a nagy platform is fűrnak és csúszik a föld, mert csúszik, azóta megcsúszott. De rendre szakad meg.

- *Melyik platformot tetszik mondani? Itt a temető, vagy a másik ottan a...?*

- Nem, itt fejebb, ezen az úton felfelé.

- És még víz sincsen.

(...)

- *Emiatt?*

- Emiatt, a fűrés miatt.

- Biztos, hogy fűrnak, és azért folyik másfele a víz.

- Nekem mindig a kút majdnem tele volt, most meg alig-alig tudom megmeríteni.

- Amiatt sincsen, és sok helyt sincsen víz.

- Nagyon sok helyt.

- A vizet meg nem vezetik be a faluba, mert be kéne vezessék akkor a faluba, és hogy már legyen a faluba víz, mert sok helyen nincsen víz.

(...)

- Nem (...) igaz, mert mondom, hogyha valaki így is, úgy is meg akar inni egy pohár bort, akkor minek menjen a kocsmába, ha meg tudja saját maga termelni.

(...)

- Aki foglalkozik jószággal, olyan nincs, hogy ne kínálja meg a segítőtársakat, ha jön valaki segíteni.

- *Akkor ez ilyen szempontból is fontos, hogyha jön valaki a szénát hordani, vagy fát hordanak.*

- Volt úgy, hogy nekünk is nem volt borunk, muszáj volt menjünk vegyük literszámra a sört, merthát az embereknek kellett ha hordták a szénát, kaszáltak. Úgyhogy a...

- Annyi az egész, ugye mivel elmaradt a pince, a bor, rákaptak a sörre. Most már kevés az az ember, amelyik lemegy a pincébe, aztán kiül és hívja a falut és esetleg egy kancsó.

- Legtöbb az kapott rá a sörre, aki nem dolgozta fel. Mi még tavaly dolgoztunk csak elcsúszott, megcsúszott.

(...)

- *Ugyanígy a fűrészek miatt?*

- A fűrészek miatt is, de nekünk probléma volt csak a vadakkal. Leette a fácán a termést.

- *A fácán leette a szőlőtermést?*

- Persze, azt is megeszi.

- Még korábban érett be a piros delevari, aztat meg a darazsak. Aztat is mindig kellett lesni, hogy ha érik a szőlő, akkor...

- Ezeket mind a darázs eszi meg.

- Meg hogy ott építettek a szondások, vagy azok lopták el, vagy a madarak ették. Úgyhogy semmi haszon nem volt.

(...)

- Van haszon, meg nincs haszon, de ha azt vesszük, semmibe nincs haszon.

- Nem, semmibe nincs.

- Mert ha mindent felszámolunk, A-tól Z-ig, akkor semmibe nincs, de viszont énszerintem csináljuk azért, hogy legyen.

(...)

- ... a nagytestű 18-20 tonnás autók. A házak repedeznek. Nem szállnak szembe a hatósággal, hogy ne engedjék be őket. Egy néhány embert, a többit nem érdekli.

- *Szóval, akkor nemcsak a fűrészek, hanem hogy járnak ezek a többtonnás kocsik is?*

- Persze. Hiába, hogy csináltak oda ki a mezőre utat, hogy ott járjanak a nagy autók a szondákhoz, mégiscsak a faluba járnak.

- Hát erre meglopják, vagy hogy mondjam? Azt mondják ott mennek, mert ha elkapják itten, mondjuk egy olyan, akkor meg is büntetheti, vagy elveheti tőle a jogsiját, mert nem szabad. Meglopják, mert közelebb az út, könnyebb. Hiába mondtuk, muszáj...

- ... saját magának.

- Minden nap.

- Például az enyém tiszta új épület. Nem nagyon ... '96-ba volt építve, de ennek is meg van repedezve a fala a sok autótól.

- Még mondjuk ez hagyján.

- Ilyen a miénk is.

- Van itt ennél rosszabb is.

- *Akkor értsem úgy, hogy azért ez a kőolajvállalat, hogy itt van az előny is, mert dolgoznak az emberek és előny, hogy ilyen nyugdíjak vannak, de hátrány is?*

- És hátrány is.

- Mondjuk 20 százaléknak előny, 80-nak hátrány.

- Azóta nincs annyi gyümölcs, nincs annyi szőlő, nincs annyi szilva. Régen annyi gyümölcs volt, hogy nem volt annyi edény.

- Na most ha visszafele tekintenénk az ezelőtti 26-30 évre akkor még előnyt jelentett, mert azért az olyan 45-50 éves korosztálynak adott munkát, mert megindultak azok, mint ahogy voltak Misu, Szász Imre, Józsi, Józsitok, ez-az. Hogy mondjam, akkor azoknak a fiúknak munkahelyet adott.

- 20 évesen, akik 20 évesek voltak.

- Igen, azt mondom ezelőtt 30 évvel kilátásnak találta az ember, hogy milyen jó is, mert itt maradtak a fiatalok, de megváltozott egy 20 éve, mert 20 év óta senkit nem angazsál [alkalmaz] a vállalat.

(...)

- *Jó. Még ide térnék vissza, itt mondták azt, hogy a pincék most romlanak, hogy ezek a pincék mikor készültek, mióta vannak?*

- Nagypám szülei..., az mán megvan 120 éves, s még tán több. Ó, nem annyi, hát mán az én apám 100-on felül lenne, '906-ba született.

- A mü pincénk a hegyen... a 70-es években csinálta valaki valakinek, de szőlője volt erről felől, a pincéje volt másfelől. Édesapám '86-ba meghalt, a pince es...

- Egy pincelyuk volt és utána építettek melléje.
  - De egy harminc éve senki nem csinált. Ezek mind 30 éven felüliek.
  - Nagyon sok pince van.
- (...)

Turisták, helyiek

- *Kérdezek egy másikat is. Magyarországon nagyon sok faluban abból is élnek az emberek, kiépült a picesor, turistákat fogadnak...*

- Ide nem jönnek a turisták.
- Sörrel megyünk eléjük.
- Nem szeretnek jönni.
- Lecsmér kihalóban van, ide nem lehetne csalogatni turistákat.
- Jó lenne, ha lehetne.
- Jó lenne, mert fellendülne a falu.
- Jó lenne, ha valamit tennénk.
- A gáz miatt nem lehet.
- Fiatalok kevesen vannak már.
- Valahogy nagyon elveszett mondjuk Lecsmér, Porc s Somály közt, azért ők valahogy máshogy lendülnek hozzánk képest.
- De ők többet is dolgoznak.
- Valahogy mink elvesztünk szerintem.
- Ez a négy falu a Berettyó menti erdő felől van Márka[szék], Porc, utána Somály. Na, ez az egy falu az még magyar. Magyarok vannak csak, van egy pár család román is, de azok úgy beszélnek magyarul, mint Ön vagy én.
- S akkor emiatt a községben nem figyelnek annyira, hogy Lecsmér..
- Azért vagyunk inkább, mert...
- Mit tudom én, valahogy mintha münk eltűntünk volna köztük itten.

Vegyszerhasználat

- *Megyünk tovább. Jó. Vegyszerek. Vegyszerek nélkül ma nem lehet mezőgazdasági termelést folytatni.*

- Van valami benne.
- Úgy van. Sajnos nem lehet semmit vegyszerek nélkül. Semmit, még kiskertben sem.

- *Tehát még otthon is, paradicsom, paprika, hagyma, krumpli?*

- Mindenre, mert ha nem, akkor mindent megeszik minden, és akkor semmi nincsen. Mondjuk vannak valami bio nem tudom, aki foglalkozik csalánázttal meg nem tudom mikkel és próbálja, de én...

- *Mert akkor sejthetik, hogy valamelyik másik állítás is itt a táblán, hogy nagyon fontos lenne, hogy minél tisztább élelmiszereket együnk, hiszen az étlenkről van szó.*

- Úgy van, igen, de sajnos énszerintem ezt nem lehet teljesen. Nagyon sokat igényelne, mert sem paradicsom, sem burgonya, se hagyma, semmi nem marad meg, hogyha nem szórjuk be.

- *Tehát akkor...*

- Nálam most már három éve egy csepp hagymám nincs, a csigák eszik meg.

- Van, aki pétisóval [mütrágya] csinálja.

(...)

- Van olyan, aki próbálja anélkül, ganyéval.

- Én teszek mindenre.

- Jaj, ilyent mondjuk mütrágyát én se teszek, de viszont leszórni muszáj elszórjam, mert a hagyma csigászik meg, és már vagy három éve nincs hagymám.

- Hát igen.

- Elteszek vagy öt ágyat és kiszedek egy ágyat belőle, még annyit se, és az is elrothadt tavaszra mind. Szenvedek már három éve.

- *Tetszik mondani, hogy le tetszik szórni akkor, hogy valami gombaölő szerrel, vagy...?*

- Hát próbálom a földbe is beszórom. Most megint kiadtam az idén csak vagy 30-40 lejt, amivel ilyen, mint a korpaliszt, hogy így leszórom és akkor már a földet egyenesen és úgy beleültetem, és akkor még leszórom a tetejét ragyaporról vagy ilyesmivel. Már leszórtam egyszer.

- *Akkor vegyszer nélkül nem lehet?*

- Nálam biztos nem. Egy, amit nem szórok, az egy paprika.

- *Száz évvel ezelőtt is természetek zöldséget. Akkor még nem volt vegyszer.*

- Ó, ezelőtt 30-40 évvel is.

- Még mondjuk ezelőtt 20 évvel sem kellett annyi, vagy 10 éve.

- *Akkor miért kell most olyan sok?*

- Nem tudom. Nekem nem kellett. Például a hagymát, amit mindig csodáltam, nekem nem kellett. De nekem a hagymát egy 3 év óta muszáj, mert ha nem, semmi nincsen.

- Lehet a föld is.

- És én csudáltam máskor, hogy a másat hallottam egyet-egyet, hogy csigászik a hagymája. Hát tiszta ép, csiga, mikor kihúzom, el van rothadva a töve.

- Nem lehet tudni, hogy mi történt a földdel.

- És pláne mire a végére érek, hogy ősszel ki kell szedni akkor lehet, mint mondta, hogy eldugok öt ágyat és nem szedek ki belőle eggyel.

- *Szóval nagyon fontos lenne itt is tudják, hogy minél tisztább élelmiszereket együnk, de valamiért mégis...*

- Nem tudjuk az okát mért, de nem menyen.

A jövő

- (...) *Ez a kőolajkitermelés azért itt van.*

- Mondjuk mostanra, hogy rátértünk erre 30 éves korosztályú gyerekeket egy sincs, aki kőolajba dolgozik.

- Nem veszik fel.

- *Mert nem tudják felvenni őket.*

- A 40 és az 50 éves korosztály dolgozik, 55, akik most eljönnek nyugdíjba. Azok még dolgoztak. De a 30 éves korosztályat egyet se angazsáltak be [alkalmaztak]. Úgyhogy van az ipari, de...

- Nem az idevalósiaknak.

- Nem hogy nem, mind Sarmaság. Így van.

- Hozzák más helyről.

- *Értem. Jó. Akkor arra, hogy valaki ipari befektetéssel ide jöjjön, arra...?*

- Az is jó lenne.

- Jó lenne, mondjuk lehet, itt maradnának azért még a mostani fiatalok is.

- Aki próbálkozott is csődbe ment. Volt egy kis varroda, de csődbe ment.

(...)

- *Jó. Vagy akkor lenne, ha a jövőben meg tudnánk őrizni a természeti és kulturális örökségünket?*

- Az jó volna.

- *Lehet egyszerre a kettőt, hogy ipar is legyen meg...?*

- Nem. De nem is mejen egyik sem szerintem, most sem. Az ipar sem mejen, mert oda nem vesznek fel, akik itten a szondákkal.

- Aki az iparba dolgozik, nem dolgozza a földet.

- Nincs. Nehéz, na. Mi dolgozunk, mert mi ketten vagyunk, és dolgozunk itt is, és dolgozunk otthon is, de nem győzzük. És még volt négy öreg.

- A magunk részire. De nehéz. Nem...

- *Jó. És akkor megint csak a jövőre vonatkoztatva. Szőlő és gyümölcsstermesztés. Fontos, nem fontos?*

- Hát fontosnak fontos lenne.

- Hát az fontos.

- Van olyan most is, aki a földjít beültette gyümölcsfával. Cseresznyével, szilvafával, körtével, almával, kajszival. De van, aki beülteti a földjít például akácfával, mert neki az kell.

- Jobban jár télen lehet az akácfával.

- *De mit akar az akácfával?*

- Há majd tűzre jó lesz.

- Ha méhe van, akkor méz.

- *Jó. S akkor, hogy az állat és ezen belül a bivalytenyésztés fontos? Itt úgy látom, hogy például a bivaly az nem.*

- Az már nem.

- A ló meg a tehén.

- Kecske, juh.

(...)

- *(...) Jó. Megyünk tovább. Milyenek leszünk 20 év múlva. (...) Néhány parcella itt középen megmarad, de vadul el a táj, bokrosodik be a táj.*

- Na ilyen lesz.

- *Ilyenek leszünk?*

- Így lesz.

- Mi így vagyunk már.

- Már vagyunk is.

- Vad világ.

- Nem kell 20 év múlva mondjunk, már olyanok vagyunk.

(...)

Prosperálás növekedésen keresztül, hogy befektetések történnek, van mezőgazdaság, hogy lesz néhány helyi nagyobb gazdaság, de ugyanígy egyben lesznek a földek. Ez nem valószínű?

- Hát nem nagyon van rá kilátás. Jelenlegi... Mondjuk jó lenne, de nem. Itten már...

- Arra, ahol síkság van, ott igen, de itt a dimbes-dombos határokon nem.

- Még hogy dimbes-dombos, de ahogy evvel a kőolajjal belementek össze-vissza, úgyszólván mostmár itten...

- Össze-vissza van túrva ez a mindenség.

(...)

- *Jó. és akkor egy utolsó. Az egyensúly szépséget eredményez. Hogy nagyjából abból, ami most van sikerül húsz év múlva kialakítani azt, hogy mindenkinek megmarad a földje, szépen meg lehet művelni, a szőlők újra vannak telepítve, a templom fel van újítva, jön a turista biciklivel, kilátó van építve a határba.*

- Hát erre szerintünk nincsen nagy esély.

- *Nincsen esély arra, hogy megőrződnek azok a természeti meg kulturális értékek, amikről beszéltünk, hogy a templom az áll, a földek azok megmaradnak, szőlő megmarad, vannak állatok, növénytermesztés?*

- Nem lehet tudni.

- Hallottam többtől, hogy a földet is ne adják el, mert sose lehet tudni, hogy...

- Természetesen nem is adjuk el viszont...

- Nem kell eladni, mert nem lehet tudni sosem.

- Persze jövőbe hálistennek nem tudunk még belelátni, mert nem megyünk a jóshoz, hogy jövőbe nézzünk. Úgyhogy jövőbe nem látunk, csak a múltat, de viszont a múltból, amilyen kilátásunk van a múltra visszatekintve, nem nagy reménységünk van a jövőre nézve, hogy így fejezzem ki.

(...)

- És hogy lehetne megakadályozni, hogy ne ez a két forgatókönyv történjen meg, hanem vagy ez, hogy akkor a helyiek tudjanak befektetni, vagy az, hogy a helyi értékeket, természeti, kulturális értékeket tudjuk...

- Hát csak úgy lehet megakadályozni, ha mindenki egy elven volna, de a helybeliek, az öregek már kihaltak. A fiatalokat már nem érdekli.

- Hát nemcsak az, hogy...

- Hanem, hogy a fiatalokat idevonzza valami, hogy itt maradjanak. Csak az már nincsen.

- A fiatalok elmentek, aki itt maradt, az nem...

- ...bátrabbak. Nem mer senki semmit...

(...)

- Jó, tehát akkor ezek az optimista forgatókönyvek nem valószínűek, inkább a pesszimisták.

- Igen. Nekem is azt mondják, hogy pesszimista vagyok.

- *Köszönjük szépen a közreműködést!*

(...)